

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Karl Joonas Kendla

**ÕIGUSEMÕISTMISE MONOPOL JA KOHTUNIKU SÕLTUMATUS
TEHISINTELLEKTI RAKENDAMISEL TSIVILKOHTUMENETLUSES**

Magistritöö

Juhendajad
dr. iur. Villu Kõve
professor *dr. iur.* Irene Kull

Tartu
2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ROBOTKOHTUNIKU RAKENDAMINE TSIVIILKOHTUMENETLUSES KOOSKÕLAS ÕIGUSEMÕISTMISE MONOPOLI PÕHIMÕTTEGA	11
1.1. Õigusemõistmise monopoli põhimõtte õiguslik sisu	11
1.2. Robotkohtuniku rakendamise vastavus õigusemõistmise välisele pädevusele.....	15
1.3. Robotkohtuniku rakendamise vastavus õigusemõistmise sisemisele pädevusele ...	22
1.4. Vahejärelalus	27
2. ROBOTABILISE KASUTAMINE TSIVIILKOHTUMENETLUSES KOOSKÕLAS KOHTUNIKU SÕLTUMATUSE PÕHIMÕTTEGA	31
2.1. Kohtuniku sõltumatuse põhimõtte õiguslik sisu	31
2.2. Robotabilise kasutamise vastavus personaalsele sõltumatusele	34
2.3. Robotabilise kasutamise vastavus kohtusisesele sõltumatusele	43
2.4. Vahejärelalus	46
KOKKUVÕTE	48
MONOPOLY OF THE ADMINISTRATION OF JUSTICE AND THE INDEPENDENCE OF THE JUDGE IN THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CIVIL PROCEEDINGS	53
KASUTATUD LÜHENDID	61
KASUTATUD KIRJANDUS	62
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	69
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	70
MUUD ALLIKAD	71

SISSEJUHATUS

Kui 2020. aastat jääb meenutama COVID-19, siis viimase paari aasta olulisim märksõna on tehisintellekt – alates ChatGPT tekstiloomemootori kasutajate arvu hüppelisest tõusust¹, lõpetades tehisintellektimääruse² Euroopa Parlamendis heakskiitmisega³, eales varem ei ole tehisintellekt olnud sedavõrd päevakajaline. Tehisintellekt mõjutab lähitulevikus kõiki ja kõike ning puutumata ei jää ka kohtusüsteem. Võime küll mõelda, et kohtupidamine on igasuguse tehnoloogia sissetungi eest kaitstud, kuna õigusemõistmine eeldab igal juhul inimese „puudutust“. Reaalsus räägib aga vastupidise kasuks. Juba praegu on arvutisüsteemid suutelised masinõppe⁴ abil matkima kohtuniku kaalutlusõiguse teostamist ja genereerima tõsiseltvõetavaid kohtuotsuseid.⁵ Võimekamaid tehisintellektisüsteeme rakendatakse kohtutes tänagi. Näiteks on Hiina internetikohtutes⁶ kasutusel tehisintellektisüsteemid, mis on õiguskirjanduse kohaselt võimelised koostama automaatselt kohtulahendeid.⁷ Kuigi sellised tehisintellektisüsteemid on veel varajases arengujärgus, siis viimase paari aasta hüppelist

¹ ChatGPT tekstiloomemootorit kasutas üksnes kaks kuud pärast käivitamist rohkem kui 100 miljonit aktiivset kasutajat, mis teeb sellest ajaloo kõige kiirema kasvuga tarkvararakenduse, vt Hu, K. ChatGPT sets record for fastest-growing user base – analyst note. Arvutivõrgus: <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-sets-record-fastest-growing-user-base-analyst-note-2023-02-01/> (28.04.2024). Kõigest 8 kuuga lisandus 80 miljonit aktiivset kasutajat ning 2023. aasta augusti seisuga oli ChatGPT veebilehel 1,43 miljardit külastust, vt Tong, A. Exclusive: ChatGPT traffic slips again for third month in a row. Arvutivõrgus: <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-traffic-slips-again-third-month-row-2023-09-07/> (28.04.2024).

² Euroopa Komisjoni 21. aprilli 2021. aasta ettepanek COM(2021) 206 final. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus, millega nähakse ette tehisintellekti käsitlevad ühtlustatud õigusnormid (tehisintellekti käsitlev õigusakt) ja muudetakse teatavaid liidu õigusakte (edaspidi: tehisintellektimäärus).

³ Euroopa Parlament võttis tehisintellektimääruse vastu esimesel lugemisel 2024. aasta 13. märtsil, vt Euroopa Parlamendi pressiteade. Parlament kiitis heaks pöördelise tehisintellektimääruse. Arvutivõrgus: https://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/2024/3/press_release/20240308IPR19015/20240308IPR19015_et.pdf (28.04.2024).

⁴ Masinõpe tähistab arvutisüsteemi võimekust automaatselt tuvastada andmekogust erinevate muutujate vahelisi korrelatsioone, vt Murphy, K. Machine Learning: A Probabilistic Perspective. Cambridge: MIT Press, 2012, lk 1. Masinõpet rakendavad arvutisüsteemid suudavad kohaneda senitundmatute oludega ning tuvastada erinevaid mustreid statistiliste mudelite abil, vt Russell, S. J., Norvig, P. (koost). Artificial Intelligence: A Modern Approach, Global Edition. 4. vlj. Harlow: Pearson, 2021, lk 20. Masinõpe võimaldab seega arvutil olemasolevate andmete pinnalt „õppida“, et teha järeldusi uute olukordade kohta, vt Zalnieriute, M., Bell, F. Technology and the Judicial Role. – Appleby, G., Lynch, A. (koost). The Judge, the Judiciary and the Court: Individual, Collegial and Institutional Judicial Dynamics in Australia. Cambridge: Cambridge University Press, 2021, lk 12–13.

⁵ Tahura, U. S., Selvadurai, N. The use of AI in judicial decision-making: the example of China. – International Journal of Law, Ethics and Technology 2022/3, lk 6; Wang, N. „Black Box Justice”: Robot Judges and AI-based Judgment Processes in China’s Court System. – 2020 IEEE International Symposium on Technology and Society (ISTAS), lk 58.

⁶ Alates 2018. aastast tegutsevad Guangzhou kohus, Hangzhou kohus ja Pekingi kohus n-õ tarkade internetikohtutena, vt Tahura, Selvadurai, lk 4; vt internetikohtute kohta lähemalt Lin, Y. China’s Three Internet Courts. – Amicus Curiae: The Journal of the Society for Advanced Legal Studies 2021/2(3).

⁷ Beijing Internet Court. White Paper on the Application of Internet Technology in Judicial Practice. Beijing Internet Court Anniversary Series, 2019, lk 10, 13, 22, 24; Papagiannas, S., Junius, N. Fairness and Justice through automation in China’s smart courts. – Computer Law & Security Review 2023/51, lk 4; Shi, C., Sourdin, T., Li, B. The Smart Court. – A New Pathway to Justice in China? – International Journal for Court Administration 2021/12(1), lk 11.

arengut arvestades võivad õigusteadlaste arvates saada tehisintellektisüsteemid kohtute argipäeva osaks juba järgmisel kümnendil.⁸ Tehisintellekti võimekuses saab igaüks veenduda kasvõi ChatGPT või mõne muu tekstiroboti katsetamisega.

Eelnevat silmas pidades on mõistetav, miks soositakse üha enam tehisintellekti rakendamist kohtupidamises. Näiteks tuleb M. Warreni sõnul tehnoloogia kasutamist kohtusüsteemis tungivalt julgustada, kuna sellega kaasneb kulude kokkuhoid, parem kohtute tõhusus ja kohtunike ajakasutus ning potentsiaalselt ka parem õigusemõistmise kvaliteet.⁹ M. Zalnieriute, L. B. Moses ja G. Williams on märkinud, et otsuste automatiseerimine võib tagada parema õiguskindluse ja viia ühtsema kohtupraktikani.¹⁰ Ka uuringute kohaselt võib infotehnoloogiliste rakenduste (sh tehisintellekti) kasutamine muuta õigusemõistmise tõhusamaks ja paindlikumaks ning tugevdada riikide kohtusüsteeme, võimaldades neil seista silmitsi nii praeguste kui ka tulevaste katsumustega.¹¹

Vaatamata sellele, et riike julgustatakse üha rohkem rakendama kohtute tegevuses tehisintellekti, on ainus Eesti kohtutes kasutatav tehisintellekti tehnoloogia kohtuistungite protokollimise rakendus „Salme“, mis koostab reaajas kõnetuvastustarkvara abil istungist transkriptsiooni.¹² Sel põhjusel ei ole Eesti kohtusüsteem saanud Euroopa Liidu liikmesriikide arvestuses tehisintellekti tehnoloogiate kasutamise eest mitte ühtegi punkti.¹³ Samas on Eestis tekkinud tehisintellekti abil kohtunike töö lihtsustamiseks praktiline vajadus – menetlustoimingute automatiseerimine aitab vähendada kohtunike töökoormust ja kiirendada menetlust, ent kõige olulisemana aitab Eesti kohtusüsteemil toime tulla ulatusliku kohtunike põlvkonnvahetusega¹⁴. Ühtlasi viitavad uuringud sellele, et Eesti kohtusüsteemil on

⁸ Sourdin, T. *Judges, Technology and Artificial Intelligence. The Artificial Judge*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021, lk 209, 235, 270.

⁹ Warren, M. *Embracing Technology: The Way Forward for the Courts*. – *Journal of Judicial Administration* 2015/24(4), lk 235.

¹⁰ Zalnieriute, M., Moses, L. B., Williams, G. *The Rule of Law and Automation of Government Decision-Making*. – *Modern Law Review* 2019/82(3), lk 425.

¹¹ Euroopa Komisjon. *The 2023 EU Justice Scoreboard*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023, lk 32.

¹² See nähtub Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi ning Riigi Infosüsteemi Ameti hallatavalt veebilehelt, milles antakse ülevaade avalikus sektoris läbiviidud tehisintellektiprojektidest, vt Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Riigi Infosüsteemi Amet. *Krati kasutuslood*. Arvutivõrgus: <https://www.kratid.ee/kasutuslood-kratid> (28.04.2024).

¹³ Euroopa Komisjon, lk 34.

¹⁴ Eestis on 2023. a lõpu seisuga 246 kohtunikku, kellest võivad 2029. aastaks vanaduspensionile jääda tervelt 67 kohtunikku, vt Hussar, A., Jakobsoo, K. *Kohtunikud 2024. aasta alguses*. – Siitam, N., Liin, V.-P. (toim). *Kohtute aastaraamat 2023*. Tartu: Riigikohus, 2024. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/kohtunikud-2024-aasta-alguses/> (28.04.2024).

tehisintellekti kasutuselevõtuks olemas potentsiaal. Näiteks asetseb Eesti tehisintellekti kasutuselevõtu valmiduse 2023. a paremusjärjestuses¹⁵ 193 riigi seas kõrgel 17. kohal.¹⁶ Ühtlasi on Eesti 2022. a digitaalmajanduse ja -ühiskonna indeksi¹⁷ kohaselt Euroopa Liidu liikmesriikide seas 9. kohal (seejuures 1. kohal avaliku sektori digiteenuste arvestuses)¹⁸. Eelnevat arvestades ei ole tehisintellektisüsteemide kasutuselevõtt Eesti kohtutes pelk mõtteharjutus. Vastupidi, autori hinnangul on vaid aja küsimus, mil Eesti seab sihiks kohtusüsteemis ulatuslikuma tehisintellekti rakendamise.

Paraku ei ole aga õigusemõistmisel tehisintellektisüsteemide kasutamine kaugeltki riskivaba. Nii liigitab tehisintellektimäärus õigusemõistmise jaoks mõeldud tehisintellektisüsteemid suure riskiga tehisintellektisüsteemideks, kuna nendel võib võimalikust kallutatusest, vigadest ja läbipaistmatuselt tulenevalt olla märkimisväärne mõju demokraatialle, õigusriigile, üksikisiku vabadustele ning õigusele tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele.¹⁹ Samuti on T. Sourdin hoiatanud, et tehisintellekt põhjustab õigusemõistmisel mitmesuguseid eetilisi ja õiguslikke küsimusi.²⁰ Ka Riigikohtu esimees V. Kõve on näinud uue tehnoloogia kasutuselevõtus kohtusüsteemi jaoks suurt proovikivi.²¹

Tehisintellekti tuleviku üle Eesti kohtusüsteemis on juba aastaid arutletud²², kuid siiani ei ole põhjalikult analüüsitud tehisintellekti tehnoloogiate kasutamist õigusemõistmisel. Samuti on välismaises õiguskirjanduses pikalt arutletud selle üle, kas arvuti võiks õigusotsuste tegemisel kohtunikku asendada²³, kuid Eestis selline õiguslik analüüs veel puudub.²⁴ Tehisintellekti

¹⁵ Oxford Insights'i koostatud riikide valitsuste tehisintellekti rakendamise valmiduse indeks näitab seda, kui valmis on riikide valitsused rakendama tehisintellekti avalike teenuste osutamisel.

¹⁶ Hankins, E. jt. *Government AI Readiness Index 2023*. Malvern: Oxford Insights, 2023, lk 47.

¹⁷ Digitaalrajanduse ja -ühiskonna indeks (ingl *Digital Economy and Society Index*) seab Euroopa Liidu liikmesriigid pingeritta selle põhjal, kui kaugele on liikmesriigid digiarengus jõudnud.

¹⁸ Digitaalrajanduse ja -ühiskonna indeks (DESI) 2022. Eesti riigiprofiil. Arvutivõrgus: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/et/policies/desi-estonia> (28.04.2024), lk 3.

¹⁹ Tehisintellektimääruse põhjenduspunkt 40.

²⁰ Sourdin (viide 8), lk 283.

²¹ Kõve, V. Kohtusüsteemi ülesanded muutuvad ajas. – *Juridica* 2019/9, lk 711.

²² Näiteks oli juba 2018. aastal toimunud 35. õigusteadlaste päevade teema Eesti kui kaasaegne riik, mille raames toimus arutelu ka kohtumenetluses tehisintellekti kasutamise üle, vt 35. Eesti õigusteadlaste päevad: Eesti Vabariik 100 – kaasaegne riik. Tehisintellekt juristi teenistuses. Arvutivõrgus: <https://www.uttv.ee/naita?id=27586> (28.04.2024). Vt ka Kõve, lk 714–716; Tasa, G. *Quo vadis, kohtuekspertiis?* – *Juridica* 2021/7–8, lk 532–533.

²³ Näiteks pakkus A. D'Amato juba 1977. aastal välja mõtte, et arvutid võivad ühel hetkel kohtunikke asendada, vt D'Amato, A. *Can/Should Computers Replace Judges?* – *Georgia Law Review* 1977/11.

²⁴ T. Vaher on küll hiljaegu esitanud oma ettekujutuse sellest, kas tehisintellekt võiks inimest otsustamisel asendada, kuid tegu on pigem spekulatsiooniga kui õigusliku analüüsiga, vt Vaher, T. Tehisintellekt astub menetlusse. – Siitam, N., Liin, V.-P. (toim). *Kohtute aastaraamat 2023*. Tartu: Riigikohus, 2024. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/tehisintellekt-astub-menetlusse/> (28.04.2024).

tormilise arengu tõttu tuleb aga juba nüüd hinnata tehisintellekti mõju õigusemõistmisele ja kohtunike rollile. Vastasel juhul on oht, et õiguskord jääb innovatsioonile jalgu.

Ülaltoodust koorub välja õiguslik probleem – puudub selgus, kas ja mil määral saab kehtiva õiguse kohaselt kasutada õigusemõistmisel tehisintellekti. Probleemistiku uudsus ja aktuaalsus on tinginud magistr töö teema valiku. Nii keskendub käesolev magistr töö tehisintellekti rakendamisele õigusemõistmisel. Kuigi õigusemõistmise kui kohtu tuumikfunktsiooni sisu ei ole üheselt määratletav ning selle ammendav analüüs väljub töö raamest²⁵, siis käesolevas magistr töös tähendab mõiste „õigusemõistmine“ õigusnormide kohaldamist tuvastatud faktiliste asjaolude suhtes, mille tulemusel lahendab kohus vähemalt kahe eraisiku vahelise vaidluse (tsiviilvaidluse) lõplikul ja siduval viisil.

Õigusliku probleemi lahendamisel tuleb arvestada hiljutise Riigikohtu lahendiga, mille kohaselt tuleb riigivõimu teostamisel tehnoloogilisi vahendeid kasutades järgida kõiki kehtivast õigusest tulenevaid nõudeid.²⁶ Samas lahendis leidis Riigikohus uuenduslikult, et avaliku võimu teostamisel ei pea ilmingimata vahetult osalema inimene, vaid peab seda tegema üksnes siis, kui olemasolev tehnoloogia ei võimalda kehtiva õiguse nõudeid täita.²⁷ Kuigi konkreetses asjas hindas Riigikohus automatiseeritud haldusotsuste tegemiseks kasutatava automaatse infosüsteemi õiguspärasust, siis autori hinnangul laienevad lahendis esitatud seisukohad ka tehisintellektisüsteemidele – kui juba ette määratud algoritmidel põhineva infosüsteemi (s.o mitte tehisintellekti tehnoloogia) puhul kehtivad kolleegiumi sõnastatud kriteeriumid, siis seda enam peaks need kehtima tehisintellektisüsteemide puhul, mis muudavad autonoomselt oma tööparameetreid tehisintellekti tehnoloogia abil. Seega saab ühest küljest kasutada õigusemõistmisel tehisintellektisüsteeme vaid siis, kui selle kasutamisel on võimalik kinni pidada kehtivast õigusest tulenevatest kohtumenetluse põhimõtetest.²⁸ Teisalt järeldeb Riigikohtu seisukohast, et kui kehtiva õiguse nõudeid on võimalik järgida

²⁵ Õigusemõistmise erinevate tähenduste kohta vt Jäätma, J. Kas õigusemõistmine on üksnes õiguse mõistmine? – *Juridica* 2016/2; Laidvee, J., Saarmets, V. PSK (2020) § 146/5–19. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5. vlj. Tartu: Iuridicum, 2020; Pikamäe, P. PSK (2022) § 146/12–17. – Lõhmus, U. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid, 2022. Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapital. Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.riigioigus.ee> (28.04.2024); Kergandberg, E. KSK § 2/2–9. – Pikamäe, P., Leichter, K. (toim). Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018.

²⁶ RKHKo 28.09.2023, 3-21-979/44, p 41.

²⁷ *Ibid.*, p-d 39 ja 41.

²⁸ Sellisele järeldusele viib ka Riigikohtu seisukoht, et tsiviilasja lahendamisel tuleb alati kinni pidada kohtumenetluse põhimõtetest, vt RKTko 12.06.2019, 2-17-9023/68, p-d 11 ja 15.

olenemata sellest, kas õigusemõistmisel osaleb kohtunik või tehisintellektisüsteem, siis on tehisintellektisüsteemi rakendamine õigusemõistmisel kooskõlas kehtiva õigusega.

Probleemi lahendamine eeldab esmalt käesolevas magistritöös kasutatavate mõistete selgitamist, mis on aluseks õiguslikule analüüsile. Kuigi puudub üldtunnustatud tehisintellekti definitsioon, siis käesolevas magistritöös on mõiste „tehisintellekt“ kasutusel järgmises tähenduses²⁹ – tehisintellekt on arvutisüsteem, mis analüüsib ümbritsevat keskkonda ja võtab konkreetse eesmärgi saavutamiseks vastu teatud määral iseseisvaid otsuseid. Seega on käesolevas magistritöös kasutusel tehisintellekti mõiste kitsas tähenduses.³⁰ Mõistega „tehisintellektisüsteem“ tähistab autor õigusemõistmiseks kasutatavat arvutisüsteemi, mis on mõeldud tuvastama ja tõlgendama faktilisi väiteid ja õigusnorme ning rakendama õigust konkreetsete faktiliste asjaolude suhtes.³¹ Niisugused arvutisüsteemid vastanduvad tehisintellekti tehnoloogiale, mida kohus rakendab pelgalt administratiivseteks tegevusteks ning mis ei mõjuta sisulist õigusemõistmist (nt dokumentides isikuandmete anonüümseks muutmine, kohtuistungite planeerimine, kirj vahetus jms).³² Autonoomsuse taseme põhjal võib eristada kahte sorti tehisintellektisüsteeme: 1) autonoomselt tsiviilasja lahendav tehisintellektisüsteem („robotkohtunik“); 2) tsiviilasja lahendamisel kohtunikku abistav tehisintellektisüsteem („robotabiline“). Teiste sõnadega on töös kasutatud tehisintellektisüsteemi kui üldterminit, mis jaguneb robotkohtunikeks ja robotabilisteks.

Robotkohtunike ja robotabiliste eristamine on vajalik, sest kummagi puhul tõusetuvad erinevad õiguslikud küsimused. Robotkohtunik asendab kohtunikku, kuna tehisintellektisüsteem teeb kohtulahendi täielikult automatiseeritult ilma inimtegurita. Seetõttu on robotkohtuniku puhul

²⁹ Samane mõiste on kasutusel Eesti tehisintellekti kasutuselevõtu eksperdirühma aruandes, vt Riigikantselei, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Eesti tehisintellekti kasutuselevõtu eksperdirühma aruanne. Riigikantselei, 2019. Arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/sites/default/files/documents/2022-11/Eesti-tehisintellekti-kasutuselevotu-ekspertruhma-aruanne.pdf> (28.04.2024), lk 15.

³⁰ Kitsas (nõrk) tehisintellekt viitab funktsioonipõhisele rakendusele, mis on võimeline lahendama konkreetset probleemi või täitma konkreetset ülesannet, keskendudes seega ühele kitsale valdkonnale. Sellele vastanduv üldine (tugev) tehisintellekt viitab süsteemile, mis on suuteline lahendama mitmesuguseid ülesandeid erinevates valdkondades inimesega võrdsel tasemel, vt Karu, K. Tehisintellekti keerukad küsimused. – Juridica 2021/1, lk 43; Custers, B., Fosch-Villaronga, E. (koost). Law and Artificial Intelligence. Regulating AI and Applying AI in Legal Practice. Haag: T.M.C. Asser Press, 2022, lk 45. Eestis on kitsa tehisintellekti vastena kasutusel kõnekeelne väljend „kratt“, mille all mõeldakse tehisintellektil põhinevat praktilist tarkvaralist rakendust, mis on autonoomne ja õppimisvõimeline ning täidab traditsiooniliselt inimeste poolt sooritatavaid ülesandeid, vt Turk, K., Pild, M. Kratiga või kratita – see on küsimus. Robotitest ja tehisintellektist tsiviilõiguslikult. – Juridica 2019/1, lk 51.

³¹ Definitsiooni aluseks on tehisintellektimääruses kasutatav õigusemõistmise ja demokraatlike protsesside jaoks mõeldud tehisintellektisüsteemide definitsioon, vt tehisintellektimääruse III lisa lg 8 p (a).

³² Samaselt ei liigita tehisintellektimäärus puhtalt halduslikeks abitegevusteks mõeldud tehisintellektisüsteeme suure riskiga tehisintellektisüsteemideks, vt tehisintellektimääruse põhjenduspunkt 40.

keskne küsimus selles, kas kohtuniku asemel saab õigust mõista tehisintellektisüsteem. See on küsimus õigusemõistmise monopolist ehk sellest, kes on pädev õigust mõistma. Robotabilise puhul jääb aga lõpliku otsuse tegemine kohtuniku otsustada, kes võib robotabilise soovitusega täielikult või osaliselt nõustuda, samuti selle tagasi lükata. Samas võivad robotabilise ettepanekud avaldada märkimisväärset mõju kohtuniku otsustusprotsessidele. See on omakorda küsimus kohtuniku sõltumatusest, aga sedapuhku mitte traditsioonilises mõttes täitevvõimust või menetlusosalistest, vaid hoopis arvutist.

Eelnevat arvestades on magistritöö eesmärk anda vastus keskele uurimisküsimusele, millises ulatuses on tehisintellektisüsteemide rakendamine tsiviilkohtumenetluses kooskõlas õigusemõistmise monopoli ja kohtuniku sõltumatuse põhimõtetega. Ülalkirjeldatud robotkohtunike ja robotabilistega seotud erisusi silmas pidades püstitab autor kaks alaküsimust, mis teenivad peamisele uurimisküsimusele vastamise eesmärki: 1) mil määral on robotkohtuniku rakendamine tsiviilkohtumenetluses kooskõlas õigusemõistmise monopoli põhimõttega; 2) mil määral on robotabilise kasutamine tsiviilkohtumenetluses kooskõlas kohtuniku sõltumatuse põhimõttega. Mõistagi võib õigusemõistmisel tehisintellektisüsteemide rakendamisega kaasneda teisigi õiguslikke probleeme, kuid autor keskendub magistritöö piiratud mahu tõttu õigusemõistmise monopolile ja kohtuniku sõltumatusele kui põhimõtetele, mis on autori arvates tehisintellektisüsteemide kasutamisel enim ohustatud ning millega seoses tõusetuvad teravaimad probleemid. Selliselt teeb autor sissejuhatuse edasisele õiguslikule diskussioonile, kuna autori hinnangul sõltub nendele õigusemõistmise põhimõtetega seotud printsiipiaalsetele küsimustele vastamisest omakorda teiste õiguslike probleemide käsitus.

Autor keskendub töös tsiviilkohtumenetlusele, kuna suurt potentsiaali tehisintellekti rakendamiseks võib näha just tsiviilkohtumenetluses. Ka D. Ninki arvates on tsiviilkohtumenetlus eriti avatud uute tehnoloogiate kasutuselevõtuks.³³ Ühtlasi kinnitavad uuringud, et aina enam arendatakse tehisintellektisüsteeme kasutamiseks tsiviilkohtumenetluses, et toetada või ühel hetkel asendada inimkohtunike otsuseid.³⁴ See on mõistetav, kuna võrreldes kriminaalmenetlusega, kus otsustatakse inimeste karistamise üle, ning halduskohtumenetlusega, mille raames hinnatakse riigivõimu teostamise õiguspärasust,

³³ Nink, D. Justiz und Algorithmen. Berliin: Duncker & Humblot, 2021, lk 448.

³⁴ Euroopa Nõukogu. Algorithms and Human Rights. Council of Europe study DGI(2017)12. Strasbourg: Council of Europe, 2018, lk 11.

on tsiviilkohtumenetluses kui tüüpiliselt eraisikutevaheliste vaidluste lahendamisel uudse tehnoloogia rakendamine eelduslikult vastuvõetavam.

Kuna magistritöö fookuses on tehisintellekti rakendamine õigusemõistmisel kui kohtu tuumikfunktsiooni teostamisel, siis ei analüüsi autor seda, kas tehisintellekti rakendamine kohtuvälistes organites (nt vahekohtud, vaidluskomisjonid) on lubatud. Kuna õigusemõistmine käesoleva magistritöö tähenduses ei hõlma vaidlusteta menetlusi (nt registriasjad), siis ei tee autor lõplikke järeldusi ka selle kohta, kas kohtus võib õigusemõistmiseväliste ülesannete rakendamisel tehisintellekti kasutada. Sellegipoolest annab autor tehisintellekti laialdasema kasutamise väljavaadete kohta omapoolse hinnangu. Vajadusel analüüsib autor sedagi, et isegi kui praegune õiguslik arusaam ei võimalda tehisintellektisüsteemide rakendamist, siis millistel eeldustel võiks see siiski kõne alla tulla. Põhjuseks on tõdemus, et tehisintellektist ei ole võimalik rääkida tulevikku pilku heitmata.

Ülalnimetatud alaküsimused määravad ka magistritöö struktuuri. Esimeses peatükis avab autor esmalt õigusemõistmise monopoli põhimõtte sisu, misjärel asub analüüsima robotkohtuniku rakendamise vastavust õigusemõistmise monopoli põhimõtte kahele tahule ehk välisele ja sisemisele pädevusele. Vahejärel annab autor hinnangu robotkohtuniku kasutamise hetkeolukorra ning tulevikuväljavaadete kohta. Teises peatükis määratleb autor algul kohtuniku sõltumatus põhimõtte sisu ning hindab seejärel robotabilise kasutamist kooskõlas personaalse ja kohtusisese sõltumatus kui kohtuniku sõltumatus põhimõtte elementidega, mis on autori arvates robotabilise kasutamisel enim ohustatud. Tasub täpsustada, et laialdaselt levinud käsitluse kohaselt eristatakse kohtu sõltumatus põhimõtte raames kohtusüsteemi kui institutsiooni (institutsionaalset) ja kohtuniku kui isiku (isiklikku) sõltumatust.³⁵ Autor keskendub töös kohtuniku kui isiku sõltumatusele, kuna robotabilise puhul tekib küsimus tehisintellektisüsteemi mõjust just kohtuniku, mitte kohtusüsteemi iseseisvusele.

³⁵ Maruste, R. KSK § 3/3. – Pikamäe, P., Leichter, K. (toim). Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018; Bermant, G. Wheeler, R. R. Federal Judges and the Judicial Branch: Their Independence and Accountability. – Mercer Law Review 1995/46(2), lk 838. Asi, A. jt. Sõltumatu(se) juhtimine. – Parrest, N., Liin, V.-P., Elkind, E. (toim). Kohtute aastaraamat 2022. Tartu: Riigikohus, 2023. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/soltumatuse-juhtimine/> (28.04.2024).

Varasemalt on õigusteaduslikes üliõpilastöodes analüüsitud tehisintellektiga seotud intellektuaalse omandi³⁶ ja andmekaitse³⁷ probleeme, samuti on uuritud tehingute tegemist tehisintellekti abil³⁸ ja tehisintellekti kasutamist kohtute töös³⁹. Samas ei ole autorile teadaolevalt ükski teadustöö keskendunud tsiviilkohtumenetluses tehisintellekti rakendamisel õigusemõistmise monopoli ja kohtuniku sõltumatuse põhimõtete järgimisele.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks kasutab autor peamiste uurimismeetoditena süstematiseerimist ning grammatilist, süstemaatilist ja teleoloogilist tõlgendamist. Õigusemõistmise monopoli ja kohtuniku sõltumatuse põhimõtte sisu määratlemisel uurib autor kehtivat õigust (nn deskriptiivne lähenemine). Selleks analüüsib autor esmaste allikatena asjakohaseid õigusnorme, täiendavad allikad on kohtupraktika ja õiguskirjandus. Tehisintellektisüsteemide analüüsimisel tugineb autor valdavas osas võõrkeelsele erialakirjandusele, kuna Eesti õiguskirjanduses on tehisintellekti kasutamist kohtupidamises väga vähe analüüsitud, kuid viimastel aastatel on õigusemõistmisel tehisintellekti rakendamise kohta ilmunud hulganisti välismaist kirjandust. Et tagada teemakäsitluse objektiivsus ja ammendavus, on autor põhjaliku otsingu tulemusel kokku kogunud ning läbi töötanud juhtivate autorite teosed laiemalt nii tehisintellekti vallas kui ka kitsamalt infotehnoloogiaõiguses. Ühtlasi iseloomustab magistritööd normatiivne lähenemine, kuna lisaks kehtiva õiguse uurimisele teeb autor ettepanekuid selle kohta, millistel viisidel võiks tulevikus tulla kõne alla robotkohtuniku rakendamine ning milliseid põhimõtteid tuleks järgida, et kaitsta robotabiliste kasutamisel kohtuniku sõltumatust. Eelnevalt kirjeldatud mitmekülgsete allikate ja uurimismeetodite abil jõuab autor asjakohaste järeldusteni, tagades seejuures magistritöö eesmärgi saavutamise viisil, mis on süsteemne, täpne ja kontrollitav.

Märksõnad: infotehnoloogiaõigus, tehisintellekt, tsiviilkohtumenetlus, õigusemõistmine

³⁶ Roosve, D.-E. Tehisintellekti loodud leiutise patentimine. Magistritöö. Juhendaja G. Lepik. Tartu: Tartu Ülikool, 2021; Vahlberg, J.-A. Tehisintellekti loomingu autoriõiguslik kaitse. Magistritöö. Juhendaja G. Lepik. Tartu: Tartu Ülikool, 2017; Arvisto, A. Tehisintellekti loomingu autorsus. Magistritöö. Juhendaja A. Kelli. Tallinn: Tartu Ülikool, 2023.

³⁷ Krimm, P. Tehisintellekti poolt isikuandmete töötlemise vastavus isikuandmete kaitse üldmääruses sätestatud läbipaistvuse aluspõhimõttele. Magistritöö. Juhendaja A. Kelli. Tallinn: Tartu Ülikool, 2021; Žuk, J. Ärisaladuse ja isikuandmete kaitse regulatsiooni interaktsioon tehisintellekti läbipaistvuse tagamisel. Magistritöö. Juhendaja A. Kelli. Tallinn: Tartu Ülikool, 2019.

³⁸ Lääts, K. Kehtiva tehingu tegemine tehisintellekti vahendusel. Magistritöö. Juhendaja I. Kull. Tallinn: Tartu Ülikool, 2021; Lauringson, I. Automatiseeritud lepingute sõlmimine ja tarbijakaitsete normide kohaldatavus. Magistritöö. Juhendaja I. Kull. Tartu: Tartu Ülikool, 2020.

³⁹ Kivisikk, K. Tehisintellekti rakendamise väljavaated õigusemõistmisel. Magistritöö. Juhendaja M. Rosentau. Tartu: Tartu Ülikool, 2022; Maksing, M. Kohtupraktika ühtlustamise võimalustest infotehnoloogiliste lahenduste abil. Magistritöö. Juhendajad E. Kasak ja M. Rosentau. Tallinn: Tartu Ülikool, 2017.

1. ROBOTKOHTUNIKU RAKENDAMINE TSIVIILKOHTUMENETLUSES KOOSKÕLAS ÕIGUSEMÕISTMISE MONOPOLI PÕHIMÕTTEGA

1.1. Õigusemõistmise monopoli põhimõtte õiguslik sisu

Eesti Vabariigi põhiseaduse⁴⁰ (PS) § 146 esimese lause ja sama sisuga kohtute seaduse⁴¹ (KS) § 2 lg 1 kohaselt mõistab õigust ainult kohus. Selliselt on põhiseaduse tasandil antud n-ö õigusemõistmise monopol täielikult kohtuvõimule. Õigusemõistmise kui ühe riigi tuumikfunktsiooni teostamise reserveerimine kohtule tagab PS §-des 4 ja 12 sätestatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõtte realiseerumise, kuna määratleb õigusemõistmise pädevuse kuuluvuse riigivõimuharude kolmikjaotuses.⁴² Et õigusemõistmine kui riigivõimu teostamine kuulub kohtu põhiseaduslikku ainupädevusse, on nii teistel riigivõimuharudel kui ka kõigil muudel isikutel ning organisatsioonidel keelatud õigusemõistmisesse sekkuda ning õigusemõistmise tuumikpädevust kohtuvõimult ära võtta.⁴³ On selge, et kui õigusemõistmise monopol on kohtul, siis ei tohi mitte keegi takistada kohtul oma ainupädevust teostamast. Seetõttu kaitsevad kohtu õigusemõistmise monopoli täiendavalt KS § 2 lg-d 2 ja 3, mille kohaselt ei ole kellelgi õigust sekkuda õigusemõistmisesse ning kohtus ja selle lähikonnas on keelatud teod, mis on suunatud õigusemõistmise häirimisele. Ühtlasi aitab õigusemõistmisesse sekkumise keeld tagada kohtu sõltumatust. Samuti tuleneb õigusemõistmise monopolist tõdemus, et õigusemõistmine on kohtuvõimu tuumikfunktsioon. Nii võib kohus küll täita ka muid ülesandeid⁴⁴, kuid kohtu peamine ülesanne on mõista õigust.

Õigusemõistmine ei ole seejuures kohtu õigus, vaid kohustus. Kuna PS § 146 esimene lause annab õigusemõistmise kui riigi tuumikfunktsiooni teostamise ainupädevuse kohtuvõimule, siis tähendab see ühtlasi seda, et kohus ei saa keelduda selle pädevuse kasutamisest. Tsiviilkohtumenetluses on selle väljenduseks tsiviilkohtumenetluse seadustiku⁴⁵ (TsMS) § 27 lg-s 3 sätestatud põhimõtte, mille kohaselt ei tohi kohus õigusemõistmisest põhjendamatult keelduda. Sellest tulenevalt on õiguskirjanduses põhjendatult leitud, et riigi (täpsemalt kohtu) õigusvaidluste lahendamise kohustusele vastab PS § 15 lg-s 1 sätestatud

⁴⁰ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

⁴¹ Kohtute seadus. – RT I, 04.01.2024, 4.

⁴² Laidvee, Saarmets, PSK (2020) § 146/1.

⁴³ Pikamäe, PSK (2022) § 146/4.

⁴⁴ E. Kergandberg on tabavalt öelnud, et kuigi õigust mõistab ainult kohus, ei tähenda see samas seda, et kohus mõistab ainult õigust, vt Kergandberg, E. KSK § 1/14.1. – Pikamäe, P., Leichter, K. (toim). Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018

⁴⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.03.2024, 7.

igäihte kohtusse pöördumise õigus.⁴⁶ Niisiis on õigusemõistmise monopol ja PS § 15 lg-st 1 tulenev kaebepõhiõigus omavahel vastastikku seotud, kuna igäihel on õigus nõuda teda puudutava õigusvaidluse lahendamist kohtult ning kohtul lasub omakorda õigusküsimuse otsustamise kohustus.

Õigusemõistmise monopoli raames võib eristada kahe tahuna välist ja sisemist õigusemõistmise pädevust. Nii on Riigikohus pidanud PS § 146 esimest lauset pädevusnormiks, mis reguleerib ühest küljest seda, milline institutsioon on pädev õigust mõistma (välispädevus). Riigikohus on leidnud, et õigust saab mõista üksnes kohus põhiseadusliku institutsioonina.⁴⁷ Ümberpööratult tähendab see seda, et õigust ei saa mõista ükski selline organ või institutsioon, mis ei vasta põhiseadusest tulenevale kohtu mõistele. Samuti on Riigikohtu sõnul PS § 146 esimene lause kui pädevusnorm tihedalt seotud riigivõimu teostamise õigusliku aluse põhimõttega. PS § 3 lg 1 esimesest lausest tulenev põhiseaduse ülimuslikkus nõuab, et avaliku võimu tegevus (sh õigusemõistmine) peab olema põhiseadusega kooskõlas. Seetõttu on Riigikohtu hinnangul keelatud teostada riigivõimu vastuolus põhiseaduses sätestatud pädevusnormidega (sh PS § 146 esimese lausega).⁴⁸

Sarnaselt on õiguskirjanduses leitud, et õigusemõistmise monopol tähendab seda, et ükski teine riigivõimuharu, organ ega isik peale kohtuvõimu ei saa õigusemõistmisel teha lõplikke ega siduvaid otsuseid.⁴⁹ Üksnes Eesti Vabariigi nimel tegutseval kohtul on õigus teha vaidluses siduv ja lõplik lahend.⁵⁰ Ka põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorid on leidnud, et PS § 146 esimene lause kujutab endast n-ö negatiivset piiranguklauslit, välistades õigust mõistmast kõik muud institutsioonid peale kohtu. Seega on riigi nimel volitatud õigust mõistma üksnes kohus PS § 146 tähenduses, mistõttu ei ole õiguse rakendamine muudes institutsioonides käsitatav õigusemõistmisena. Teiste sõnadega kuuluvad põhiseaduse kommenteeritud väljaande autorite sõnul õigusemõistmine ja kohus olemuslikult sedavõrd tihedalt kokku, et ei ole võimalik rääkida põhiseaduse mõttes õigusemõistmisest, kui seda ei toimeta kohus põhiseaduse tähenduses.⁵¹

⁴⁶ Pikamäe, PSK (2022) § 146/9.

⁴⁷ RKÜKo 08.06.2009, 3-4-1-7-08, p 33; RKÜKo 20.11.2012, 3-4-1-4-12, p 55; RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p 44.1.

⁴⁸ RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-86-07, p 21; RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p 44.

⁴⁹ Pikamäe, PSK (2022) § 146/18.

⁵⁰ Maruste, KSK § 3/9.

⁵¹ Laidvee, Saarmets, PSK (2020) § 146/1, 3, 5.

Lisaks institutsionaalsele välispädevusele tuleneb Riigikohtu sõnul PS § 146 esimesest lausest koostoimes PS §-ga 147 see, millised isikud on õigustatud kohtus õigust mõistma (sisepädevus). Nii on Riigikohus selgitanud, et kuigi kohus kui institutsioon tegutseb nii kohtunike kui ka kohtuteenistujate kaudu (vt KS § 8 lg 1), siis kohtus saab õigust mõista PS § 146 esimese lause tähenduses üksnes kohtunik PS §-de 147, 150 ja 153 mõttes. Nimelt sätestavad PS §-d 147, 150 ja 153 põhiseaduse mõttes eriliigilise ametniku – kohtuniku –, kelle peamine ülesanne on mõista õigust ja seeläbi teostada kohtuna riigivõimu. Samuti kohalduvad põhiseaduslikud tagatised (nt ameti eluaegsus, ametist tagandamine üksnes kohtuotsuse alusel jms) ja ametialased kitsendused (nt keeld olla valitavas või nimetatavas ametis) üksnes kohtunikule. Ka õiguskirjanduses on leitud, et õigusvaidluse lahendamine on kohtunike ainupädevuses, mistõttu peavad õigust mõistma ehk kohtu tuumikfunktsiooni täitma kohtunikud isiklikult.⁵² Järelikult on õigusemõistmise monopol kohtunikel.⁵³

Õiguskirjanduses on väljendatud seisukohta, et PS § 146 esimest lauset tuleks tõlgendada laiendavalt selliselt, et alles lõppastmes peab vaidlusküsimuse otsustama kohus. Nii peab seda seisukohta toetavate õigusteadlaste arvates jääma õigusvaidluse siduv lahendamine lõppkokkuvõttes kohtuvõimu pädevusse, kuid see ei tähenda, nagu peaks õigusliku vaidluse lahendama algusest peale ilmtingimata vaid kohus ja kohtunik. Selle asemel võivad õigusotsuseid teha ka muud riigivõimuorganid või kohtuvõimuseselt muud kohtuametnikud peale kohtuniku, kuid igaühel peab olema võimalik pöörduda selliste otsuste vaidlustamiseks PS § 15 lg 1 alusel kohtusse ning nõuda teda puudutava asja üleandmist kohtule.⁵⁴ Sellise seisukoha on varasemates lahendites omaks võtnud ka Riigikohus.⁵⁵

Autori hinnangul ei võimalda Riigikohtu hilisem praktika siiski pooldada õigusemõistmise monopoli laia tõlgendust, vaid tänase arusaama kohaselt tuleb lähtuda PS § 146 esimese lause kitsendavast tõlgendusest, mille kohaselt peab õigusemõistmise kui kohtu tuumikfunktsiooni hulka kuuluvad vaidlused lahendama algusest peale kohus ja kohtunik. Nii saab Riigikohtu üldkogu praktikast järeldada, et õigusemõistmise tuumikfunktsioonide hulka kuuluvaid

⁵² Sootak, J. (koost). Õigus igaühele. Teejuht Eesti õigusesse ja õigusteadusesse. Tallinn: Juura, 2017, lk 121; Jäätma, lk 80–81; Laidvee, Saarmets, PSK (2020) § 146/17.

⁵³ RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p-d 44.2–44.6; RKÜKm 26.06.2014, 3-2-1-153-13, p 57; RKÜKo 02.10.2018, 2-17-10423/20, p 33.

⁵⁴ Narits, R., Lõhmus, U. PSK (2017) § 146/5. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4. vlj. Tallinn: Juura, 2017; Pikamäe, PSK (2022) § 146/4, 16.

⁵⁵ Nt RKKKm 03.04.2006, 3-1-1-1-06, p 11; RKKKo 12.06.2013, 3-1-1-46-13, p 9.2.

ülesandeid peab institutsioonina täitma kohus ning isikuna kohtunik.⁵⁶ Seejuures on Riigikohus õigusemõistmise tuumikfunktsioonina käsitanud lisaks avaliku võimu tegevuse seaduslikkuse kontrollimisele ning isikute süü kindlakstegemisele ja karistamisele ka kahe eraisiku vahelise konflikti ehk tsiviilvaidluse lahendamist tsiviilkohtumenetluses.⁵⁷ Sarnaselt on põhiseaduse kommenteeritud väljaandes leitud, et õigusemõistmise tuumikfunktsiooni hulka tuleb Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni⁵⁸ (EIÕK) art 6 lg 1 kohaselt lugeda otsustamist tsiviilõiguste ja -kohustuste üle.⁵⁹ Samuti toetab autori järeltust E. Kergandberg, kelle hinnangul tähendab õigusemõistmise monopol seda, et õigusemõistmise tuumikfunktsiooni hulka kuuluvate õigusvaidluste lahendamise ainupädevus on mitte üksnes lõppastmes, vaid juba algusest peale kohtul. Õigusemõistmise tuumikfunktsiooniks peab Kergandberg mh asja sisulist lahendamist materaalõiguse kohaldamise teel.⁶⁰ Sarnasel seisukohal on J. Jäätma, kelle sõnul ei tohi õigusemõistmise tuumikfunktsioonide hulka kuuluvaid ülesandeid (sh põhiasja lahendamist) täita keegi peale kohtuniku.⁶¹

Kokkuvõttes lähtub autor käesolevas magistritöös õigusemõistmise monopoli kitsast tõlgendusest. Seetõttu on autor seisukohal, et tänase arusaama kohaselt tuleb vähemalt kahe eraisiku vahelise vaidluse lahendamist pidada kohtu tuumikpädevuseks ja õigusemõistmise tuumikfunktsiooniks, mida peab algusest peale täitma vaid kohus kui põhiseaduslik institutsioon (välispädevus) ning kohtuvõimu sees kohtunik põhiseaduse XIII ptk tähenduses (sisepädevus). Seetõttu on õigusemõistmise üleandmine kohtuvõimust väljapoole (sh täitevvõimule ja eraõiguslikele isikutele) vastuolus õigusemõistmise monopoli põhimõttega ning seega põhiseadusvastane. Sellisele järeltusele viib ka Riigikohtu seisukoht, mille kohaselt kehtivad riigivõimu ülesannete delegerimisel eraõiguslikele subjektidele tuumikfunktsioonilised piirid. Nii on Riigikohtu üldkogu selgitanud, et riigivõim ei saa delegerida eraõiguslikele isikutele neid ülesandeid, mida on põhiseaduse mõtte kohaselt kohustatud täitma riik ja mis seetõttu moodustavad riigivõimu tuumikfunktsiooni.⁶² Riigivõimu tuumikfunktsiooni hulka on Riigikohus lugenud ka tsiviilvaidluse lahendamise.⁶³

⁵⁶ RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-86-07, p-d 21 ja 26; RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p-d 44.6, 46–48; RKÜKm 26.06.2014, 3-2-1-153-13, p-d 56–60.

⁵⁷ RKÜKm 17.12.2013, 3-2-1-4-13, p 49; RKÜKm 26.06.2014, 3-2-1-153-13, p 56.

⁵⁸ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

⁵⁹ Laidvee, Saarmets, PSK (2020) § 146/9.

⁶⁰ Kergandberg, KSK § 2/3–4.

⁶¹ Jäätma, lk 81 ja 86.

⁶² RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-86-07, p 21.

⁶³ RKÜKm 17.12.2013, 3-2-1-4-13, p 49; RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p 43.9; RKÜKm 26.06.2014, 3-2-1-153-13, p 56.

1.2. Robotkohtuniku rakendamise vastavus õigusemõistmise välisele pädevusele

Robotkohtuniku rakendamisega võib kaasneda mitmesuguseid õigusemõistmise välise pädevusega seotud probleeme. Esiteks võivad robotkohtunike loojad õigusemõistmist ettenägematul ja soovimatul viisil ümber kujundada ning seeläbi sekkuda õigusemõistmise ainupädevusse. Autor soostub I. Pilvingu ja M. Mikiveriga, kelle sõnul eeldab õigusemõistmise teisendamine algoritmiks arendajalt ühtaegu nii infotehnoloogilisi, matemaatilisi kui ka juriidilisi süvateadmisi.⁶⁴ Ka välismaise õiguskirjanduse kohaselt on õigusemõistmise automatiseerimisel just IT-spetsialistide ülesanne tõlkida õigusaktid ja kohtupraktika tehisintellektisüsteemile mõistetavasse masinkeelde.⁶⁵ Programmeerijatel ja tarkvaraarendajatel aga ei ole reeglina juriidilist kõrgharidust ega õigusosalast kogemust. Seetõttu võivad tehnoloogia asjatundjatele jääda robotkohtuniku loomisel tähelepanuta keerukad kodanikuühiskonna iseärasused, kuna erisuguste inimeste õiguslike probleemide mõistmine ja päriselu andmepõhine lahtimõtestamine ei ole lihtsate ülesannete killast. Autor nõustub ka õiguskirjanduses väljendatud seisukohaga, et tehnoloogiaettevõtjad ei pruugi mõista demokraatliku õigusriigi põhimõtteid.⁶⁶ Lisaks võib programmeerija käsitus õiguskeelest olla märkimisväärselt erinev võrreldes kohtuniku või seadusandja arusaamaga, kuid just viimane on vajalik seaduse mõtte avamiseks teleoloogilise tõlgenduse teel. Iseenesest on loomuliku keele töötlus⁶⁷ viimastel aastatel sedavõrd hüppeliselt arenenud, et arvutiteadlased on suutnud panna arvutisüsteeme mõistma inimkeele grammatikat hämmastavalt täpselt. Samas on Riigikohtu sõnul õigusnormi tekst üksnes lähtekoht seadusandja tahte ja seeläbi õigusnormi sisu väljaselgitamisel ning ka grammatiline tõlgendus peab olema loogiline ja kooskõlas seaduse mõtte, teiste sätete ning Riigikohtu varasemate seisukohtadega.⁶⁸ Niisiis eeldab õigusemõistmine õigussüsteemi süstemaatilist tundmist, mis jääb juriidiliste teadmiste ja kogemusteta IT-spetsialistidele püüdmatuks. Sama saatus tabab robotkohtunikke, sest robotkohtunik ei väljenda mitte enda, vaid tema loojate arusaamu.

⁶⁴ Pilving, I., Mikiver, M. A *Kratt* as an Administrative Body: Algorithmic Decisions and Principles of Administrative Law. – *Juridica International* 2020/29, lk 53.

⁶⁵ Sourdin, T. Judge v Robot? Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making. – *University of New South Wales Law Journal* 2018/41(4), lk 1127.

⁶⁶ Sourdin (viide 8), lk 196.

⁶⁷ Loomuliku keele töötlus (ingl *natural language processing*) on arvutiteaduse alamharu, mis uurib seda, kuidas arvutid mõistavad ja töötlevad inimkeelt, vt Taulli, T. *Artificial Intelligence Basics: A Non-Technical Introduction*. Berkeley: Apress, 2019, lk 104.

⁶⁸ RKHKo 06.11.2003, 3-3-1-72-03, p 15; RKHKo 29.11.2006, 3-3-1-74-06, p 12; RKHKo 28.04.2010, 3-3-1-10-10, p 16; RKTKo 19.10.2011, 3-2-1-75-11, p 17.

Täiendavalt tõusetub robotkohtunike rakendamisel autori arvates tõsine küsimus, kelle huve teenib lõppkokkuvõttes tehisintellektisüsteemide integreerimine kohtute tegevusse. On selge, et õigusemõistmine peab aset leidma avalikes huvides. Samas võivad õigusteadlaste sõnul õõnestada kohtu õigusemõistmise ainupädevust programmeerijate, tarkvarainseneride ja infotehnoloogiaettevõtjate majanduslikud huvid, kes osalevad vahetult automatiseeritud otsustusprotsesside välja arendamisel.⁶⁹ Ka J. Ginteri sõnul võib äriühingutel olla erinevaid ajendeid kohtuotsuste tulemuste mõjutamiseks.⁷⁰ Lisaks on R. M. Re ja A. Solow-Niederman tuvastanud ohu, et tehisintellektisüsteeme müüvad ettevõtjad on rahaliselt ajendatud reklaamima enda tooteid paremate õigusemõistjatena ning rõhutama kohtunike puudujääke.⁷¹ Nende sõnul põhjustab inimkohtunike kui tehisintellektisüsteemide konkurentide kritiseerimine ja enda lahenduste üliluslikkuse toonitamine omakorda avalikkuses pettumust, mille tulemusel väheneb kohtunike mõjuvõim ja satub ohtu kogu kohtusüsteemi legitiimsus.⁷²

Autori meelest puudub veenev põhjendus, miks peaks infotehnoloogiaettevõtja seadma robotkohtuniku arendamisel avaliku huvi esikohale. Nii iseloomustavad ettevõtjate tegevust erinevad väärtused ja huvid võrreldes kohtuvõimuga – kui kohtute tegevuse eesmärk on vaidluse lõpliku ja siduva lahendamise teel õigusrahu saavutamine, siis äriühingute peamine eesmärk on kasumi teenimine. Tähelepanuväärselt on I. Pilving ja M. Mikiver automatiseeritud haldusotsuste kohta leidnud, et algoritmi välja töötanud ettevõtjad võivad omandada täieliku võimu haldusotsuste sisu üle ning soovida maksimeerida oma kasumit haldusotsuste kvaliteedi arvelt.⁷³ Autor näeb samasugust ohtu ka robotkohtuniku loomisel, kuna majanduslikult otstarbekas käitumine dikteerib, et kasumile orienteeritud infotehnoloogiaettevõtjad soovivad võimalikult vähese vaevaga teenida võimalikult suurt tulu. Sel põhjusel võib robotkohtuniku loomisel jääda avalik huvi infotehnoloogiaettevõtja majanduslike huvide varju.

Õigustehnoloogiat arendavate (ingl *legal tech*) ettevõtjate suuremahuline kaasamine Hiina kohtusüsteemi kujundamisse ilmestab hästi ohte, mis kaasnevad õigusemõistmise kommersialiseerimise ja „sisseostmisega“. Nii tellivad Hiina kohtud kõik kohtuvõimu teostamiseks kasutatavad tehisintellektisüsteemid eraettevõtjatelt, kes on seetõttu peamised

⁶⁹ Shi, Sourdin, Li, lk 17.

⁷⁰ Ginter, J. Judicial Independence and/or (?) Efficient Judicial Administration. – *Juridica International* 2010/XVII, lk 109.

⁷¹ Re, R. M., Solow-Niederman, A. Developing Artificially Intelligent Justice. – *Stanford Technology Law Review* 2019/22(2), lk 247.

⁷² *Ibid.*, lk 257.

⁷³ Pilving, Mikiver, lk 52.

õigusemõistmiseks rakendatavate tarkvaralahenduste projekteerijad ja tootjad.⁷⁴ Selliselt avaldavad õigusteadlaste sõnul Hiina tehnoloogiaettevõtjad ülekaalukat mõju õigusemõistmisele.⁷⁵ Hiina õigusteadlane H. Z. Wang on sel põhjusel kritiseerinud Hiina kohtusüsteemi sõltumatuse puudumist ning märkinud, et „targad“ kohtud peab lõppkokkuvõttes targaks tegema kohtunike, mitte IT-ettevõtjate või programmeerijate tarkus.⁷⁶

Eelneva tulemusel võime jõuda olukorda, kus ühiskondlikult olulisi otsuseid teevad keerulistes vaidlusküsimustes kohtute asemel infotehnoloogiaettevõtjad. Laiemas pildis tooks õigusteadlaste sõnul autonoomsete tehisintellektisüsteemide kasutamine kaasa üldsuse õigusemõistmisest võõrandumise, kuna õigusemõistmine muutuks kitsalt IT-spetsialistide pärusmaaks.⁷⁷ A. Završnik on leidnud, et väärtushinnanguid nõudvad kohtuotsused tuleks niisiis langetada arvutiteadlaste eliidil, kelle ülesanne oleks suletud uste taga õpetada masinat vastama õiguslikele ja tihtipeale õiguspoliitilistele küsimustele.⁷⁸ Selliselt liiguks inimkeskne kohtusüsteem üha enam kodifitseeritud süsteemi suunas, mida kontrollivad ning milles on võimelised kaasa rääkima informaatikud, tehnoloogiaettevõtjad ja teised piisavate tehniliste teadmistega isikud, mitte juristid või avalikkus.⁷⁹ Niisugust kohtuvõimu liigset sõltuvust tehnikaspetsialistidest on õiguskirjanduses nimetatud digitaalseks ekstsessiks (ingl *digital overreach*)⁸⁰ või tehnokraatiliseks diktatuuriks (ingl *technocratic dictatorship*)⁸¹.

Ülaltoodut arvestades võib autori arvates kaasneda robotkohtuniku kasutamisega õigusemõistmise erastamine ja kohtuvõimu delegeerimine infotehnoloogiaettevõtjatele, kelle ülesanne on luua õigusemõistmiseks rakendatavad algoritmid. Nii on P. M. Nowotko sõnul tehisintellektisüsteemide loojatel ja haldajatel võimalik sekkuda algoritmi toimimisse ning seeläbi avaldada otsest mõju kohtuotsuste sisule.⁸² Õigusteadlaste arvates ei ole välistatud ka see, et halvimal juhul asuvad tehnoloogiaettevõtjad oma monopoliseisundit riigiga

⁷⁴ Wang, N., Tian, M. Y. „Intelligent Justice”: human-centered considerations in China’s legal AI transformation. – *AI and Ethics* 2023/3(2), lk 352.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Wang, H. Z. China’s E-Justice Revolution. – *Judicature* 2021/105(1), lk 10–11.

⁷⁷ Re, Solow-Niederman, lk 247.

⁷⁸ Završnik, A. Algorithmic justice: Algorithms and big data in criminal justice settings. – *European Journal of Criminology* 2021/18(5), lk 633.

⁷⁹ Re, Solow-Niederman, lk 275–276.

⁸⁰ Sourdin (viide 8), lk 196–197.

⁸¹ Wang, Tian, lk 352.

⁸² Nowotko, P. M. AI in judicial application of law and the right to a court. – *Procedia Computer Science* 2021/192, lk 2224.

kuritarvitama.⁸³ Niisiis võib robotkohtuniku rakendamisel näha ohtu, et tehnoloogiaettevõtja kui demokraatlikus korras legitimeerimata võim asub kohtute asemel õigust mõistma ja omandab seeläbi õigusemõistmise monopoli.

Õiguskirjanduses on eriliselt hoiatatud suurkorporatsioonide eest, kes võivad asuda õigusemõistmist kohtuvõimu asemel kontrollima. Nii on tehisintellekti väljatöötamise esirinnas just suurettevõtjad, kelle arendus- ja teadustöö tulemusel on aset leidnud enamik tehnilisest innovatsioonist.⁸⁴ Juba praegu on riikide kohtutes kasutusel suurtele tehnoloogiaettevõtjatele kuuluvad tehisintellekti tehnoloogiad. Näiteks kasutatakse kindlustushüvitiste kohta otsuste tegemiseks IBM-i loodud superarvutit Watson.⁸⁵ Sel põhjusel leiab M. Eerik, et kui kohtusüsteem kasutab vaid piiratud hulka suurkorporatsioonide loodud tehisintellektisüsteeme, siis on oht, et korporatsioonid asuvad kohtulahendeid mõjutama.⁸⁶ Ka T. Sourdini sõnul võib tehisintellektisüsteemide kasutamisel sattuda avalikkuse seisukohast tähtsate otsuste tegemine tehnoloogiahiidude kätte, kellel võib olla motiive luua lahendusi, mis ei taga üldsuse, vaid hoopis nende endi või nendega seotud isikute heaolu.⁸⁷

Autor on siiski arvamusel, et kirjeldatud risk on iseloomulik üksnes suurriikidele, mis kasutavad megakorporatsioonide välja töötatud lahendusi. Eelduslikult aga ei ole Eestil võimalik väikese riigina võtta üle laialdaseks kasutamiseks mõeldud tehisintellektisüsteeme, kuna need ei ühildu Eesti õigusega. Lisaks peavad tehnoloogiahiid oma rakendusi luues silmas võimalikult suurt kasutajate arvu, mistõttu on enamik tehisintellektisüsteeme loodud rakendamiseks riikides, kus kõneldakse mõnda levinud võõrkeelt (eeskätt inglise keelt). Niisiis vajaks Eesti spetsiaalselt Eesti kohtutes kasutamiseks mõeldud robotkohtunikku. Kuna Eesti robotkohtuniku väljatöötamine eeldab Eesti õiguskorraga seotud eriteadmisi, siis tuleb autori arvates tellida robotkohtuniku arendamine riigisisestelt.

Selles näeb autor aga täiendavat ohtu kohtu õigusemõistmise monopolile ja sellega seotud põhimõtetele. Nimelt tagab õigusemõistmise monopol mh võimude lahusust ja kohtuvõimu sõltumatust, kuna keelab teistel riigivõimuharudel õigusemõistmisesse sekkumise (vt lähemalt

⁸³ Wang, Tian, lk 352; Nieva-Fenoll, J. Technology and fundamentaal rights in the judicial process. – Civil Procedure Review 2022/13(2), lk 59.

⁸⁴ Sourdin (viide 8), lk 78.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Eerik, M. Tehisintellekt kohtumenetluses. – Juridica 2024/2, lk 128.

⁸⁷ Sourdin (viide 8), lk 241.

ptk 1.1). Samas on nende põhimõtete järgimine küsitav, kui robotkohtuniku kui tsiviilasja lahendaja töötab välja täidesaatev võim (vajadusel tellides robotkohtuniku loomise ja arenduse eraisikutelt), kellel on võimalik määrata tehisintellektisüsteemide toimimise parameetrid ja masinõppeks kasutatavad andmekogud. Nii on A. C. Michaels tõstatanud põhjendatult küsimuse, kas kohtuvõim ikka kontrollib sõltumatu osapoolena täidesaatva või seadusandliku võimu tegevust, kui robotkohtuniku välja arendamisega on seotud need samad riigivõimuharud, kelle tegevust robotkohtunik peaks kontrollima.⁸⁸ Sel põhjusel kujutavad Michaelsi arvates autonoomsete tehisintellektisüsteemide pooltargumendid tihtipeale ka kohtuniku põhjendamatult kitsalt robotliku õiguse rakendajana, jättes tähelepanuta kohtuniku olulise rolli kahe teise võimuharu kontrollijana.⁸⁹ Seetõttu on õigusteadlased hoiatanud, et õigusotsuste automatiseerimine võib õhnestada kohtuvõimu õigusemõistmise ainupädevust, kuna avab ukse teiste riigivõimuharude sekkumisele või koguni usurpatsioonile.⁹⁰

Autor nõustub, et robotkohtuniku loomisel täidesaatva võimu juhtimisel või tellimisel kaasneb reaalne oht, et täitevvõim mõjutab (loodetavasti tahtmatult, kuid halvimal juhul ka tahtlikult) robotkohtuniku otsuste sisu. See võib tähendada õigusemõistmisesse sekkumise keelu rikkumist. Ohtu võib näha ka PS §-st 4 tulenevale põhimõttele, mille kohaselt ei tohi õiguskirjanduse järgi täita üks ja sama isik samal ajal ülesandeid teineteist tasakaalustama määratud võimuharudes.⁹¹ Neid ohtu võimendab autori hinnangul Eesti kohtuhalduse eripära, kuna kasutusel on täitevvõimukeskne kohtuhaldusmudel. Nii on kohtutes kasutatava riist- ja tarkvara hankimine, arendamine ja hooldamine Justiitsministeeriumi haldusalasse kuuluva Registrate ja Infosüsteemide Keskuse ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi haldusalasse kuuluva Riigi Info- ja Kommunikatsioonitehnoloogia Keskuse vastutusalas.⁹² Teiste sõnadega tellib kohtute IT-süsteemid täidesaatev võim, eelkõige Justiitsministeerium.

Samas kaasnevad eelnevalt kirjeldatud õigusemõistmise monopoliga seotud murekohad üksnes olukorras, kus tehisintellektisüsteeme ei loo mitte kohtuvõim, vaid teised riigivõimuharud või eraisikud. Niisiis lahendaks esmapilgul ülaltoodud probleemid see, kui kohtuvõim looks ise oma robotkohtuniku, kuna sellisel juhul ei ole alust rääkida õigusemõistmise delegerimisest

⁸⁸ Michaels, A. C. Artificial Intelligence, Legal Change, and Separation of Powers. – University of Cincinnati Law Review 2020/88(4), lk 1085, 1095–1096, 1100.

⁸⁹ *Ibid.*, lk 1084 ja 1095.

⁹⁰ Zalnieriute, Bell, lk 22, 24, 35.

⁹¹ Madise, L., Madise, Ü., Mälksoo, L. PSK (2020) § 4/3. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5. vlj. Tartu: Iuridicum, 2020.

⁹² Asi jt.

ei täitevvõimule ega infotehnoloogiaettevõtjatele. Ilmselt ei ole siiski mõeldav, et kohus töötaks ise välja robotkohtuniku või telliks selle arenduse kohtuvõimu seest. Samamoodi nagu IT-spetsialistidel ei ole harilikult juriidilisi teadmisi, julgeb autor arvata, et kohtuametnikel puuduvad üldjuhul robotkohtunike arendamiseks piisavad informaatikaalased teadmised. Järelikult tähendaks praktikas robotkohtuniku väljatöötamine selle tellimist väljastpoolt kohtuvõimu. Ka Pilving ja Mikiver on märkinud, et eelduslikult peab riik algoritmide arendamise suures osas delegeerima erakapitalil põhinevatele infotehnoloogiaettevõtjatele.⁹³

Eelnevat arvestades tuleks autori arvates pöörata õigusemõistmise kui kohtu tuumikfunktsiooni jaoks kasutatava robotkohtuniku tellimisel väljastpoolt kohtuvõimu erilist tähelepanu õigusemõistmise ainupädevuse võõrandamisega seotud riskide maandamisele. Üks võimalus eelkirjeldatud riske maandada oleks autori hinnangul see, kui luua robotkohtunik kohtute järelevalve all. Autori arvates peaks kohus olema robotkohtunike loomisse kaasatud juba varajases staadiumis. Nii saaks kohtuvõim määrata need kriteeriumid, mille alusel robotkohtuniku arendamine peab aset leidma. Ühtlasi peab nii robotkohtuniku loomine kui ka hilisem uuendamine toimuma kohtu kontrolli all. Selliselt on kohtutel võimalik tuvastada potentsiaalseid riske ning nendele juba ennetavalt reageerida.⁹⁴ See eeldab kohtunikonnalt proaktiivset käitumist ja aktiivset kohtusüsteemi kaitsmist võimalike väliste mõjutuste eest.

Kuigi eelnevalt kirjeldatud riske on võimalik suuremal või vähemal määral maandada kohtuliku kontrolli abil ning robotkohtuniku rakendamine ei tundu *prima facie* olevat vastuolus õigusemõistmise monopoli põhimõttega, siis robotkohtuniku kasutuselevõttu takistab tänane Riigikohtu praktilikal põhinev välispädevuse käsitlus. Nimelt ei saa õigust mõista ükski selline institutsioon või organ, mis ei vasta põhiseaduses sätestatud kohtu määratlusele. PS § 146 esimese lause kohaselt on pädev õigust mõistma vaid kohus põhiseaduse XIII ptk tähenduses. Sel põhjusel peab õigusemõistmise kui kohtu tuumikfunktsiooni hulka kuuluvaid vaidlusi lahendama täielikult kohus põhiseadusliku institutsioonina (vt lähemalt ptk 1.1). Mõistetavalt aga ei ole robotkohtunik⁹⁵ käsitatav kohtuna põhiseaduse XIII peatüki tähenduses, mistõttu puudub robotkohtunikul õigusemõistmise välispädevus. Kuna robotkohtunik ei vasta põhiseaduse tähenduses kohtu mõistele, siis ei saa autori meelest pidada robotkohtuniku tehtud

⁹³ Pilving, Mikiver, lk 52.

⁹⁴ Teistsugusel seisukohal on M. Eerik, kelle arvates ei suuda kohtusüsteem tehisintellekti õiget toimimist kontrollida, vt Eerik, lk 128.

⁹⁵ Õigupoolest oleks siin korrektsem rääkida robotkohtust, kuna välispädevus seondub institutsiooniga. Seevastu sisepädevus puudutab isikute küsimust ehk kes on pädev kohtuvõimu sees õigust mõistma, vt selle kohta ptk 1.3.

otsust ka kohtuotsuseks TsMS § 434 tähenduses. Seda põhjusel, et kohtuotsuse saab teha üksnes kohus PS § 146 mõttes.⁹⁶ Õigupoolest ei saa autori arvates pidada robotkohtuniku tegevust PS § 146 lg 1 tähenduses õigusemõistmiseks, kuna õigusemõistmine ja kohus on niivõrd lahutamatult seotud, et õigusemõistmisega ei ole tegu siis, kui õigust ei rakenda kohus põhiseaduse XIII peatüki tähenduses.

Sarnaselt oleks tänase tõlgenduse kohaselt robotkohtuniku rakendamine vastuolus riigivõimu teostamise õigusliku aluse põhimõttega. Kuna ühes kohtuastmes tehakse vaidlusaluses küsimuses otsus, mis tekitab, muudab või lõpetab menetlusosaliste õigusi ja kohustusi, siis kujutab õigusemõistmine endast riigivõimu teostamist.⁹⁷ Kohtuvõim on seega avaliku võimu osa, mis teeb vaidluses õiguslikult siduva otsuse riigi nimel.⁹⁸ Niisiis teostaks robotkohtunik tsiviilkohtumenetluses õigusvaidlusi lahendades samuti riigivõimu. PS § 3 lg 1 esimese lause ja § 11 kohaselt tohib riigivõimu teostada ning õigusi ja vabadusi piirata aga ainult kooskõlas põhiseadusega, mistõttu on keelatud teostada riigivõimu vastuolus põhiseaduses sätestatud pädevusnormidega. Pädevusnormina annab PS § 146 esimene lause õigusemõistmise kui riigivõimu teostamise ainupädevuse kohtule. Kuna robotkohtuniku puhul ei saa rääkida kohtust põhiseaduse XIII peatüki tähenduses, oleks robotkohtuniku kasutamine vastuolus PS § 146 esimese lause kui põhiseadusliku pädevusnormiga. See tähendaks ühtlasi õigusliku aluse põhimõtte rikkumist. Seega oleks robotkohtuniku rakendamine vastuolus PS § 3 lg 1 esimesest lausest tuleneva nõudega, et riigivõimu saab teostada üksnes kooskõlas põhiseadusega.

Täiendavalt ei oleks tänase arusaama põhjal robotkohtuniku kasutamine kooskõlas põhimõttega, mille kohaselt kehtivad riigivõimu ülesannete delegeerimisel tuumikfunktsioonilised piirid. Riigikohtu üldkogu on rõhutanud, et eraõiguslikele isikutele ei tohi riik delegeerida neid ülesandeid, mida on põhiseaduse järgi kohustatud täitma riik ja mis seega moodustavad riigivõimu tuumikfunktsiooni.⁹⁹ Nende hulka kuulub muu hulgas tsiviilvaidluse ehk kahe eraisiku vahelise konflikti lahendamine.¹⁰⁰ Seega ei saa Riigikohtu seisukohast tulenevalt delegeerida eraõiguslikele subjektidele õigust lahendada riigi nimel vaidlusküsimus. Autor on seisukohal, et kui robotkohtunik teeks tsiviilasjas iseseisvalt sisulise

⁹⁶ Järvekül, I., Kõve, V. TsMSK § 434/3.1.3. – Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik. II. VI-X osa (§-d 306–474). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2017.

⁹⁷ RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p-d 43.7 ja 43.9; RKÜKm 26.06.2014, 3-2-1-153-13, p 56.

⁹⁸ Maruste, KSK § 3/4.

⁹⁹ RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-86-07, p 21.

¹⁰⁰ RKÜKm 17.12.2013, 3-2-1-4-13, p 49; RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p 43.9; RKÜKm 26.06.2014, 3-2-1-153-13, p 56.

otsuse, siis oleks olemuslikult tegu riigivõimu delegerimisega tehisintellektisüsteemi loojale. Seega liiguks õigusemõistmise ainupädevus kohtuvõimust väljapoole. Sarnaselt on Saksamaa Liitvabariigi¹⁰¹ ja Ameerika Ühendriikide¹⁰² õigusteadlased leidnud, et õigusvaidluste lahendamisel täisautonoomsete tehisintellektisüsteemide rakendamine toob kaasa kohtuvõimu delegerimise keelu rikkumise, kuna vastavate riikide põhiseadused annavad õigusemõistmise ainupädevuse kohtule, mitte tehisintellektile.

Kokkuvõttes oleks autori hinnangul robotkohtuniku rakendamine tänase arusaama kohaselt vastuolus õigusemõistmise välispädevusega, mille kohaselt ei saa õigust mõista ükski selline institutsioon või organ, mis ei vasta põhiseaduse XIII ptk tähenduses kohtu määratlusele. Tasub siiski meenutada, et selline järeldus käib üksnes kahe eraisiku vahelise vaidluse lahendamise kui õigusemõistmise tuumikfunktsiooni kohta, kus sisulise otsuse teeb konkreetses tsiviilasjas põhiseaduse tähenduses kohtu asemel tehisintellektisüsteem. Sellest ei saa aga teha järeldust, nagu oleks igasugune robotkohtuniku kasutamine tsiviilkohtumenetluses alati lubamatu. Omaette küsimus on seegi, kas see peaks nii olema (vt lähemalt ptk 1.4).

1.3. Robotkohtuniku rakendamise vastavus õigusemõistmise sisemisele pädevusele

Autor on seisukohal, et robotkohtuniku rakendamine oleks vastuolus ka praeguse Riigikohtu praktikast tuleneva õigusemõistmise sisemise pädevuse käsitlemisega. Nii on Riigikohus arvamisel, et kohtus saab õigust mõista ehk riigivõimu teostada üksnes kohtunik kui eriliigiline ametnik PS §-de 147, 150 ja 153 mõttes. Teiste sõnadega kuulub õigusemõistmise monopol ehk õigusvaidluse lahendamise ainupädevus isiklikult kohtunikele (vt lähemalt ptk 1.1). Autor küll nõustub, et tehisintellekt seab kahtluse alla meie arusaama sellest, mida kujutab endast inimeseks (sh kohtunikuks) olemine¹⁰³, kuid leiab, et robotkohtuniku kui arvutisüsteemi ei saa pidada kohtunikuks PS §-de 147, 150 ja 153 tähenduses. Seda juba ainuüksi põhjusel, et Riigikohtu tõlgendus põhineb eeldusel, et põhiseaduse XIII peatüki tähenduses on kohtunik

¹⁰¹ Dickert, T., Otte, S. (toim). Einsatz von KI und algorithmischen Systemen in der Justiz. Nürnberg, Celle, 2022. Arvutivõrgus: https://www.justiz.bayern.de/media/images/behorden-und-gerichte/oberlandesgerichte/nuernberg/einsatz_von_ki_und_algorithmischen_systemen_in_der_justiz.pdf (28.04.2024), lk 10; Nink, lk 354–355, 463.

¹⁰² Grossman, M. R. jt. The GPTJudge: Justice in a Generative AI World. – Duke Law & Technology Review 2023/23(1), lk 25.

¹⁰³ De Bruyne, J., Vanleenhove, C. (koost). Artificial Intelligence and the Law. 2. vlj. Cambridge: Intersentia, 2023, lk 135.

inimene, kuid robotkohtunik mõistagi inimene (vähemalt praeguse arusaama kohaselt)¹⁰⁴ ei ole. Lisaks viib järeldusele, et robotkohtunik ei ole põhiseaduse mõttes kohtunik, Riigikohtu seisukoht, et põhiseaduslikud tagatised ja ametialased kitsendused kohalduvad vaid kohtunikule kui eriliigilisele ametnikule. Seega ei kohaldu need robotkohtunikule kui arvutisüsteemile. Selle seisukohaga on nõustunud ka J. Nieva-Fenoll, kelle sõnul on kohtunike ametialased tagatised ja kitsendused mõeldud minimeerima inimeste, mitte arvutite nõrkusi.¹⁰⁵ Niisiis peab tänase käsitluse kohaselt kuuluma õigusemõistmine inimesest kohtuniku ainupädevusse, kuid robotkohtuniku rakendamisel oleks see arvutisüsteemi pädevuses. Eelnevast tulenevalt ei saa autori meelest mõista inimkohtuniku asemel õigust robotkohtunik.

Ülaltoodu tähendab autori hinnangul ühtlasi seda, et robotkohtuniku kasutamine tooks praeguse käsitluse kohaselt kaasa PS § 15 lg-s 1 sätestatud kohtusse pöördumise põhiõiguse rikkumise. Nii vastab kohtu õigusemõistmise monopoli osaks olevale õigusküsimuse otsustamise kohustusele igaühe õigus nõuda õigusvaidluse lahendamist kohtult (vt lähemalt ptk 1.1). Kuna Riigikohtu tõlgenduse järgi peab kohtuvõimu sees mõistma õigust kohtunik isiklikult, siis ei tulene PS § 15 lg 1 esimesest lausest mitte üksnes igaühe õigus nõuda asja lahendamist kohtult, vaid ühtlasi igaühe õigus nõuda asja lahendamist kohtunikult. Sellisele järeldusele on jõudnud ka I. Pilving.¹⁰⁶ Kuna Riigikohtu praktikast tuleneva kitsa käsitluse kohaselt peab tsiviilvaidluse lahendama juba algusest peale inimesest kohtunik, kuid robotkohtunik ei ole inimene ega kohtunik, siis kaasneks robotkohtuniku rakendamisel PS § 15 lg-s 1 sätestatud kohtusse pöördumise õiguse rikkumine.

Tasub märkida, et ka välismaises õiguskirjanduses on peetud inimesest kohtuniku osalust õigusemõistmisel oluliseks. Nii leiab D. Nink, et kohtuniku kontseptsioon hõlmab inimelementi, olles lahutamatult seotud bioloogilise inimesega.¹⁰⁷ Seetõttu tuleneb Ninki arvates Saksamaa Liitvabariigi põhiseaduse¹⁰⁸ artiklitest 92 ja 101 igaühe õigus inimesest kohtunikule.¹⁰⁹ Sarnaselt leiab J. Allsop, et õigusemõistmine eeldab inimestele omast

¹⁰⁴ Parajasti on käimas tõsised vaidlused inimese ja roboti eristamise (või samastamise) üle, kuid selline diskussioon väljub käesoleva magistritöö raamest. Seetõttu lähtub autor intuiitselt sellest, et robotkohtunik on arvutisüsteem, mitte inimene. Ei saa siiski välistada võimalust, et ühel hetkel võib ka arvutisüsteem saada õiguskorras vähemalt kvaasiinimese staatuse.

¹⁰⁵ Nieva-Fenoll, lk 68.

¹⁰⁶ Pilving, I. PSK § 15/44. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5. vlj. Tartu: Iuridicum, 2020.

¹⁰⁷ Nink, lk 355.

¹⁰⁸ *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. – Bundesgesetzblatt. I S. 2478 (19.12.2022).

¹⁰⁹ Nink, lk 316.

mõtlemis-, kujutus- ja kohanemisvõimet, mistõttu on kohtud inimlikud, mitte masinlikud.¹¹⁰ Euroopa Nõukogu kohtute efektiivsust hindav komisjon sedastab kohtusüsteemides tehisintellekti kasutamise eetikahartas, et õigus õiglasele kohtumenetlusele hõlmab õigust „loomulikule kohtunikule“ (ingl *natural judge*)¹¹¹, viidates seega õiglasele inimesest kohtunikule. T. Wu arvates võib tehnika arenedes koguni saada ausa ja õiglase kohtumenetluse põhinäitajaks see, et olulised õigusotsustused teeb algoritmi asemel inimene.¹¹² Neid seisukohti toetades on A. Z. Huq märkinud, et tehisintellektisüsteemide arenguga on välja kasvamas õigus inimese otsusele.¹¹³

Osa õigusteadlasi on robotkohtuniku idee suhtes olnud lausa sedavõrd kriitilised ja tehnoloogia võimekuse suhtes sedavõrd pessimistlikud, et on juba *a priori* välistanud õigusemõistmisel igasuguse tehisintellekti rakendamise võimaluse. M. Kirby arvates on raske ette kujutada masinat, millel oleks inimestele loomupärane tahe õiglust jalule seada.¹¹⁴ Samuti leitakse õiguskirjanduses, et tehisintellektisüsteemil ei ole ratsionaalset ega emotsionaalset autoriteeti teha õigusotsuseid inimkohtuniku asemel.¹¹⁵ Inimeste elusid oluliselt mõjutavate otsuse tegemine ilma inimliku protsessita võib M. E. Kaminski meelest viia õigusemõistmise dehumaniseerumiseni, millega satub ohtu menetlusosaliste inimväärikas kohtlemine.¹¹⁶ Sarnaselt kaoks M. M. Plesničari ja K. Š. Stubbsi sõnul tehisintellekti tõusuga õigusemõistmisest inimelement ning empaatiline kohtunik peaks oma koha loovutama külmaverelisele masinale.¹¹⁷ Selle tulemusel asenduks A. C. Michaeli arvates inimlik õiguslik mõtlemine tehisliku õigusliku mõtlemisega ning üldsus peaks alandlikult kuuletuma õigusmasinale.¹¹⁸ Küsimusele, kas midagi üldse läheks kaduma, kui kohtuniku teadvus

¹¹⁰ Allsop, J. Technology and the Future of the Courts. – The University of Queensland Law Journal 2019/38(1), lk 2.

¹¹¹ Euroopa Nõukogu kohtute efektiivsust hindav komisjon. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Strasbourg: Council of Europe, 2019, lk 15.

¹¹² Wu, T. Will Artificial Intelligence Eat the Law? The Rise of Hybrid Social-Ordering Systems. – Columbia Law Review 2019/119(7), lk 2022.

¹¹³ Huq, A. Z. A Right to a Human Decision. – Virginia Law Review 2020/106(3).

¹¹⁴ Sourdin (viide 8), lk 249.

¹¹⁵ Sourdin, T., Cornes, R. Do Judges Need to be Human? The Implications of Technology for Responsive Judging. – Sourdin, T., Zariski, A. (koost). The Responsive Judge: International Perspectives. Singapur: Springes Nature Singapore, 2018, lk 98.

¹¹⁶ Kaminski, M. E. Binary Governance: Lessons from the GDPR's Approach to Algorithmic Accountability. – Southern California Law Review 2019/92(6), lk 1542.

¹¹⁷ Plesničar, M. M., Stubbs, K. Š. Subjectivity, Algorithms and the Courtroom. – Završnik, A. (koost). Big Data, Crime and Social Control. Oxfordshire: Routledge, 2018, lk 154.

¹¹⁸ Michaels, lk 1084–1085.

asendada mitteteadliku algoritmiga, vastavad õigusteadlased: humaansus.¹¹⁹ Sel põhjusel on mitmete Saksa õigusteadlaste arvates õigusemõistmise automatiseerimine lubamatu.¹²⁰

Autor siiski ei poolda sedavõrd kriitilist ja konservatiivset seisukohta, nagu oleks tehisintellekti kasutamine õigusemõistmisel ilmtingimata välistatud. Autor iseenesest nõustub, et õigus inimese otsusele (s.o õigus nõuda asja läbivaatamist inimkohtuniku poolt) peab olema tagatud. Õigus inimese tehtud otsusele on taandatav juba kantiaanliku ideeni, mille kohaselt ei tohi inimest taandada kohtusüsteemi masinvärgi objektiks.¹²¹ Samas ei tohi autori meelest unustada, et sama oluline on tagada vaidluse lahendamine mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega (vt TsMS § 2). Sel põhjusel soostub autor nende õigusteadlastega, kelle hinnangul võib nimetatud tsiviilkohtumenetluse ülesandeid täita robotkohtunik tehnika arenedes inimesest oluliselt paremini. Näiteks on E. Themeli ja S. Philipsen arvamusel, et tehisintellekti rakendamine kohtute tegevuses võib kiiremate otsuste tulemusel viia oluliselt lühema menetlusaja ning odavama kohtupidamiseni.¹²² D. Himonas leiab, et arenenud tehnoloogia kasutamine kohtupidamises aitab tagada parema õiguskaitse kättesaadavuse.¹²³ M. Warreni arvates kaasneb kohtusüsteemis tehnoloogia rakendamisega kulude kokkuvõid, parem kohtute tõhusus ja kohtunike ajakasutus ning võimalik, et ka parem õigusemõistmise kvaliteet.¹²⁴ Osa õigusteadlasi on tabavalt märkinud, et tehisintellekt on oluliselt efektiivsem kohtupidaja, sest erinevalt inimestest ei vaja arvutid puhkust.¹²⁵ Samuti võivad automatiseeritud otsused viia parema õiguskindluse ning ühtsema kohtupraktikani.¹²⁶ Seetõttu peavad R. M. Re ja A. Solow-Niedermann robotkohtunikke odavamaks, kiiremaks ja tõhusamaks inimkohtunike alternatiiviks.¹²⁷ Tähelepanuväärselt on õiguslaste tehisintellektisüsteemide pioneer R. Susskind juba aastakümneid üritanud juristide seas populariseerida tehnoloogiasõbralikku

¹¹⁹ Sourdin, Cornes, lk 102–103.

¹²⁰ Nink, lk 354 ja 356; Dickert, Otte, lk 13.

¹²¹ I. Kant rõhutas, et inimene on alati eesmärk iseenesest ja mitte kunagi vahend mingi teise eesmärgi saavutamiseks, vt Ludwig, B. (toim). *Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre: Metaphysik der Sitten*. Zweiter Teil. 3. vlj. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2017, lk 110. G. Dürig formuleeris sellest maksimumi, mille kohaselt ei tohi riik ega teised kaaskodanikud kohelda inimest pelgalt objektina (sks *Objektformel*), vt Dürig, G. *Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde*. – Archiv des öffentlichen Rechts 1956/81(2), lk 127.

¹²² Themeli, E., Philipsen, S. *AI as the Court: Assessing AI Deployment in Civil Cases*. – Benyekhlef, K. (toim). *AI and Law. A Critical Overview*. Montréal: Les Éditions Thémis, 2021, lk 213.

¹²³ Himonas, D. *Utah's Online Dispute Resolution Program*. – Dickinson Law Review 2018/122(3), lk 880–881.

¹²⁴ Warren, lk 235.

¹²⁵ Alarie, B., Niblett, A., Yoon, A. H. *How Artificial Intelligence Will Affect the Practice of Law*. – University of Toronto Law Journal 2018/68(1), lk 109.

¹²⁶ Zalnieriute, Moses, Williams, lk 425.

¹²⁷ Re, Solow-Niederman, lk 255.

suhtumist.¹²⁸ Nii on Susskind ulatuslikult kaitsnud teesi, et traditsiooniliste kohtute asendamine automatiseeritud tehisintellektisüsteemidega viib õigusemõistmiseni, mis on odavam, tõhusam, vähem vastuvõtlikum vigadele ja kättesaadavam.¹²⁹ Eelnevaid seisukohti toetades on autor arvamusel, et tehisintellektisüsteeme ei tohiks etteruttavalt täielikult maha salata.

Ülaltoodud arvestades tuleks autori meelest mõista õigust inimese otsusele pigem selliselt, et tehnika arenedes on igaühel õigus robotkohtuniku tehtud otsuse ülevaatamisele inimkohtuniku poolt, mitte algusest peale inimkohtuniku tehtud otsusele. Selliselt jõuame aga märkamatu tagasi juba tuttava õigusemõistmise monopoli dilemma juurde, kuna robotkohtuniku otsuse ülevaatamine inimkohtuniku poolt eeldaks õigusemõistmise monopoli laia tõlgendust, mille kohaselt ei pea mitte algusest peale, vaid alles lõppastmes otsustama vaidlusküsimuse kohtunik. Viimased Riigikohtu seisukohad ometigi sellist tõlgendust autori hinnangul vähemalt praegu ei võimalda (vt põhjenduse kohta ptk 1.1). Samas ei pruugi see nõnda jääda, kuna Riigikohus leidis hiljuti, et automatiseeritud haldusotsuste tegemisel ei pea inimene vahetult osalema.¹³⁰ See osutab autori arvates sellele, et ka Riigikohus on jätnud ukse avatuks inimese osalusega toimivate tehnoloogiliste rakenduste kasutuselevõtuks riigivõimu teostamisel. Markantselt on riikide praktika aga selles küsimuses erinev. Näiteks sedastas Austraalia föderaal kohus juba 2018. aastal, et Austraalia maksuameti automaatselt genereeritud kiri ei kujutanud endast õiguslikult siduvat haldusotsust, kuna selle koostamisel ei rakendatud „vaimset panust“, viidates inimese osaluse puudumisele.¹³¹ Autor peab Austraalia föderaal kohtu seisukohta siiski liigselt tagurlikuks, milles ilmselt mängib rolli ka see, et vahepealse kuue aastaga on tehnoloogia hüppeliselt arenenud.

Kokkuvõttes oleks autori hinnangul robotkohtuniku rakendamine tänase arusaama kohaselt vastuolus õigusemõistmise sisepädevusega, mille kohaselt saab õigust mõista üksnes kohtunik kui eriliigiline ametnik PS §-de 147, 150 ja 153 mõttes. Samas on õigusteadlased tõstatanud autori arvates põhjendatult küsimuse, kas ei peaks hoopis õigusotsust tegevat tehisintellektisüsteemi kutsuma inimkohtuniku asemel „kohtunikuks“.¹³² Praegune Riigikohtu tõlgendus selleks aga võimalust ei jäta.

¹²⁸ Nt Susskind, R. *The Future of Law: Facing the Challenges of Information Technology*. Oxford: Clarendon Press, 1996; Susskind, R. *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

¹²⁹ Susskind, R. *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to your Future*. Oxford: Oxford University Press, 2023, lk 153.

¹³⁰ RKHKo 28.09.2023, 3-21-979/44, p 39.

¹³¹ *Pintarich v Deputy Commissioner of Taxation* [2018] FCAFC 79, p 140.

¹³² Shi, Sourdin, Li, lk 16.

1.4. Vahejärelalus

Kuna robotkohtunik ei vasta välise ega sisemise pädevuse määratlusele, siis on robotkohtuniku rakendamine tsiviilkohtumenetluses vastuolus õigusemõistmise monopoli põhimõttega, mida tuleb tänase käsitluse kohaselt tõlgendada kitsendavalt. Autori meelest eeldab Riigikohtu praktikast tulenev õigusemõistmise monopoli kitsas tõlgendus seda, et robotkohtuniku kasutuselevõtuks tuleks muuta põhiseadust ühel viisil kahest: 1) sätestades, et õigusemõistmine ei ole kohtu monopol, vaid õigust võivad mõista ka teised isikud (sh programmeerijad ja tarkvaraarendajad, kes robotkohtuniku loovad); 2) muutes kohtu ja kohtuniku definitsioone selliselt, et ka robotkohtunik kui arvutisüsteem oleks käsitatav põhiseaduse tähenduses kohtu ja kohtunikuna.

Olgugi et praegune Riigikohtu praktika ei võimalda automatiseeritud robotkohtunikke tsiviilkohtumenetluses rakendada, siis võiks autori arvates olla üks lahendus just õigusemõistmise monopoli laiendav tõlgendamine. Nii ületaks autori meelest õigusemõistmise pädevuse probleemid Riigikohtu praktika kohendamine viisil, mis võimaldaks vähemalt robotkohtunike kasutamisel õigusemõistmise monopoli laia tõlgendust. Selliselt võiks ette kujutada süsteemi, kus robotkohtunik teeb otsuse n-ö esimese instantsina, kuid menetlusosalised saavad esitada otsuse peale kaebuse ja nõuda asja ülevaatamist inimkohtunikult.

Autori arvates võib juba lähiajal tekkida vajadus senine õigusemõistmise monopoli tõlgendus üle vaadata, kuna lõhe tehisintellekti ja juristide võimekuse vahel on aina kahanemas. Nii viitavad viimase aja edulood sellele, et tehisintellektisüsteemidest on välja kasvamas arvestatavad juristid, mistõttu ei saa välistada, et peagi võib robotkohtunik küündida inimese võimekuseni õiguse kohaldamisel, mis on seni olnud kohtunike pärusmaa. Tänapäev rakendavad Hiina targad kohtud tehisintellektisüsteeme, mis koostavad iseseisvalt automatiseeritud kohtulahendeid.¹³³ Märkimisväärselt sooritas suur keelemudel GPT-4 Ameerika Ühendriikides edukalt advokatuurieksami.¹³⁴ ChatGPT läbis aga staažika Minnesota Ülikooli õigusteaduskonna nelja õppeaine eksamid ning samamoodi jätkates suutnuks ChatGPT lõpetada õigusteaduse eriala.¹³⁵ Seetõttu on T. Sourdin rahvusvaheliste arengute põhjal

¹³³ Beijing Internet Court, lk 10, 13, 22, 24; Papagiannas, Junius, lk 4; Shi, Sourdin, Li, lk 11.

¹³⁴ Katz, D. M. jt. GPT-4 Passes the Bar Exam. – Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences 2024/382(2270), lk 1 ja 13.

¹³⁵ Choi, J. H. jt. ChatGPT Goes to Law School. – Journal of Legal Education 2022/71(3), lk 391.

täheldanud, et robotkohtunike esilekerkimine ei ole mitte pika, vaid keskmise või lausa lühikese perspektiivi küsimus.¹³⁶ Seega võib juba lähitulevikus tekkida vajadus tõsiselt kaaluda robotkohtunike usaldamist vähemalt teatud vaidlusküsimuste otsustamisel.

Niisiis võime peagi jõuda olukorda, kus menetlusliku efektiivsuse ja kasutajasõbralikkuse juures tekib vajadus hinnata uuesti õigusemõistmise monopoli põhimõtet ning mõtestada ümber selle tõlgendus. Tehnoloogiliste saavutuste tõttu muutunud maailm on kaalukas argument õigusemõistmise monopoli laia tõlgenduse kasuks. Seetõttu ei saa autori meelest *a priori* välistada, et põhiseaduse muutmise asemel on võimalik põhiseaduse XIII ptk sätteid tõlgendada tehnoloogiasõbralikult. Selle kasuks räägib põhimõte, mille kohaselt ei tähenda uus tehnoloogia automaatselt seda, et kehtiv õiguskord sellega toime ei tule.¹³⁷ Nii on ka K. Turk ja M. Pild märkinud, et isegi uue tehnoloogia saabumisel võib erinevate tõlgendamismeetodite abil jõuda juba kehtiva õiguse pinnalt sobiva tulemuseni, mistõttu ei ole uus regulatsioon ilmtingimata vajalik.¹³⁸ Nende sõnul tuleb lähtuda tehnoloogianeutraalsuse põhimõttest ning reguleerida nii vähe kui võimalik ja nii palju kui vajalik.¹³⁹

Veel enam, kui robotkohtunik on võimeline otsustama vaidlusküsimuse inimkohtunikuga vähemalt samal tasemel, kas sellisel juhul ei peaks hoopis robotkohtunikku kui kiiremat, odavamamat ja tihti peale täpsemat kohtuniku alternatiivi usaldama õigusotsuste tegemisel? Autori meelest võiks nendele küsimustele vastamisel rakendada robotkohtuniku võimekuse hindamise tarbeks kohandatud Turingi testi¹⁴⁰ – kui robotkohtunik on suuteline lahendada tsiviilvaidluse inimkohtunikuga võrdsel (või koguni kõrgemal) tasemel nii, et ei ole võimalik aru saada, kas vaidlusküsimuse lahendab inimene või masin, siis on robotkohtunik testi edukalt läbinud. Testi sooritamisel esineks autori arvates kaalukaid argumente (nt menetluse kiirus, madalamad kohtukulud, ühtne kohtupraktika) selle kasuks, et lasta lahti traditsioonilisest kohtunik kui

¹³⁶ Sourdin (viide 8), lk 209.

¹³⁷ Garza, A. P. „Look Ma, No Hands!\": Wrinkles and Wrecks in the Age of Autonomous Vehicles. – New England Law Review 2012/46(3), lk 589.

¹³⁸ Turk, K., Pild, M. Analüüs SAE tase 4 ja 5 sõidukite kasutusele võtmiseks. Arvutivõrgus: https://triniti.ee/wp-content/uploads/sites/2/2017/10/LÖPPRAPORT_Analüüs-SAE-tase-4-ja-5-sõidukite-kasutusele-võtmiseks_Riigikantsleji_okt-2017.pdf (28.04.2024), lk 9.

¹³⁹ Turk, Pild (viide 30), lk 43.

¹⁴⁰ Turingi test (ka imiteerimismäng) on matemaatik Alan Turingi välja mõeldud eksperiment, mille alusel mõõdetakse arvuti võimet toimida viisil, mis on inimese käitumisest eristamatu. Klassikalise Turingi testi puhul vestleb eksperimendi korraldaja loomulikus keeles kirjalikult nii inimese kui ka arvutiga ning püüab välja selgitada, kas vastuse taga on arvuti või inimene. Arvuti läbib Turingi testi siis, kui küsitleja ei suuda etteantud aja jooksul kindlaks määrata, kumb osalejatest on arvuti ja kumb inimene, vt Turing, A. M. Computing Machinery and Intelligence. – Mind 1950/59(236).

inimene-käsitlusest ning kaaluda vähemalt tehniliste ja väiksemamahuliste asjade lahendamise pädevuse andmist robotkohtunikule. Kohtuliku Turingi testi läbimise analüüs küll käesoleva magistr töö raamesse ei mahu, kuid autori meelest võiks välja pakutud testi võtta tulevastes uurimustes robotkohtuniku rakendamise lubatavuse hindamise aluseks.

Eelnevat arvestades võib autori hinnangul tõusetuda tehnika arenedes isegi õigusemõistmise kui kohtu tuumikfunktsiooni hulka kuuluvate ülesannete puhul küsimus, kas ei peaks menetlusökoonoomia kaalutlustel teatud lihtsamate, suuresti standardiseeritud ja sarnase sisuga asjade lahendamisel usaldama robotkohtunikku. Ehtne näide on tarbijakrediidilepinguga seotud vaidlused, mis tihtipeale taanduvad samade kriteeriumide hindamisele (nt vastutustundliku laenamise põhimõtte järgimine) ning matemaatilistele tehetele (nt krediidi kulukuse määra arvutamine). Selliseid toiminguid võib robotkohtunik olla suuteline inimesest oluliselt kiiremini ja täpsemalt tegema. Ent üks mis kindel, mis tahes viisil robotkohtuniku rakendamisel on tõhus kaabeõigus vältimatult vajalik ning igal juhul peab alles jääma inimkohtuniku kontroll robotkohtuniku tegevuse üle, et tagada seeläbi õigus inimese otsusele.

Esiteks tasub siiski märkida, et eelnevad järeldused puudutavad üksnes õigusemõistmist kui riigivõimu teostamist, mille puhul teeb kohus õigusvaidluses sisulise otsuse. Samas ei ole välistatud, et privaatautonomia või enesekorraldusõiguse alusel vaidluse lahendamine (nt vahekohtud, vaidluskomisjonid) võib täielikult alluda tehisintellektisüsteemile. Sellist järeldust toetab mh põhiseaduse kommenteeritud väljaandes esitatud seisukoht, et PS § 146 reguleerib üksnes õigusemõistmist kui riigivõimu teostamist, mitte muid vaidluste lahendamise viise.¹⁴¹ Sellest tulenevalt ei kohaldu autori hinnangul õigusemõistmise monopoli kaks tahku – välis- ja sisepädevus – muude vaidluste lahendamisel, mistõttu võib autonoomse tehisintellektisüsteemi rakendamine väljaspool kohtuvõimu olla lubatud. Selline analüüs käesoleva magistr töö hulka ei kuulu.

Teiseks seonduvad eelnevad järeldused vähemalt kahe eraisiku vahelise vaidluse lahendamisega, mida autor peab käesoleva magistr töö raames õigusemõistmise tuumikfunktsiooniks. Samas on tsiviilkohtumenetluses oluline eristada kohtu tuumikfunktsioonina õigusemõistmist kui vaidluse lahendamist (eelkõige hagimenetlust) ning muud kohtute tegevust. Näiteks ei ole Riigikohus pidanud registrimenetlust (konkreetses asjas

¹⁴¹ Laidvee, Saarmets, PSK (2020) § 146/1.

eraõigusliku juriidilise isiku registrist kustutamist) õigusemõistmiseks.¹⁴² Ka õiguskirjanduses on registripidamist (vt TsMS 58. ptk ning KS §-d 15 ja 16) peetud õigusemõistmiseväliseks ülesandeks.¹⁴³ Märkimisväärselt on Riigikohtu üldkogu lugenud menetluskulude kindlaksmääramist küll õigusemõistmiseks, kuid seda üksnes juhul, kui tegu ei ole pelgalt tehnilise ja arvutusliku toiminguga.¹⁴⁴ Selle täpsustusega on autori hinnangul jätnud Riigikohus ukse robotkohtunikule avatuks, kuna tehisintellektisüsteemid säravad just matemaatilistes ja tehnilistes ülesannetes. Seetõttu võiks kaaluda robotkohtuniku rakendamist ka nt valemipõhistes elatisasjades.

Autori meelest võiks robotkohtuniku kasutuselevõtu raames lugeda õigusemõistmiseväliste ülesannete hulka ka teatud hagita asjad, kus puudub sisuline vaidlus. Seega kuuluvad nt hagita perekonnaasjad ning korteriomandi ja kaasomandi asjad vaidluse olemasolu tõttu eelduslikult õigusemõistmise hulka, kuid nt hagita pankrotimenetluse ja ühinguõiguslike asjade ning riigi õigusabi andmise puhul võiks vaidluse puudumisel jõuda tehnoloogiasõbraliku tõlgendamise teel ka teistsugusele seisukohale, et tegu pole õigusemõistmisega. Samuti võib maksekäsu kiirmenetluses näha robotkohtuniku rakendamiseks suurt potentsiaali.¹⁴⁵ Võimaluse selleks, et arvestada õigusemõistmiseväliste ülesannete hulka vaidluseta hagita asju, jätab mh Riigikohus, kes on õigusemõistmise ammendavast defineerimisest hoidunud, pooldades sellele kasuistlikku lähenemist.¹⁴⁶ Mõistagi tuleb aga ka vaidluseta hagita asjade puhul kriitiliselt hinnata, ega ei eelda konkreetne tsiviilasi õiguse edasiarendamist, kaalutusõiguse teostamist või väärtushinnangute arvestamist, kuna neid funktsioone (vähemalt praegu) robotkohtunikule usaldada ei saa.

¹⁴² RKÜKo 02.10.2018, 2-17-10423/20, p 35.

¹⁴³ Pikamäe, PSK (2022) § 146/5; Kergandberg, KSK § 2/7.2.

¹⁴⁴ RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p 48.

¹⁴⁵ Ka Eesti õigusteadlased on leidnud, et maksekäsu kiirmenetluses on mõeldav lõpliku otsuse tegemine algoritmi poolt, vt Kerikmäe, T., Pärn-Lee, E. Legal dilemmas of Estonian artificial intelligence strategy: in between of e-society and global race. – AI & Society 2021/36(2), lk 566.

¹⁴⁶ Näiteks ütles Riigikohtu üldkogu menetluskulude kindlaksmääramist analüüsides sõnaselgelt, et ei anna üldist hinnangut selle kohta, millised ülesanded kohtusüsteemis on käsitatavad õigusemõistmisena, vt RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p 49.

2. ROBOTABILISE KASUTAMINE TSIVIILKOHTUMENETLUSES KOOSKÖLAS KOHTUNIKU SÖLTUMATUSE PÕHIMÕTTEGA

2.1. Kohtuniku sõltumatuse põhimõtte õiguslik sisu

Esmalt on tarvis rõhutada, et kohtuniku sõltumatust peetakse äärmiselt tähtsaks õigusemõistmise põhimõtteks. Nii on Riigikohus sedastanud, et kohtuniku sõltumatus on väga kaalukas põhiseaduslik väärtus, mis on vältimatult vajalik põhiõiguste tõhusaks kaitseks ja õigusriigi põhimõtte elluviimiseks.¹⁴⁷ Samuti on Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee toonitanud kohtuniku sõltumatuse põhimõtte järgimise vajalikkust, leides, et kohtuniku sõltumatust tuleb käsitada vabaduse, inimõiguste austamise ja seaduste erapooletu rakendamise garantiina, mis on menetluspoolte võrdsuse tagamisel asendamatu.¹⁴⁸ M. Ernits on koguni arvamisel, et kohtuniku sõltumatuse kõigutamine ohustab õigusriigi püsimist.¹⁴⁹ Niisiis on kohtuniku sõltumatust raske üle tähtsustada, mistõttu tuleb kohtuniku sõltumatuse tagamist robotabiliste kasutamisel läbivalt arvestada.

Üldkeeleliselt tähistab sõltumatus allumatust väliste mõjutuste suhtes, iseseisvust, otsustusvabadust. Kohtuniku sõltumatuse mõiste ei ole sellest liialt erinev. Kohtute seaduse seletuskirja kohaselt tähendab kohtuniku sõltumatus iga kohtuniku võimalust mõista õigust, ilma et teda saaks otsuse sisulistes küsimustes kallutada.¹⁵⁰ P. Pikamäe on leidnud, et kohtunikule peab olema tagatud võimalus mõista õigust nõnda, et otsuse tegemisel oleks välistatud tema ebakohane mõjutamine.¹⁵¹ J. Ginter on samuti arvamisel, et igasuguse lubamatu mõju avaldamine kohtunikele peab olema välistatud.¹⁵² Sarnaselt peab I. Pilvingu sõnul kaitsma sõltumatus kohtunikke välise sekkumise eest asja lahendamisel.¹⁵³ Seetõttu ei ole O. Kase arvates kohtuniku sõltumatuse nõue täidetud, kui kohtunikke saab väljastpoolt

¹⁴⁷ RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00, p 21; RKPJKo 16.03.2021, 5-20-7/12, p 43.

¹⁴⁸ Riigikohus (tlk). Ministrite komitee soovitus CM/Rec(2010)12 liikmesriikidele kohtunike kohta: kohtunike sõltumatus, tulemuslikkus ja vastutus. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumentid/cmrec_2010_12e_-_kohtunike_soltumatus (28.04.2024), lisa p 11.

¹⁴⁹ Ernits, M. Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 154.

¹⁵⁰ Kohtute seaduse eelnõu (607 SE) seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/bd1b5c32-b483-38ce-aed8-1f9a0e647528/kohtute-seadus> (28.04.2024), p 3.2.

¹⁵¹ Pikamäe, PSK (2022) § 146/18.

¹⁵² Ginter, lk 109.

¹⁵³ Pilving, I. KSK § 39/10.1.3. – Pikamäe, P., Leichter, K. (toim). Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018.

kergesti mõjutada.¹⁵⁴ Seega võib õiguskirjanduse põhjal järeldada, et kohtuniku sõltumatus kaitseb kohtuniku individuaalset otsustusprotsessi õigusemõistmisel.

Euroopa Kohus on korduvalt toonitanud, et kohtuniku sõltumatus kaitseb kohtunikke mitte üksnes otseste, vaid ka erinevate kaudsete mõjutuste eest, mis võivad kohtunike otsuseid suunata.¹⁵⁵ Samal seisukohal on E. Kergandberg.¹⁵⁶ Ministrite Komitee on selgitanud, et kohtunikel peab olema võimalik mõista õigust ilma mis tahes otsese või kaudse piirangu, kohatu mõjutamise, surve, ähvarduse või sekkumiseta.¹⁵⁷ Niisiis ei pea kohtunik olema sõltumatu mitte ainult teistest riigivõimuharudest, aga kõikidest allikatest, mis võivad avaldada kohtunikele ülemäärast survet otsesel või kaudsel viisil. Saksa õigusteadlaste arvates võivad kohtuniku sõltumatust riivata otsesed või kaudsed meetmed, mis psühholoogiliselt või muul viisil mõjutavad kohtuniku otsustusprotsessi.¹⁵⁸ Kohtuniku otsuseid võivad kaudselt suunata psühholoogilise mõjutuse tulemusel ka robotabilised (vt lähemalt ptk 2.2).

Kohtuniku sõltumatus tähendab ka kohtuniku personaalset sõltumatust. Nii on R. Maruste selgitanud, et personaalne sõltumatus tähendab kohtuniku isiksuslikku rippumatust ehk asjatundlikkust.¹⁵⁹ Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on personaalset sõltumatust kirjeldatud kui kohtuniku vaimset iseseisvust (sh kompetentsust, moraali ja julgust).¹⁶⁰ Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et personaalne sõltumatus iseloomustab kohtuniku meeleseisundit, mis osutab tema moraalsele terviklikkusele ning võimele osutada välisele survele vastupanu.¹⁶¹ Õiguskirjanduse kohaselt on personaalse sõltumatuse eelduseks hea erialane ettevalmistus ja kõrgetasemelised isiksuseomadused, mis koostoimes võimaldavad kohtunikul teha iseseisvaid otsuseid.¹⁶² Robotabiliste kasutamine võib avaldada ulatuslikku mõju kohtuniku otsustusprotsessidele ja seega seada kahtluse alla kohtuniku personaalse

¹⁵⁴ Kask, O. Kuidas tagada kohtuniku sõltumatus ja erapooletus? – Parmas, A., Parrest, N., Lind, S. (toim). Kohtute aastaraamat 2018. Tartu: Riigikohus, 2019. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/wp-content/uploads/2020/04/kohtute-aastaraamat-2018.pdf> (28.04.2024), lk 84.

¹⁵⁵ EKo C-619/18, *Euroopa Komisjon versus Poola Vabariik*, ECLI:EU:C:2019:531, p 112; EKo C-585/18, C-624/18, C-625/18, *A. K. jt versus Sąd Najwyższy*, ECLI:EU:C:2019:982, p 125; EKm C-791/19 R, *Euroopa Komisjon versus Poola Vabariik*, ECLI:EU:C:2020:277, p-d 60 ja 98.

¹⁵⁶ Kergandberg, KSK § 2/16.

¹⁵⁷ Riigikohus (tlk), lisa p 22.

¹⁵⁸ Dickert, Otte, lk 9; Nink, lk 102.

¹⁵⁹ Maruste, KSK § 3/6.2 ja 14.

¹⁶⁰ Laidvee, Saarmets, PSK (2020) § 146/22.

¹⁶¹ EIKo 26374/18, *Guðmundur Andri Ástráðsson vs. Island*, p 234.

¹⁶² Maruste, KSK § 3/11.

sõltumatuse. Nii võib personaalse sõltumatuse tagamisel osutada määravaks kohtuniku kompetentsus ja vaimne iseseisvus (vt personaalse sõltumatuse kohta ptk 2.2).

Kohtuniku sõltumatuse kindlustamiseks peab olema tagatud ka kohtusisene sõltumatus, mis tähendab kohtuniku otsustusvabaduse kaitsmist kohtusüsteemi sisemiste (eelkõige kõrgema astme kohtunike ja kolleegide) mõjutuste ja surve eest. Nii ei tohi I. Pilvingu sõnul olla kohtunik õigust mõistes allutatud mitte kellegi suunistele, sanktsioonidele ega järelevalvele.¹⁶³ J. Ginter leiab, et kohtunikud peavad õigusemõistmisel olema vabad teiste kohtunike juhustest ja arvamustest.¹⁶⁴ P. Pikamäe sõnul ei tohi kohtunik olla õigusemõistmisel allutatud ühelegi hierarhiale (sh kõrgema astme kohtutele).¹⁶⁵ Ka Euroopa Kohus on mitmes lahendis märkinud, et kohtunik peab oma õigusemõistmisega seotud ülesandeid täitma täiesti iseseisvalt, olemata kellegagi mis tahes hierarhilises või alluvussuhtes ja saamata kellelki korraldusi või juhiseid.¹⁶⁶ Niisiis on kõik kohtunikud õigusemõistmisel võrdväärsed, sest üksnes nii saab kohtunik teha vaidlusküsimuses täiel määral iseseisva otsuse, alludes ei kellelegi ega millelegi muule kui seadusele. Robotabiliste kasutamine kohtunike järelevalvefunktsioonide täitmisel võib kohtusisest sõltumatust oluliselt ohustada (vt kohtusisese sõltumatuse kohta ptk 2.3).

Kohtuniku sõltumatuse põhimõtte järgimise kaudu tagatakse kohtuniku vabadus langetada otsused erapooletult vaid seaduste ja oma südametunnistuse põhjal, laskmata end mõjutada välistest teguritest. Riigikohtu praktika kohaselt loob kohtuniku sõltumatus sobilikud tingimused selleks, et kohtunik mõistaks õigust üksnes põhiseaduse ja seaduste alusel kooskõlas oma sisetunde ja arusaamadega.¹⁶⁷ Sarnaselt peab põhiseaduse kommentaaride kohaselt kindlustama kohtuniku sõltumatus, et õigusemõistmine leiaks aset üksnes kohtuliku arutamise pinnalt ega juhinduks muudest välistest mõjutustest.¹⁶⁸ Vajadust tagada kohtuniku piiramatu vabadus lahendada vaidlus faktilistest asjaoludest lähtudes vastavalt oma tõlgendusele on rõhutanud ka Ministrite Komitee.¹⁶⁹

¹⁶³ Pilving, KSK § 39/10.1.3.

¹⁶⁴ Ginter, lk 109.

¹⁶⁵ Pikamäe, PSK (2022) § 146/21.

¹⁶⁶ EKo C-58/13, C-59/13, *Angelo Alberto Torresi versus Consiglio dell'Ordine degli Avvocati di Macerata*, ECLI:EU:C:2014:2088, p 22; EKo C-203/14, *Consorti Sanitari del Maresme versus Corporació de Salut del Maresme i la Selva*, ECLI:EU:C:2015:664, p 19; EKo C-503/15, *Ramón Margarit Panicello versus Pilar Hernández Martínez*, ECLI:EU:C:2017:126, p 37.

¹⁶⁷ RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13, p 44.5.

¹⁶⁸ Pikamäe, PSK (2022) § 146/20.

¹⁶⁹ Riigikohus (tlk), lisa p 5.

Kokkuvõttes lähtub autor edasises käsitluses eelkirjeldatud kohtuniku sõltumatuse põhimõtte sisust. Autor keskendub magistritöö piiratud mahu tõttu personaalsele ja kohtusisesele sõltumatusele, kuna analüüsi tulemusel on autor seisukohal, et robotabiliste kasutamine ohustab kõige rohkem just neid kohtuniku sõltumatuse elemente.

2.2. Robotabilise kasutamise vastavus personaalsele sõltumatusele

Selleks, et hinnata millisel viisil ohustab robotabilise kasutamine kohtuniku personaalset sõltumatust, tuleb välja selgitada, kuidas saavad tänased robotabilised kohtunikke tsiviilvaidluste lahendamisel toetada. On selge, et otsustamist toetavad tehisintellektisüsteemid võimaldavad kohtunikel lahendada tsiviilasju kiiremini ja terviklikumalt.¹⁷⁰ Õiguskirjanduses leidub kirjeldusi selle kohta, kuidas võivad tehisintellektisüsteemid aidata kohtunikke näiteks asjakohase kohtupraktika leidmisega, varasematest kohtulahenditest esinevate mustrite tuvastamisega ja menetlusosaliste seisukohtade esiletõstmisega.¹⁷¹ Juba praegu kasutatakse mitmete riikide kohtutes õigusemõistmisel tehisintellekti tehnoloogiaid, mis hindavad tõendeid, teevad menetlusedokumentidest kokkuvõtteid jms.¹⁷² Peamiselt rõhutatakse õiguskirjanduses aga robotabiliste aina paremat võimekust teha terve kohtuasja lahenduse kohta ettepanekuid. Nimelt võivad tehisintellektisüsteemid toetada õigusemõistmist sisendandmete (eeskätt õiguslikud allikad ning menetlusosaliste dokumendid) põhjal argumenteeritud lõpliku kohtulahendi mustandi koostamisega, mida saab seejärel kohtunik tsiviilasja lahendamisel arvesse võtta.¹⁷³ Sellised tehisintellektisüsteemid on võimelised tuvastama tsiviilasja lahendamiseks olulised õiguslikud alused ning analüüsima kohtupraktikat ja õiguskogumit täpsemalt ja kiiremini kui ükskõik milline kohtunik, kuna arvutisüsteemid ei ole vastuvõtlikud inimkehale omastele bioloogilistele ja psühholoogilistele piirangutele.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Vt nt M. Dymitruki käsitlust: Dymitruk, M. The Right to a Fair Trial in Automated Civil Proceedings. – Masaryk University Journal of Law and Technology 2019/13(1), lk 37.

¹⁷¹ Themeli, Philipsen, lk 217; Rocha, C., Carvalho, J. Artificial Intelligence in the Judiciary: Uses and Threats. – EGOV-CeDEM-ePart 2022, lk 2–3.

¹⁷² Näiteks aitab Mehhikos tehisintellektisüsteem Expertus kohtunikel kindlaks määrata, kas ja kui suures ulatuses on hagejal õigus nõuda elatist, vt Carneiro, D. jt. Online dispute resolution: an artificial intelligence perspective. – Artificial Intelligence Review 2014/41(2), lk 227–228. Robotabilised VICTOR ja Socrates analüüsivad kassatsioonkaebuseid ning annavad soovitusi Brasiilia riigikohtunikele vaidluste lahendamiseks, viidates ühtlasi nii asjakohastele õigusnormidele kui ka kohtulahenditele, vt Dymitruk, lk 28. Saksamaa kohtunikel aitab lennureisijate hagnosis lahendada tehisintellektisüsteem FRAUKE, mis viitab varasematele kohtulahenditele ja teeb ettepanekuid kohtuotsuse lõikude kohta, mida kohtunikud saavad kombineerida lõpliku kohtuotsuse koostamisel, vt Dickert, Otte, lk 51.

¹⁷³ Sourdin (viide 65), lk 1123–1124, 1130–1131; Sourdin (viide 8), lk 132; Net Group. Tehisintellekt: kas kohtuniku asendaja või toetaja? – Parmas, A. jt (toim). Kohtute aastaraamat 2019. Tartu: Riigikohus, 2020. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/tehisintellekt-kas-kohtuniku-asendaja-voi-toetaja/> (28.04.2024).

¹⁷⁴ Dymitruk, lk 37.

Seejuures arendatakse D. Farrandsi sõnul pidevalt uusi tehisintellektisüsteeme juriidilise argumentatsiooni toetamiseks ja kohtuvaidluste tulemuste prognoosimiseks.¹⁷⁵ Seetõttu ei ole võimalik ennustada, millist võimekust omavad robotabilised juba lähitulevikus.

Eelnevalt kirjeldatud plussidest hoolimata kaasneb robotabiliste kasutamisega oht kohtuniku personaalsele sõltumatusele ja seda isegi siis, kui robotabiliste funktsioon on erinevalt robotkohtunikest üksnes kohtuniku abistamine, mitte asendamine. Nagu ülal selgitatud, peab kohtunik saama vaidlusküsimuse lahendada kõrvalistest teguritest häirimatult ja ilma igasuguse otsese või kaudse mõjutuseta. Personaalne sõltumatus hõlmab täpsemalt kohtuniku vaimset iseseisvust ja asjatundlikkust, mis koostoimes võimaldavad tal teha iseseisvaid otsuseid (vt lähemalt ptk 2.1). Samas võivad robotabilised avaldada inimeste otsustusprotsessidele ulatuslikku psühholoogilist mõju ning piirata seeläbi kohtunike otsustusvabadust. Nimelt on teadlased avastanud kognitiivse nihke, mille kohaselt kalduvad inimesed otsuseid tehes arvutisüsteeme liigselt usaldama ning nende otsuseid automaatselt tunnustama ja kinnisilmi omaks võtma, pidades arvuteid eksimuste suhtes immuunseks (ingl *automation bias*).¹⁷⁶ Sage on ka eksiarvamus, et algoritmid suudavad teha neutraalseid, mittediskrimineerivaid ja sõltumatuid otsuseid¹⁷⁷, mistõttu peetakse masinaid objektiivseks, isegi kui need tegelikkuses seda ei ole.¹⁷⁸ Nii on M. L. Cummings leidnud, et arvutisüsteemid ei ole võimelised arvesse võtma kõiki probleemi lahendamisel tähtsust omavaid tegureid, mille tulemuseks võivad olla eksitavad või lausa väärad soovitusel.¹⁷⁹ Ühtlasi peetakse arvutisüsteemide väljundeid ümberlökkamatuks ning tehnoloogia laitmatu kuvandi tõttu ignoreeritakse algoritmilisele otsusele vastuolulist teavet.¹⁸⁰ Tehnoloogia idealiseerimise

¹⁷⁵ Farrands, D. Artificial intelligence and litigation – future possibilities. – *Journal of Civil Litigation and Practice* 2020/9(1), lk 1031. Vt selliste tehisintellektisüsteemide kohta lähemalt Ashley, K. D. *Artificial Intelligence and Legal Analytics: New Tools for Law Practice in the Digital Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

¹⁷⁶ Kaminski, M. E., Urban, J. M. The Right to Contest AI. – *Columbia Law Review* 2021/121(7), lk 1969; G'sell, F. AI Judges. – DiMatteo, L. A., Poncibò, C., Cannarsa, M. (toim). *The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence. Global Perspectives on Law and Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022, lk 360; Engstrom, D. F., Gelbach, J. B. Legal Tech, Civil Procedure, and the Future of Adversarialism. – *University of Pennsylvania Law Review* 2021/169(4), lk 1034; Bygrave, L. A. Automated Profiling: Minding the Machine: Article 15 of the EC Data Protection Directive and Automated Profiling. – *Computer Law & Security Review* 2001/17(1), lk 18; Citron, D. K. Technological Due Process. – *Washington University Law Review* 2008/85(6), lk 1271.

¹⁷⁷ Euroopa Nõukogu, lk 7.

¹⁷⁸ Kaminski, Urban, lk 1969.

¹⁷⁹ Cummings, M. L. *Automation Bias in Intelligent Time Critical Decision Support Systems*. – Harris, D., Li, W.-C. (toim). *Decision Making in Aviation*. Oxfordshire: Routledge, 2016, lk 291.

¹⁸⁰ Bamberger, K. A. *Technologies of Compliance: Risk and Regulation in a Digital Age*. – *Texas Law Review* 2010/88(4), lk 711–712; Mulligan, D. K., Bamberger, K. A. *Saving Governance-By-Design*. – *California Law Review* 2018/106(3), lk 711.

fenomeni on nimetatud arvutite „võrgutavaks täpsuseks“ (ingl *seductive precision*).¹⁸¹ Sellega seoses on R. M. Re ja A. Solow-Niederman ilmekalt öelnud, et isegi masinate suurimaid kriitikuid võib rahustada algoritmide petlik teaduslik kvaliteet.¹⁸² Seega võib robotabiliste kasutamise kaasneda mõju kohtunike õigusotsustele, kuna inimlike otsustusprotsesside mõjutamise tõttu võivad robotabiliste soovitusel kohtunike valikuid olulisel määral suunata.

Kui inimesed sõltuvad otsuste tegemisel olulisel määral masinatest, väheneb selle mõjul nende otsustusvõime ning nad võivad koguni loobuda isiklikust otsustamisest.¹⁸³ Empiirilised uuringud on näidanud, et inimesed järgivad robotite soovitusi mõtlematult isegi siis, kui nad kahtlustavad arvutisüsteemi riket või on olnud roboti vigase tegevuse tunnistajaks.¹⁸⁴ Arvutisüsteemide soovitustest juhitudakse koguni siis, kui need on vastuolus varasema kogemuse ja intuitsiooniga või sootuks absurdid.¹⁸⁵ Teadlaste sõnul toetavad inimesed arvutisüsteemide järeldusi ka olukorras, kus esinevad vastupidist seisukohta kinnitavad tõendid või kui masina soovitus tooks kaasa ilmselgelt ebaõiglase tulemuse.¹⁸⁶ Masinate järeldusi eelistatakse kriitikavabalt, mistõttu ei olda huvitatud otsima teistsugust seisukohta kinnitavat teavet ega vaevuta algoritmilisi otsuseid vaidlustama.¹⁸⁷ Lisaks põhjustab automatiseeritud süsteemidele ülemäärane tuginemine seda, et inimesed hindavad hilisemat teavet hooletumalt ja ükskõiksemalt.¹⁸⁸ Seetõttu võib inimene näiliselt objektiivsele ja ümberlökkamatule masina tehtud ettepanekule omistada liiga suure kaalu ning seeläbi loobuda otsustamisest sootuks.¹⁸⁹ Ainuüksi juba automatiseeritud otsustustoe kättesaadavus võib D. Ninki sõnul viia selleni, et inimesed valivad vähimat vaimset pingutust nõudva tee, s.o arvutisüsteemiga nõustumise.¹⁹⁰

¹⁸¹ Schwartz, P. Data Processing and Government Administration: The Failure of the American Legal Response to the Computer. – *Hastings Law Journal* 1992/43(5), lk 1342.

¹⁸² Re, Solow-Niederman, lk 268.

¹⁸³ Inimeste otsustusvõime vähenemise ja masinate kasutamise seost on kirjeldanud nt Bygrave, lk 18; Chesterman, S. *We, the Robots? Regulating Artificial Intelligence and the Limits of the Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021, lk 236; Parasuraman, R., Manzey, D. H. *Complacency and Bias in Human Use of Automation: An Attentional Integration*. – *Human Factors* 2010/52(3), lk 392; Rocha, Carvalho, lk 5.

¹⁸⁴ Salem, M. jt. *Would You Trust a (Faulty) Robot? Effects of Error, Task Type and Personality on Human-Robot Cooperation and Trust*. – 10th ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction (HRI); Robinette, P. jt. *Overtrust of Robots in Emergency Evacuation Scenarios*. – 11th ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction (HRI).

¹⁸⁵ Vt arvutisüsteemide soovituste mõju kohta nt Martini, M., Ruschemeier, H., Hain, J. *Staatshaftung für automatisierte Verwaltungsentscheidungen*. – *Verwaltungsarchiv* 2021/112, lk 18.

¹⁸⁶ Crotoft, R. „Cyborg Justice” and the Risk of Technological-Legal Lock-In. – *Columbia Law Review Forum* 2019/119(7), lk 243.

¹⁸⁷ Vt täpsemalt nt Cummings, M. L. *The Social and Ethical Impact of Decision Support Interface Design*. – Karwowski, W. (toim). *International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors*. 2. vlj. Boca Raton: CRC Press, 2006, lk 1250; Kaminski, Urban, lk 1961; Citron, lk 1271–1272.

¹⁸⁸ Nink, lk 296.

¹⁸⁹ Bygrave, lk 18.

¹⁹⁰ Nink, lk 296.

K. A. Bamberger on selgitanud, et abistavate arvutisüsteemide otsustega saadav kasu võib niisiis tulla inimeste otsustusvõime arvelt, kuna masinate rakendamise eesmärgid on tihtipeale vastuolus teiste tugevate organisatsiooniliste või individuaalsete stiimulitega.¹⁹¹ Näiteks võivad kohtunikud soovida teha suure töökoormuse tõttu otsuseid võimalikult lihtsalt ja kiiresti, kohtute eesmärk on aga lahendada tsiviilasju mh võimalikult väikeste kuludega (vt TsMS § 2).

Kohtunikud on küll kõrgete kõlbeliste omadustega õiguseksperdid, kuid nad ei ole sugugi kaitstud robotabiliste soovitustega kaasneva alateadliku mõju eest. Nii on M. Dymitruk leidnud, et vaatamata õigusharidusele ja erialasele kogemusele on isegi juristid arvutisüsteemide psühholoogiliste mõjutuste suhtes äärmiselt vastuvõtlikud.¹⁹² F. Contini sõnul võivad ka kohtunikud olla arvutisüsteemide võrgutavast täpsusest sedavõrd pimestatud, et neil on masinate „omakasupüüdmatautele“ ja „teaduspõhistele“ soovitustele raske vastu panna.¹⁹³ Probleemi süvendab autori hinnangul seegi, et musta kasti efekti¹⁹⁴ tõttu ei pruugi kohtunik robotabilise otsustusprotsessi (s.o miks ja kuidas tehisintellektisüsteem otsuseni jõudis) mõista ning kuna robotabilise ettepanekute kontrollimine võib tunduda liiga keeruline, siis otsustab kohtunik mugavama tee ehk robotabilisega nõustumise kasuks. Niisiis järgivad sageli ka eksperdid oma ulatuslikele teadmistele ja oskustele vaatamata tehisintellektisüsteemide nõuandeid ilma igasuguse kontrollita.¹⁹⁵ M.-F. Cuéllar on seetõttu öelnud, et isegi kogunud professionaalidel võib olla keeruline eristada, kus lõpeb algoritmi „tõuge“ ning algab isiku individuaalne otsus.¹⁹⁶

¹⁹¹ Bamberger, lk 712.

¹⁹² Dymitruk, lk 32.

¹⁹³ Contini, F. Artificial Intelligence and the Transformation of Humans, Law and Technology Interactions in Judicial Proceedings. – Law, Technology and Humans 2020/2(1), lk 13.

¹⁹⁴ Must kast viitab masinõppe tehnoloogiat rakendavate tehisintellektisüsteemide läbipaistmatusele ja inimese võimetusele mõista nende toimimist, vt Bell, F. jt. AI Decision-Making and the Courts. A guide for Judges, Tribunal Members and Court Administrators. Sydney: The Australasian Institute of Judicial Administration Incorporated, 2022, lk 14. Nii võivad masinõppe tööprotsessid olla sedavõrd keerulised, et isegi tehisintellekti loojad ei suuda neid kirjeldada ega otsuse kujunemist selgitada, s.t arvutisüsteem toimib n-õ musta kastina, kuhu sisse inimene ei näe, vt Pilving, Mikiver, lk 51; Zalnieriute, Bell, lk 19; Pilving, I. Krati komistuskivid ja riigivastutus automatiseeritud haldusmenetluses. – Juridica 2022/6, lk 405. Selle põhjuseks on masinõppele omane andmete töötlemise suur hulk ning see, et õppivad algoritmid kohandavad paremate ja täpsemate tulemusteni jõudmiseks iseseisvalt erinevate parameetrite kaalu, vt Deeks, A. The Judicial Demand for Explainable Artificial intelligence. – Columbia Law Review 2019/119(7), lk 1829.

¹⁹⁵ Vt lähemalt Dymitruk, lk 31–32.

¹⁹⁶ Cuéllar, M.-F. Cyberdelegation and the Administrative State. – Parrillo, N. R. (toim). Administrative Law from the Inside Out: Essays on Themes in the Work of Jerry L Mashaw. Cambridge: Cambridge University Press 2017, lk 159.

Robotabiliste ettepanekutele ülemäärast tuginemist võivad soodustada kohtunikuameti eripärad. Uuringud näitavad, et inimesed kipuvad arvutisüsteeme kasutama pigem otsustamisega kaasneva koormuse vähendamiseks kui oma otsuste kvaliteedi tõstmiseks.¹⁹⁷ Ühtlasi toetatakse arvutisüsteemi soovitustele eriti kõheldes ja keeruliste otsuste tegemisel.¹⁹⁸ Sel põhjusel on teadlaste sõnul masina genereeritud otsuste kergekäeline aktsepteerimine võimendatud ametite puhul, mida iseloomustavad pidev ajaline surve ja ebamäärasus, s.o selgelt õige otsuse puudumine.¹⁹⁹ Autori hinnangul vastab kohtunikuamet sellele kirjeldusele. Nii on ka õiguskirjanduses leitud, et isegi kui formaalselt võtab kohtunik otsuse vastu, võib ta aja, teadmiste või kogemuse puudumise tõttu kiita ilma igasuguse kriitilise analüüsita tehisintellektisüsteemi soovitusi heaks, mille tulemusel jääb üksikjuhtumi kohta sisuline ja kaalutletud otsus tegemata.²⁰⁰ Ka P. M. Nowotko sõnul võivad kohtuasjade kuhja alla mattuvad kohtunikud aktsepteerida tehisintellektisüsteemide soovitusi ilma põhjaliku analüüsita.²⁰¹ Samalaadset ohtu on täheldanud Eesti õigusteadlased automatiseeritud haldusotsuste puhul.²⁰²

Empiirilised andmed kinnitavad samuti, et kohtunikud ei ole arvutisüsteemide psühholoogiliste mõjutuste suhtes kaugeltki immuused. Näiteks avastasid teadlased tehisintellektisüsteemi Legal-Net mõju Iisraeli kohtunike iseseisvusele uurides, et ahvatlus lahendada kohtuasju oluliselt kiiremini ajendas kohtunikke robotabilise soovitustega liiga kergekäeliselt nõustuma.²⁰³ Ühtlasi leidub praktikas mitmeid näiteid, kus kohtunikud on isegi oma esialgset otsust tehisintellektisüsteemi soovituste mõjul muutnud. Näiteks on Ameerika Ühendriikide kohtunikud määranud mitmel juhul süüdistatavale karmima karistuse pärast seda, kui retsidiivsust hindav tehisintellektisüsteem COMPAS pidas korduva kuriteo toimepanemist tulevikus tõenäoliseks.²⁰⁴ Samuti on kohtunikud mitmel juhul avalikult tunnistanud, et kasutasid kohtuotsuse tegemisel ja enda seisukohtade kujundamisel ChatGPT abi.²⁰⁵

¹⁹⁷ Todd, P., Benbasat, I. The Influence of Decision Aids on Choice Strategies: An Experimental Analysis of the Role of Cognitive Effort. – *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 1994/60(1).

¹⁹⁸ Nink, lk 296; Dickert, Otte, lk 11.

¹⁹⁹ Cummings (viide 179), lk 291–292.

²⁰⁰ Euroopa Nõukogu, lk 8.

²⁰¹ Nowotko, lk 2225.

²⁰² Pilving, Mikiver, lk 53.

²⁰³ Reichman, A., Sagy, Y., Balaban, S. From a Panacea to a Panopticon: The Use and Misuse of Technology in the Regulation of Judges. – *Hastings Law Journal* 2020/71(3), lk 628.

²⁰⁴ Vt lähemalt Carlson, A. M. The Need for Transparency in the Age of Predictive Sentencing Algorithms. – *Iowa Law Review* 2017/103(1), lk 319–321.

²⁰⁵ Vt lähemalt Grossman jt, lk 24.

Ülaltoodut arvestades eksisteerib autori arvates reaalne oht, et kohtunikud võivad oma veendumusi ja seisukohti ühitada tehisintellektisüsteemide soovitustega ning seeläbi langeda kohtuliku konformismi²⁰⁶ ohvriks. Kohtuniku liigne tuginemine automaatselt genereeritud otsusele ohustab omakorda kohtuniku personaalset sõltumatust, kuna kohtuniku vaimne iseseisvus ja kompetentsus asenduvad robotabilise ettepanekute pimesi järgimisega. Selliselt ei teeks kohtunik otsust üksnes oma siseveendumuse ja arusaamade põhjal, vaid oleks mõjutatud robotabilisest kui välisest tegurist. See võib omakorda viia selleni, et kohtuniku roll õigusemõistmisel muutub illusoorseks. Tulemuseks on tõsiasi, et kord mõjuvõimsatest ja autoriteetsetest kohtunikest saavad märkamatul robotabilise abilised, kuna ülemäärane rippuvus tehisintellektisüsteemidest võib kohtud muuta pelgalt kummitempliteks.

Täiendavalt võib kohtuliku konformismi tulemusel muutuda piir otsuseid toetavate robotabiliste ja otsuseid tegevate robotkohtunike vahel hägusaks. Kui kohtunikud tuginevad otsuste tegemisel ülemäära tehisintellektisüsteemidele ja kalduvad robotabiliste soovitustest harva kõrvale, siis hakkab õigusotsuseid *de facto* tegema robotabiline. Sellisel juhul on arvutisüsteemil formaalselt küll nõuandev roll, kuid hoolimata välisest kuvandist asendab algoritmiline otsus vaidlusküsimuse sisulisel lahendamisel kohtuniku otsust. Kui õigusotsused rajanevad üksnes tehisintellektisüsteemidel ja kohtunikud panevad robotabiliste ettepanekutele pelgalt kummitempli, võib robotabilisest saada märkamatul robotkohtunik. See toob omakorda kaasa probleeme õigusemõistmise monopoli põhimõttega (vt selle kohta ptk 1).

Autori hinnangul ei ole aga robotabilistega kaasnevad riskid sedavõrd tõsised, et need *a priori* välistaks robotabiliste kasutamise õigusemõistmise toetamiseks. Ka Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu on pidanud kohtuotsuse ettepanekuid tegevaid tehisintellektisüsteeme lubatavaks.²⁰⁷ Samuti ei keela tehisintellektimäärus kohtuotsuseid ettevalmistavate robotabiliste kasutamist. Siiski tuleb autori arvates pidada eelkirjeldatud negatiivsete olukordade vältimiseks silmas järgmisi põhimõtteid.

²⁰⁶ Konformismi mõjul teevad otsustajad alateadlikult „probleemse mitteprobleemseks“, kaitstes end sellise teabe eest, mis võib ümber lükata juba omaks võetud tõekspidamised, isegi kui selle tulemuseks on ohumärkide ignoreerimine, vt Vaughan, D. The Dark Side of Organizations: Mistake, Misconduct, and Disaster. – Annual Review of Sociology 1999/25, lk 280–281.

²⁰⁷ Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) arvamus nr 26 (2023). Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-26-2023-final/1680adade7> (28.04.2024), p-d 22–23.

Õigusemõistmisel peab ilmtingimata jääma keskne ja otsustav roll kohtunikule. Kohtunik peab tegema otsuse sõltumatult ja iseseisvalt olenemata sellest, kas ta kasutab otsustustoena robotabilist või mitte. Nii peab just kohtunik olema see, kes keerulise valiku oma südametunnistusele tuginedes langetab. Seepärast ei tohi kohtunik usaldada masina petlikku objektiivsust ega delegeerida sisulise otsuse tegemist arvutile. Ühtlasi peab kohtunik veenduma, et kohtuotsus on õiguspärane, isegi kui ta on otsustamisel kasutanud robotabilise tuge. Formaalsest küljest kinnitab kohtunik otsuse allkirjastamisega seda, et tema koostatud otsus on õiguspärane ning selles esitatud seisukohad põhjendatud (vt TsMS § 441 lg 1). Seega, kui kohtunik on robotabilist kasutades materiaal- või menetlusõiguse kohaldamisel eksinud, siis peab olema võimalik sellist otsust vaidlustada sama efektiivselt kui otsust, mille tegemisel ei ole kohtunik robotabilise abi kasutanud. Sisulisest küljest ei saa kohtunik tugineda sellele, et robotabilise soovitus oli ekslik, kuna kohtunikul lasub kohustus veenduda robotabilise tegevuse õiguspärasuses ning järgida üksnes sellist ettepanekut, mis on kohtuniku meelest õiguslikult korrektne ja põhjendatud. Autori hinnangul võimaldab kohtunikul robotabilise soovitusel veenduda otsuse piisav ja üksikasjalik põhjendus, millest peab Riigikohtu praktikast tulenevalt nähtuma arusaadav arutluskäik selle kohta, kuidas kohtunik mingi järelduseni jõudis.²⁰⁸ Ühtlasi peab Riigikohtu sõnul olema järeldusteni jõudmine piisavalt põhjalikult ja veenvalt argumenteeritud.²⁰⁹ Selliselt täidab otsuse põhjendamise kohustus autori meelest kohtuniku enesekontrolli funktsiooni²¹⁰, mis võimaldab kohtunikul vältida robotabiliste ettepanekute kontrollimatut järgimist.

Eelnevate põhimõtete realiseerimiseks pakub autor välja järgmised personaalse sõltumatuse kadumise riski maandavad ja kohtunike vaimset iseseisvust tugevdavad meetmed, mida rakendades on autori hinnangul võimalik minimeerida robotabiliste mõju kohtunike kognitiivsetele protsessidele, tagades seeläbi iseseisva ja rippumatu otsustamise.

Esiteks peab kohtunik saama takistamatult robotabilise ettepanekust kõrvale kalduda ja teisiti otsustada, kui õigusliku analüüsi ja väärtushinnangute kaalumise tulemusel kujuneb kohtunikul välja veendumus, et robotabilise soovitus on ekslik või tuleb konkreetsel juhul vaidlus teisiti

²⁰⁸ RKTko 08.06.2016, 3-2-1-42-16, p 14.

²⁰⁹ RKTko 23.05.2003, 3-2-1-39-03, p 27; RKTko 29.10.2010, 3-2-1-77-10, p 12.

²¹⁰ Analoogselt on Riigikohus näinud haldusakti motiveerimise kohustusel haldusorgani enesekontrolli tagamise eesmärki, kuna otsuse piisav põhjendamine sunnib haldusorganil tehtavat valikut ning võimalikke poolt- ja vastuargumente põhjalikumalt läbi mõtlema, võimaldades seeläbi jõuda selgusele otsuse õigsuses, vt RKHKo 14.10.2003, 3-3-1-54-03, p 36; RKHKo 05.11.2008, 3-3-1-49-08, p 11.

lahendada õiguse edasiarendamise, ebaõigluse vältimise vm seisukohalt. Muuhulgas ei tohi õigusnormi ega muu eeskirjaga kehtestada, et robotabilise soovitusel kõrvalekaldumist peab kohtunik põhjalikumalt põhjendama kui soovitusel järgimist. Hoiatav näide pärineb Hiinast, kus kohtunikud peavad tehisintellektisüsteemi soovitatud lahendusest kõrvalekaldumiseks esitama iga kord veenvad põhjendused ja saama kõrgemalseisva kohtuniku heakskiidu.²¹¹ Tehisintellektisüsteemi soovitusel mittejärgimisel võivad olla tõsised tagajärjed Hiina kohtunike edasisele karjäärile.²¹² Eestis on selline lähenemine autori hinnangul vastuvõetamatu, kuna vastasel juhul võib kohtunik tunda, et ta on pealtnäha laitmatu robotabilise ettepanekuga seotud ja soovitusel põhjendatud juhul hälbimine on takistatud.

Teisalt peab kummitempli fenomeni ja kohtuliku konformismi vältimiseks ning kohtunike isiklike arvamuste soodustamiseks olema õigus algselt teenistusliku järelevalve menetlus sellise kohtuniku suhtes, kes ei lahenda tsiviilasja enda siseveendumuse põhjal, vaid tugineb asjakohastest vastuväidetest või menetlusosaliste põhjendatud teistsugustest seisukohtadest hoolimata otsuse tegemisel asjasse süvenemata robotabilise soovitusel. Õiguskirjanduses on seejuures hoiatatud, et kohtunikud võivad ebamugavate või keeruliste otsuste tegemise delegeerida tehisintellektisüsteemile.²¹³ Autori hinnangul tähendab õigusotsuste tegemise delegeerimine robotabilisele õigusemõistmisest põhjendamatut keeldumist (TsMS § 27 lg 3), mis omakorda tähendab ametikohustuse täitmata jätmist ja seeläbi distsiplinaarsüüteo toimepanemist²¹⁴.

Lisaks on oluline, et kohtunikud oleks teadlikud inimese tunnetuse piiridest, robotabilise antud soovitusel kitsaskohtadest ja tehisintellektisüsteemide kasutamisega kaasnevatest üldistest riskidest. Selleks tuleb nii erialase ettevalmistuse kui ka kohtunikutöö käigus korraldada koolitust, kus tutvustatakse tehisintellekti põhialuseid ja selgitatakse robotabiliste kasutamisega kaasnevaid spetsiifilisi ohte. Ühtlasi peaksid kohtunikud ise endale pidevalt sisendama, et kohtulahendis robotabilise soovitusel kopeerimine ei ole võrdväärne tsiviilvaidluse sisulise lahendamise ja et lõpliku otsuse tegemise vastutus lasub temal. Nii on teadlased avastanud, et juhuslikku emotsionaalset mõju otsuse tegemisele vähendab juba

²¹¹ G'sell, lk 358.

²¹² Vt selle kohta nt Papagiannas, Junius, lk 6.

²¹³ Euroopa Nõukogu, lk 12.

²¹⁴ Vt õigusemõistmisest keeldumise kui distsiplinaarsüüteo kohta nt kohtunike distsiplinaarkolleegiumi otsus 30.04.2009, 3-8-11-1-09; Kohtunike distsiplinaarkolleegiumi otsus 30.03.2023, 9-13/22-3.

ainuüksi see, kui inimene teadvustab endale, et ta vastutab otsuse tegemise eest.²¹⁵ Kui kohtunikud on teadlikud tehisintellektisüsteemide ettepanekutega kaasnevatest negatiivsetest psühholoogilistest mõjuritest, siis on nad paremini varustatud robotabiliste soovitusi objektiivselt hindama ja neid mitte liigselt usaldama, tagades seeläbi parema õigusemõistmise kvaliteedi. Ka uuringud kinnitavad, et korrektselt kasutades ja potentsiaalseid tajuvigasid teadvustades võivad abistavad arvutisüsteemid märkimisväärselt parandada inimeste otsuste kvaliteeti ja vähendada vigu.²¹⁶ Seejuures usub autor, et kohtunikud on võimelised tsiviilasju iseseisvalt otsustama ning tegema vajaliku, et mitte lasta end robotabiliste soovitustest liigselt mõjutada.²¹⁷ Autori seisukohta toetavad seaduses sätestatud nõuded kohtunikele. Nii saab KS § 47 lg 1 p-de 3 ja 4 kohaselt nimetada kohtunikuks üksnes isiku, kes on kõrgete kõlbliste omaduste ning kohtunikutööks vajalike võimete ja isiksuseomadustega. Kohtunikutööks vajalike omaduste hulka kuuluvad õiguskirjanduse kohaselt mh meelekindlus, otsustusjulgus ja hea stressitaluvus.²¹⁸

Viimaks aitab tehisintellektisüsteemide kasutamiseega kaasnevaid kognitiivseid nihkeid leevendada autori hinnangul see, kui enne robotabilise ettepanekuga tutvumist võtavad kohtunikud vaidluse lahenduse kohta enda seisukoha ning alles seejärel kontrollivad oma järelduste paikapidavust robotabilise toel. Hilisem robotabilise soovitusi hindamine hoiab ära kiusatuse minna lihtsama vastupanu teed ja võtta robotabilise ettepanekuid kuulda liiga rutakalt. Ühtlasi võimaldab see vältida robotabilise soovitusi külge „ankurdumist“²¹⁹, mis teeb edasise iseseisva otsuse langetamise keeruliseks. Kui kohtunik näeb robotabilise ettepanekuid alles pärast seda, kui tal on konkreetsetes asjades välja kujunenud enda arvamus, siis on võimalik tagada, et robotabilisel on mitte kohtuniku siseveendumust kujundav, vaid otsuse õigsuse kontrolli hõlbustav ning enesekontrolli võimaldav funktsioon.

²¹⁵ Bennett, H., Broe, T. Judicial neurobiology, Markarian synthesis and emotion: how can the human brain make sentencing decisions? – *Criminal Law Journal* 2007/31(2), lk 89.

²¹⁶ Skitka, L. J., Mosier, K. L., Burdick, M. Does automation bias decision-making? – *International Journal of Human-Computer Studies* 1999/51(5), lk 1002.

²¹⁷ Teistsugusel seisukohal on M. Eerik, kelle sõnul oleks optimistlik arvata, et kohtunik suudab arvutit kontrollida olukorras, kus tehisintellekti pakub välja otsuse projekti, vt Eerik, lk 122.

²¹⁸ Lindström, L. KSK § 47/10.2. – Pikamäe, P., Leichter, K. (toim). Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018.

²¹⁹ Ankurdamise efekt (ingl *anchoring*) on tajuviga, mille kohaselt mõjutab varasemalt omandatud teave hilisemaid otsuseid ebasoodsalt, vt Furnham, A., Boo, H. C. A literature review of the anchoring effect. – *The Journal of Socio-Economics* 2011/40(1), lk 35. Ankurdumise mõjul kiputakse olema kinni esimesena saadud informatsioonis, mille tulemusel ei tee inimesed otsuseid enam mitte asjaolusid neutraalselt hinnates, vaid kõik järgnevad valikud on varasema teabe suhtes kallutatud nii, et järeldusi võrreldakse esialgse informatsiooniga, vt Conklin, M. Combating Arbitrary Jurisprudence by Addressing Anchoring Bias. – *Washington University Law Review Online* 2019/97, lk 1.

Kokkuvõttes võib robotabiliste kasutamine avaldada negatiivset mõju kohtuniku otsustusprotsessidele ning seeläbi tuua kaasa personaalse sõltumatuse riive. Siiski kasvab riive üle rikkumiseks (võib ka öelda, et robotabilisest saab robotkohtunik) alles siis, kui kohtunik loobub iseseisva otsuse tegemist ning võtab robotabilise soovitus kontrollimatult kuulda. Autor on seisukohal, et ülalloodud abinõusid rakendades on võimalik kasutada õigusemõistmisel robotabilisi kooskõlas kohtuniku personaalse sõltumatuse põhimõttega. Sellist järeldust toetab õiguskirjanduses väljendatud seisukoht, et tehisintellektisüsteemide kasutamine otsustustoena on üldjuhul lubatud tingimusel, et vaidlusküsimuse lahendamise ainupädevus jääb täielikult kohtunikule ning lõpliku otsuse tegemise vabadus on ka tegelikkuses asjakohaste meetmetega tagatud.²²⁰

2.3. Robotabilise kasutamise vastavus kohtusisesele sõltumatusele

Lisaks kohtuniku personaalsele sõltumatusele võib robotabiliste kasutamisel sattuda ohtu kohtusisene sõltumatus. Kohtusisene sõltumatus kaitseb kohtunikke kohtusüsteemi seest tulenevate mõjutuste ja surve eest. Õigusemõistmisel ei tohi kohtunik olla allutatud järelevalvele. Ühtlasi ei tohi kohtunik olla õigusemõistmisel allutatud ühelegi hierarhiale, vaid iga kohtunik peab saama vaidlusküsimuse otsustada täiel määral iseseisvalt (vt pkt 2.1).

Kohtusisest sõltumatust võivad eeskätt ohustada robotabilised, mis teostavad kohtunike õigusotsuste üle järelevalvet. Näiteks on Hiina Rahvavabariigis kasutusel robotabilised, millesse on sisse ehitatud „anomaalsete kohtulahendite hoiatusfunktsioon“²²¹. Sellised tehisintellektisüsteemid võrdlevad kohtunike otsuseid sarnaste kohtulahenditega ning teevad normist kõrvalekalduvate kohtuotsuste kohta hoiatuse, mis saadetakse automaatselt kõrgemalseisvale kohtunikule.²²² Õiguskirjanduses on leitud, et niisuguste järelevalvet teostavate tehisintellektisüsteemide peamine ülesanne on tuletada kohtunike distsiplineerimiseks pidevalt meelde, et nende tegevust jälgivad arvutid²²³, mistõttu võib neis ära tunda erasektoris rakendatava riskijuhtimise järelevalvemudeli²²⁴.

²²⁰ Dickert, Otte, lk 14; Nink, lk 294 ja 305.

²²¹ Chesterman, S. All Rise for the Honourable Robot Judge? Using Artificial Intelligence to Regulate AI. – National University of Singapore Law Working Paper 2022/019, lk 3.

²²² G'sell, lk 358.

²²³ Stern, R. E. jt. Automating Fairness? Artificial Intelligence in the Chinese Courts. – Columbia Journal of Transnational Law 2021/59, lk 519–520.

²²⁴ Seda eelkõige põhjusel, et järelevalvet teostavad tehisintellektisüsteemid kutsuvad kohtu esimehi üles algatama hälbinud kohtuotsuse teinud kohtuniku suhtes järelevalvemenetluse, vt täpsemalt Sourdin (viide 8), lk 14 ja 53.

Kuigi Hiina kohtutes teostatav automaatne järelevalve näib esmapilgul olevat kohtusisese sõltumatus põhimõttega kokkusobimatu, võib leida ka elemente, mis kohtunike üle järelevalvet teostavaid robotabilisi õigustavad. Kohtuniku sõltumatus ei tähenda igasuguse kontrolli ja vastutuse puudumist, sest isegi sõltumatu kohtunik ei tohi teha meelevaldseid otsuseid.²²⁵ Vaatamata sellele, et kohtunikud naudidavad ulatuslikku sõltumatust, peavad nad nendele usaldatud õigusemõistmise pädevuse kuritarvitamise eest vastutama.²²⁶ Ka rahvusvahelistes standardites on selgitatud, et ühest küljest ei peaks kohtunik kartma vastutust heauskselt tehtud otsuste eest, ent kui kohtunik teeb õigusemõistmisel vea tahtlikult või hooletult, siis on põhjendatud sellele reageerida kriminaal- või distsiplinaarvastutusega.²²⁷ Õiguskirjanduse kohaselt võimaldavadki järelevalvet teostavad robotabilised lihtsamini tuvastada kohtunike tegevuses anomaaliaid, ebavõrdset kohtlemist ning isegi kuritegelikkust õigusemõistmisel. Nii aitavad tehisintellektisüsteemid U. S. Tahura ja N. Selvadurai sõnul kõrgema astme kohtutel paremini kontrollida kohtusüsteemi toimimist.²²⁸ Ka R. E. Stern jt on leidnud, et tehisintellektisüsteemid tugevdavad vajalikku järelevalvet kohtunike üle ning seeläbi vähendavad ekslikult lahendatud kohtuasjade arvu.²²⁹ Sarnaselt on T. Sourdin näinud plussina seda, et tehisintellektisüsteemide kasutamine võimaldab ühtlustada kohtupraktikat ning vähendada kohtunike omavoli.²³⁰ Niisiis võib ühtse kohtupraktika kujundamisel ning kuritarvituste tuvastamisel olla kohtunike otsuseid analüüsiv robotabiline suureks abiks.

Teisalt tuleb individualiseeritud järelevalve ning kõrgemalseisvate kohtunike teavitussüsteemi puhul veenduda selles, et lubatud järelevalve künnis ei saaks robotabiliste kasutamisega ületatud. Nii on D. Nink leidnud, et kohtunike järelevalve võib ulatuda üksnes nii kaugemale, kuni sellega ei kahjustata kohtuniku sõltumatust.²³¹ Kohtuotsuste kontrollimisega seoses on Ministrite Komitee märkinud, et kohtunike otsuseid ei tohiks üldjuhul üle vaadata muul viisil kui apellatsioon- või teistmismenetluses.²³² Ühtlasi peab Euroopa Komisjoni sõnul olema kohtupraktika ühtlustamine kooskõlas kohtuniku sõltumatus põhimõttega.²³³

²²⁵ Vt nt Laidvee, Saarmets, PSK (2020) § 146/20; Maruste, KSK § 3/16.

²²⁶ Soomets, S. (tlk). Kohtuvõimu sõltumatus Euroopa Liiduga ühinemise protsessis. Kohtute sõltumatus Eestis. Tartu: Iuridicum, 2001, lk 15.

²²⁷ Euroopa Nõukogu komisjoni „Demokraatia õiguse kaudu” otsus nr 698/2012, CDL-AD(2013)008. Arvutivõrgus: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)008-e) (28.04.2024), lk 5; Riigikohus (tlk), lisa p-d 66, 68–69.

²²⁸ Tahura, Selvadurai, lk 17.

²²⁹ Stern jt, lk 540–541.

²³⁰ Sourdin (viide 8), lk 134.

²³¹ Nink, lk 290.

²³² Riigikohus (tlk), lisa p 16.

²³³ Euroopa Komisjon, lk 40.

Eelnevat arvestades ei ole autori hinnangul kohtunike üle järelevalvet teostavate robotabiliste kasutamine ilmingimata välistatud, kuid leida tuleb mõistlik tasakaal kohtusisese sõltumatuse ja kohtunike õigusotsuste kontrollimise vahel. Autori meelest võib kohtusisese sõltumatuse riive talutava läve ületada see, kui robotabiline teavitab järelevalve pädevusega kohtunikku potentsiaalselt hälbivast otsusest automaatselt, õhutades seeläbi kõrgemalseisvaid kohtunikke järelevalvele. Õiguskirjanduses on leitud, et suure tõenäosusega muudavad kohtunikud oma käitumist, kui nad usuvad, et nende otsuseid kontrollivad alatasa tehisintellektisüsteemid.²³⁴ Seetõttu võib õigusteadlaste sõnul viia algoritmiline järelevalve selleni, et kohtunikud hakkavad vältima normist kõrvalekalduvaid otsuseid ka siis, kui konkreetsed asjaolud seda nõuavad.²³⁵ Tulemusena võib autori hinnangul seada kohtunik häbiposti sattumise hirmus enda eesmärgiks kõrgemalseisvale kohtunikele meelepärase otsuse tegemise selle asemel, et tsiviilasja lahendades lähtuda üksnes õigusnormidest ja enda isiklikest arusaamadest. Laiema ühiskondliku negatiivse mõjuna võib autori arvates põhjustada kohtunike tegevuse pidev võrdlemine tehisintellektisüsteemide tulemustega kohtunikes nõrdimust. Näiteks tõi tehisintellektisüsteemide reaalses teostatav individuaalne järelevalve kaasa Iisraeli kohtunike pahameele, kes kritiseerisid õigusemõistmisel tootmisliini mentaliteedile üleminekut.²³⁶ Autonomia kaotuse tunne võib niigi ülekoormatud ja puudulikus kohtunikukonnas²³⁷ tekitada täiendavat rahulolematust, mistõttu muutub kohtunikuamet veelgi vähem ahvatlevaks. Seega, kui kohtunik tunneb tsiviilasja lahendades, et iga tema liigutust jälgib robotabilise „pilk“, siis ei saa kohtunik vaidlusküsimust täiesti iseseisvalt ja mõjutustevabalt otsustada. Just sellise kohtusüsteemi sisemise surve eest peaks kohtunikke kaitsma kohtusisene sõltumatus. Sel põhjusel on autor seisukohal, et hälbivatest otsustest kõrgema astme kohtunikke automaatselt teavitavad robotabilised võivad liigselt sekkuda kohtusisese sõltumatuse piiridesse, mistõttu ei oleks ka ülalkirjeldatud Hiina kohtutes kasutatavad robotabilised Eestis vastuvõetavad.

Autor pakub välja alternatiivse lähenemise, mil võiks kohtuotsuseid hindavate robotabiliste kasutamine olla lubatav ja lausa soositud. Nimelt võiks robotabiline analüüsida võimalikke anomaaliaid enne kohtuotsuse avalikustamist ning kui analüüsi tulemusel ilmneb, et otsus tõenäoliselt hälbib kohtupraktikast või on kohtunik õiguse kohaldamisel eksinud, siis ei teavitaks robotabiline mitte automaatselt järelevalve pädevusega kohtunikku, vaid hoitaks

²³⁴ Stern jt, lk 520.

²³⁵ *Ibid.*, lk 527; Reichman, Sagy, Balaban, lk 628.

²³⁶ Reichman, Sagy, Balaban, lk 593, 631, 635.

²³⁷ Tasub meelde tuletada, et 2029. aastaks võivad vanaduspensionile jääda lausa 67 kohtunikku.

võimalikust kõrvalekalduvast otsusest kõigepealt asja lahendavat kohtunikku ennast. Selliselt saaks kohtunik teavituse potentsiaalselt hälbiva otsuse kohta ning tal oleks võimalus hinnata uuesti oma otsuse õiguspärasust iseseisvalt enne otsuse avalikustamist. Nii ei järgneks normist kõrvalekalduva otsuse tuvastamisele automaatselt karmi tagajärjena teadet kõrgemalseisvale kohtunikule, vaid esmalt oleks eksinud kohtunikul võimalik oma viga ise parandada. See vähendaks tõenäoliselt ka kõrgemas astmes tühistamisele kuuluvate otsuste arvu ning tagaks ühtsema kohtupraktika. Kui aga kohtunik jätab robotabilise hoiatuse lohakusest, mugavusest, teadmatuses või muul taunitaval põhjusel tähelepanuta ning teeb ikkagi otsuse, mis ei ole kooskõlas kohtupraktika või õigusnormidega, siis teavitaks robotabiline järelevalve pädevusega kohtunikku potentsiaalselt väärast otsusest. Seejärel saaks juba kõrgemalseisev kohtunik kontrollida otsuse sisu. Hooletu käitumise, Riigikohtu praktika põhjendamatu ignoreerimise või teadvalt valeotsuse tegemise tuvastamisel võib esineda alus ka distsiplinaarjärelevalve algatamiseks. Autori hinnangul aitab selline robotabilise järelevalvesüsteem ühelt poolt parandada õigusemõistmise kvaliteeti ja tuvastada kuritarvitusi, kuid teisalt kaitseb piisaval määral ka kohtuniku sõltumatust otsuse tegemisel.

Ülaltoodut kokku võttes võimaldab kohtunike otsuste automatiseeritud kontrollimine vältida ebaõigeid lahendeid, vähendada tühistatavaid otsuseid ning ühtlustada seeläbi kohtupraktikat. Selle varjukülg on aga potentsiaalne sekkumine kohtusisesesse sõltumatusse ning kohtuniku otsustusvabadusse. Autori hinnangul on kuldne kesktee see, kui hälbiva otsuse tuvastamisel teavitab robotabiline esmalt kohtunikku ennast ning alles robotabilise hoiatuse ignoreerimisel saadab robotabiline potentsiaalselt ebaõige otsuse teate järelevalve pädevusega kohtunikule. See tagab autori meelest vastanduvate väärtuste vahel mõistliku tasakaalu.

2.4. Vahejärelalus

Kohtuniku sõltumatus hõlmab ühest küljest kohtuniku kompetentsust ning vaimset iseseisvust (personaalne sõltumatus), teisalt kaitseb sõltumatus kohtunikke ülemäärase järelevalve ja surve eest kohtuvõimu sees (kohtusisene sõltumatus). Mõlema kohtuniku sõltumatuse tahu eesmärk on võimaldada kohtunikul teha õigusemõistmisel iseseisvaid otsuseid, lähtudes üksnes õigusnormidest ja oma südametunnistusest. Autori hinnangul on võimalik kasutada robotabilisi kooskõlas kohtuniku sõltumatuse põhimõttega eeldusel, et tarvitusele on võetud eelnevalt kirjeldatud kohtuniku vaimset iseseisvust ja otsustusvabadust kindlustavad meetmed.

Seejuures on otsuse ettepanekuid tegev robotabiline autori arvates võrreldav kohtuteenistujaga (konsultandi, nõuniku või kohtujuristiga), kes nõustab kohtunikku otsuse tegemisel ning koostab isegi kohtulahendite mustandeid.²³⁸ Sarnaselt kohtuteenistujatele abistaks robotabilised kohtunikke nende ainupädevusse kuuluvate ülesannete täitmisel, s.o õigusemõistmisel. Seega täidaks robotabilised kohtuteenistujatega samalaadseid funktsioone. Halduskohtumenetluse seadustiku²³⁹ (HKMS) § 12 lg 2 ja kriminaalmenetluse seadustiku²⁴⁰ (KrMS) § 23¹ lg 2 kohaselt võib kohus kasutada kohtulahendi koostamisel või vormistamisel kohtuametniku abi. Järelikult ei peeta kohtuteenistujate poolt vaidlusküsimuse otsustamisesse sekkumist ja isegi kohtulahendi koostamist kohtuniku sõltumatuse rikkumiseks. Kuigi tsiviilkohtumenetluse seadustik analoogset sätet ei sisalda, puudub autori arvates veenev põhjendus, miks peaks tsiviilkohtumenetluses olema kohtulahendi koostamisel kohtunikuameti abi kasutamine välistatud. Seetõttu on autor seisukohal, et robotabiline ei tohi küll ise õigust mõista, kuid ei ole välistatud, et robotabiline abistab kohtunikku kohtulahendi koostamisel samamoodi, nagu seda täna teevad kohtuteenistujad.

²³⁸ Näiteks on Riigikohtu teenistuses oleva kohtunõuniku ülesanne koostada kohtulahendite kavandeid ning anda asja lahendamise kohta arvamusi, vt Riigikohtu kodukord 08.02.2022. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumentid/kodukord/Riigikohtu_kodukord_08-02-2022.pdf (28.04.2024), p 40.2.

²³⁹ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 06.07.2023, 30.

²⁴⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 22.03.2024, 4.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö keskendub tehisintellekti rakendamise võimalustele õigusemõistmisel kui kohtu tuumikfunktsiooni teostamisel. Õigusliku probleemi – puudub selgus, kas ja mil määral saab kehtiva õiguse kohaselt kasutada õigusemõistmisel tehisintellekti – lahendamiseks otsis autor vastust keskele uurimisküsimusele, millises ulatuses on tehisintellektisüsteemide rakendamine tsiviilkohtumenetluses kooskõlas õigusemõistmise monopoli ja kohtuniku sõltumatuse põhimõtetega. Uurimisküsimusele vastamiseks moodustas autor kaks alaküsimust: 1) mil määral on robotkohtuniku (s.o autonoomselt tsiviilasja lahendava tehisintellektisüsteemi) rakendamine tsiviilkohtumenetluses kooskõlas õigusemõistmise monopoli põhimõttega; 2) mil määral on robotabilise (s.o tsiviilasja lahendamisel kohtuniku abistava tehisintellektisüsteemi) kasutamine tsiviilkohtumenetluses kooskõlas kohtuniku sõltumatuse põhimõttega. Alaküsimuste põhjal on töö struktureeritud kaheks peatükiks.

Autor eristas õigusemõistmise monopoli raames kahe tahuna välist ja sisemist pädevust. Nii peab õigust mõistma kohus põhiseaduse XIII ptk tähenduses (välispädevus) ning kohtunik PS §-de 147, 150 ja 153 tähenduses (sisepädevus). Ühtlasi jõudis autor järeldusele, et Riigikohtu praktikast johtuvalt tuleb lähtuda õigusemõistmise monopoli kitsast tõlgendusest, mille kohaselt peab eraisikutevahelist vaidlust lahendama ehk kohtu tuumikfunktsiooni täitma juba algusest peale kohus ning kohtunik põhiseaduse mõttes.

Autori hinnangul eeldab robotkohtuniku väljatöötamine selle tellimist väljastpoolt kohtuvõimu. See ohustab õigusemõistmise välist pädevust kahel viisil. Esiteks võib robotkohtuniku rakendamisel leida aset õigusemõistmise erastamine ja kohtuvõimu delegerimine robotkohtuniku loojatele, kes võivad piisavate juriidiliste teadmiste puudumise tõttu õigusemõistmist ettenägematul ja soovimatul viisil ümber kujundada. Samuti võib robotkohtuniku integreerimine kohtute tegevusse teenida infotehnoloogiaettevõtjate majanduslikke erahuve, olgugi et õigusemõistmine peab aset leidma avalikes huvides. Teiseks võib sattuda ohtu võimude lahususe põhimõtte, kui robotkohtuniku töötab välja täidesaatev võim (vajadusel tellides robotkohtuniku arenduse eraisikutelt), kellel on võimalik määrata robotkohtuniku toimimise parameetrid ja masinõppeks kasutatavad andmekogud. Seda ohtu võimendab Eestile omane täitevvõimukeskne kohtuhaldusmudel. Kuna aga need murekohad kaasnevad üksnes olukorras, kus robotkohtunikke loovad kohtuvõimu asemel teised riigivõimuharud või eraisikud, siis pakkus autor ühe õigusemõistmise ainupädevuse

võõrandamise riski maandamise meetmena välja robotkohtuniku loomise kohtute järelevalve all. Seega peaks kohus olema robotkohtunikke arendusse kaasatud varajases staadiumis, samuti peaks nii robotkohtuniku loomine kui ka hilisem uuendamine toimuma kohtu kontrolli all.

Sõltumata eelnevate riskide maandamise võimalikkusest selgus siiski analüüsi tulemusel, et robotkohtuniku kasutuselevõttu takistab tänane Riigikohtu praktikal põhinev välise pädevuse käsitlus. Nii ei ole robotkohtunik kohus põhiseaduse XIII peatüki tähenduses, mistõttu puudub robotkohtunikul õigusemõistmise välispädevus. Kuna robotkohtunik ei vasta põhiseaduse tähenduses kohtu mõistele, siis ei saa pidada robotkohtuniku tehtud otsust ka kohtuotsuseks TsMS § 434 tähenduses. Samal põhjusel ei saa autori arvates pidada robotkohtuniku tegevust õigusemõistmiseks PS § 146 lg 1 tähenduses, sest seda ei toimeta kohus põhiseadusliku institutsioonina. Täiendavalt oleks robotkohtuniku rakendamine vastuolus PS § 3 lg-st 1 tuleneva riigivõimu teostamise õigusliku aluse põhimõttega, kuna robotkohtuniku kasutamine oleks vastuolus PS § 146 esimese lause kui põhiseadusliku pädevusnormiga. Viimaks ei oleks robotkohtuniku rakendamine kooskõlas põhimõttega, mille kohaselt kehtivad riigivõimu ülesannete (sh tsiviilvaidluste lahendamise) delegeerimisel tuumikfunktsioonilised piirid. Robotkohtuniku rakendamisel kaasneks riigivõimu delegeerimine robotkohtuniku loojale.

Analüüs viis ka järelduseni, et robotkohtuniku rakendamine oleks vastuolus Riigikohtu praktikast tuleneva õigusemõistmise sisemise pädevuse käsitlusega, kuna robotkohtuniku kui arvutisüsteemi ei saa pidada kohtunikuks PS §-de 147, 150 ja 153 tähenduses. Kuna PS § 15 lg 1 esimesest lausest tulenevalt on igaühel õigus nõuda asja lahendamist kohtunikult põhiseaduse mõttes, siis kaasneks robotkohtuniku rakendamisel ka kohtusse pöördumise õiguse rikkumine. Samas ei poolda autor osa õigusteadlaste sedavõrd kriitilist ja konservatiivset seisukohta, nagu peaks juba *a priori* välistama õigusemõistmisel igasuguse tehisintellekti rakendamise. Autor küll nõustub, et tagatud peab olema õigus inimese otsusele, kuid seda tuleks pigem mõista nii, et tehnika arenedes on igaühel õigus robotkohtuniku tehtud otsuse ülevaatamisele inimkohtuniku poolt, mitte algusest peale inimkohtuniku tehtud otsusele.

Kuna robotkohtunik ei vasta välise ega sisemise pädevuse kriteeriumidele, siis on õigusemõistmisel kui riigivõimu teostamisel robotkohtuniku rakendamine vastuolus õigusemõistmise monopoli põhimõttega, mida tuleb tänase käsitluse järgi tõlgendada kitsendavalt. Robotkohtunike rakendamine õigusemõistmisel eeldaks autori hinnangul ühe variandina põhiseaduse muutmist. Samas võiks autori arvates ületada õigusemõistmise

pädevuse probleemid põhiseaduse muutmise asemel ka põhiseaduse tehnoloogiasõbralik tõlgendamine ja Riigikohtu praktika kohendamine viisil, mis võimaldaks õigusemõistmise monopoli laia tõlgendust, mille kohaselt peab alles lõppastmes otsustama vaidlusküsimuse põhiseadusliku institutsioonina kohus ja isikuna kohtunik. Nii on mõeldav süsteem, kus robotkohtunik teeb otsuse n-ö esimese instantsina, kuid menetlusosalised saavad esitada otsuse peale kaebuse ja nõuda asja ülevaatamist kohtunikult.

Viimase aja edulugude põhjal on lõhe tehisintellekti ja juristide võimekuse vahel aina kahanemas, mistõttu võib autori arvates tekkida juba lähiajal vajadus senine õigusemõistmise monopoli kitsas tõlgendus üle vaadata. Autor pakkus tulevaste uurimuste tarbeks välja robotkohtunike võimekuse hindamiseks kohandatud Turingi testi, mille alusel saab hinnata, kas robotkohtunik on võimeline kohaldama õigust inimkohtunikuga võrdsel tasemel. Robotkohtunik on testi edukalt läbinud, kui robotkohtunik on suuteline lahendada tsiviilvaidluse inimkohtunikuga vähemalt võrdsel tasemel nii, et ei ole võimalik aru saada, kas vaidlusküsimuse lahendab inimene või masin. Kuigi kohtuliku Turingi testi läbimise analüüs magistritöö raamidesse ei mahu, esineks testi sooritamisel autori arvates kaalukaid argumente (nt menetluse kiirus, madalamad kohtukulud, ühtne kohtupraktika) selle kasuks, et kaaluda teatud tehniliste, väiksemamahuliste ning suuresti standardiseeritud asjade (nt tarbijakrediidilepinguga seotud vaidluste) lahendamisel robotkohtuniku rakendamist. Samuti ei ole autori hinnangul välistatud, et privaatautonomia või enesekorraldusõiguse alusel vaidluse lahendamine (nt vahekohtud, vaidluskomisjonid) võib täielikult alluda robotkohtunikule. Lisaks leidis autor, et tulevikus võiks kaaluda robotkohtuniku rakendamist õigusemõistmiseväliste ülesannete täitmisel (nt registrimenetlus, valemipõhised elatisasjad, maksekäsu kiirmenetlus ning muud hagita asjad, kus puudub sisuline vaidlus). Ent üks mis kindel, igal ajal peab säilima inimkohtuniku kontroll robotkohtuniku tegevuse üle.

Teises peatükis selgus, et kohtuniku sõltumatus kaitseb kohtuniku individuaalset otsustusprotsessi õigusemõistmisel nii otseste kui ka kaudsete mõjutuste eest. Kohtuniku sõltumatuse hulka kuulub ühest küljest personaalne sõltumatus, mis hõlmab kohtuniku vaimset iseseisvust, kompetentsust ja võimet osutada välisele survele vastupanu. Teisalt peab olema tagatud ka kohtusisene sõltumatus, mis tähendab kohtuniku otsustusvabaduse kaitsmist kohtusüsteemi sisemiste mõjutuste ja surve eest. Mõlema kohtuniku sõltumatuse elemendi koostoimes peab kohtunikul olema võimalik langetada iseseisev otsus üksnes seaduste ja oma südametunnistuse põhjal, laskmata end mõjutada välistest teguritest.

Esmalt ohustavad personaalset sõltumatust robotabilised, mis teevad kohtunikule ettepanekuid selle kohta, kuidas tuleks konkreetne kohtuasi lahendada. Nii saavad robotabilised küll kohtunikke tsiviilvaidluste lahendamisel erineval viisil toetada, kuid võivad oma „võrgutava täpsuse“ ja pealtnäha teadusliku kvaliteedi tõttu avaldada ulatuslikku mõju kohtuniku otsustusprotsessidele ning seeläbi tema õigusotsustele. Selle põhjuseks on kognitiivne nihe, mille kohaselt kalduvad inimesed otsuseid tehes arvutisüsteeme liigselt usaldama ning arvutite otsuseid ilma kriitilise mõtlemiseta automaatselt tunnustama (ingl *automation bias*). Masinast ülemäärane sõltumine võib kaasa tuua sedavõrd ulatusliku otsustusvõime vähenemise, et inimesed koguni loobuvad otsustamisest. Autor leidis, et ka kohtunikud ei ole arvutisüsteemide psühholoogiliste mõjutuste suhtes immuunsed, mistõttu võivad kohtunikud oma veendumusi ühitada robotabiliste soovitustega ning seeläbi langeda kohtuliku konformismi ohvriks. Halvimal juhul võib kohtunike liigne tuginemine robotabiliste soovitustele muuta kohtud pelgalt kummitempliteks, robotabilisest saab aga *de facto* robotkohtunik.

Autor asus siiski seisukohale, et kohtuniku personaalse sõltumatusega seotud riskid ei ole sedavõrd tõsised, et need ilmingimata välistaks robotabiliste kasutamise. Autori arvates kasvab personaalse sõltumatuse riive üle rikkumiseks alles siis, kui kohtunik loobub iseseisva otsuse tegemist ning võtab robotabilise soovituse kontrollimatult omaks. Selle soovimatu olukorra vältimiseks tuleb autori arvates lähtuda järgmistest põhimõtetest. Õigusemõistmisel peab keskne ja otsustav roll jääma kohtunikule. Kohtunik peab langetama keerulise valiku iseseisvalt oma südametunnistuse põhjal ja veenduma kohtuotsuse õiguspärasuses hoolimata sellest, kas ta kasutab otsustustoena robotabilist või mitte. Seetõttu ei tohi kohtunik usaldada masina petlikku objektiivsust ega delegeerida sisulise otsuse tegemist robotabilisele. Autori arvates võimaldab kohtunikul robotabilise soovituse õigsuses veenduda oma otsuse piisav ja üksikasjalik põhjendus, millest nähtub arusaadav ja veenev arutluskäik.

Eelnevate põhimõtete realiseerimiseks pakkus autor välja järgmised personaalse sõltumatuse kadumise riski maandavad ja kohtunike vaimset iseseisvust tugevdavad abinõud. Esiteks peab kohtunik saama takistamatult robotabilise ettepanekust kõrvale kalduda ja teisiti otsustada, kui õigusliku analüüsi ja väärtushinnangute kaalumise tulemusel kujuneb kohtunikul välja veendumus, et robotabilise soovitus on ekslik või tuleb konkreetsel juhul lahendada vaidlus teistsugusel viisil. Seejuures ei tohi kohtunik olla kohustatud põhjendama robotabilise soovitusest kõrvalekaldumist põhjalikumalt kui soovituse järgimist. Teisalt peab olema õigus algatada teenistusliku järelevalve menetluse sellise kohtuniku suhtes, kes ei lahenda tsiviilasja

enda siseveendumuse põhjal, vaid tugineb asjakohastest vastuväidetest või menetlusosaliste põhjendatud teistsugustest seisukohtadest hoolimata otsuse tegemisel asjasse süvenemata robotabilise soovitusel. See tähendaks õigusemõistmisest põhjendamatu keeldumist ning seeläbi distsiplinaarsüüteo toimepanemist. Lisaks on oluline, et kohtunikud oleks teadlikud inimese tunnetuse piiridest, robotabiliste soovitude kitsaskohtadest ja tehisintellektisüsteemide kasutamisega kaasnevatest üldistest riskidest. Seetõttu tuleb nii erialase ettevalmistuse kui ka kohtunikutöö käigus korraldada koolitusi, kus tutvustatakse tehisintellekti põhialuseid ja selgitatakse robotabiliste kasutamisega kaasnevat ohte. Viimaks peaks kohtunik tutvuma robotabilise ettepanekuga alles pärast seda, kui tal on konkreetsetes asjas välja kujunenud enda arvamus. See hoiab ära kiusatuse minna lihtsama vastupanu teed ja võtta robotabilise soovitusi liiga kergekäeliselt omaks, ühtlasi võimaldab see vältida ettepanekute külge „ankurdumist“.

Teiseks võivad ohustada kohtusisest sõltumatust robotabilised, mis teostavad kohtunike õigusotsuste üle järelevalvet. Autori hinnangul võivad sellised robotabilised olla ühtse kohtupraktika kujundamisel ning kuritarvituste tuvastamisel suureks abiks. Teisalt tuleb veenduda, et lubatud järelevalve künnis ei saaks robotabiliste kasutamisega ületatud. Autori meelest võib kohtusisese sõltumatuse riive talutava läve ületada see, kui robotabiline teostab kohtunike üle individualiseeritud järelevalvet ning anomaalia tuvastamisel teavitab sellest automaatselt järelevalve pädevusega kohtunikku. Selle asemel pakkus autor välja alternatiivse lähenemise, mis tagab vastanduvate väärtuste vahel mõistlikuma tasakaalu. Nii võiks robotabiline hoiatada potentsiaalselt hälbivast otsusest kõigepealt asja lahendavat kohtunikku ennast ning alles hoiatuse ignoreerimisel saata ebaõige otsuse teate järelevalve pädevusega kohtunikule. Seega jõudis autor teise peatüki lõpuks järeldusele, et robotabilisi on võimalik kasutada kooskõlas kohtuniku sõltumatuse põhimõttega eeldusel, et tarvitusele on võetud ülalkirjeldatud kohtunike vaimset iseseisvust ja otsustusvabadust kindlustavad meetmed.

Käesolev magistritöö kujutab endast esimest põhjalikku õiguslikku analüüsi selle kohta, millises ulatuses saab kehtiva õiguse kohaselt kasutada õigusemõistmisel tehisintellekti, missuguseid põhimõtteid ja meetmeid tuleks seejuures rakendada ning milliseid õiguslikke muudatusi eeldab tehisintellekti ulatuslikum kasutuselevõtt. Autori hinnangul on magistritööl praktiline väärtus, kuna töö tulemusi saab võtta arvesse menetlusõiguse kujundamisel ning kohtusüsteemi ja tehnoloogiat puudutavate õiguspoliitiliste otsuste tegemisel. Kuigi analüüs keskendus tsiviilkohtumenetlusele, siis mitmed järeldused on ülekantavad ka halduskohtu- ja kriminaalmenetlusele, mistõttu on autori arvates tööl Eesti kohtusüsteemi jaoks laiem väärtus.

MONOPOLY OF THE ADMINISTRATION OF JUSTICE AND THE INDEPENDENCE OF THE JUDGE IN THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CIVIL PROCEEDINGS

Abstract

The most important keyword of the last few years has been artificial intelligence (hereinafter AI). It is fair to say that AI will affect everyone and everything in the near future with the judiciary being no exception. Many AI systems are used in courts today with the most advanced ones being capable of automatically generating court decisions. The use of AI in the judiciary is increasingly encouraged as it leads to cost savings, improved court efficiency and potentially even better quality of justice by providing legal certainty and consistent judicial practice. Despite this, the only AI technology used in Estonian courts is the application “Salme”, which compiles a transcript of the court hearing in real time. Yet, there is a practical need to simplify the work of judges by using AI since it reduces the workload and hastens the proceedings, but most importantly, helps the Estonian judicial system cope with the large-scale replacement of judges. Since research also suggests that the Estonian judicial system has the potential to adopt AI, it is only a matter of time before Estonia sets its sights on a more extensive implementation of AI in the judicial system. However, the use of AI in the administration of justice is far from risk-free. Even the AI Act classifies AI systems used in the administration of justice as high-risk AI systems. Despite relevance, there has been no in-depth analysis of the use of AI in the administration of justice in the Estonian legal literature. Nevertheless, the impact of AI on the administration of justice and the role of the judiciary needs to be assessed now, as new AI systems are being rapidly developed even as we speak.

As a result of the above, the legal problem lies in the fact that it is unclear whether and to what extent can AI be used in the administration of justice according to the law in force in Estonia. Thus, this Master’s thesis is focused on the application of AI in the administration of justice, which is defined as the application of the law to established facts, as a result of which the court resolves a civil dispute in a final and binding manner. The term “AI system” is used to refer to a computer system used for the administration of justice, designed to identify and interpret facts and legal provisions and to apply the law to a concrete set of factual circumstances. Based on the level of autonomy, two types of AI systems may be distinguished: 1) AI systems that autonomously adjudicate on civil cases (“robot judges”); and 2) AI systems that assist judges in adjudicating civil cases (“robot assistants”). In other words, the term “AI system” is used as

a generic term, which is further divided into robot judges and robot assistants. The distinction between robot judges and robot assistants is necessary as different legal issues arise. Robot judge raises the issue whether an AI system may adjudicate in place of a judge; this is a question of the monopoly of the administration of justice, i.e. who has the competence to administer justice. On the other hand, in the case of robot assistants, the final decision rests with the judge, but the proposals of robot assistants can have significant impact on the decision-making process of the judge. This is in turn a question of the independence of the judge.

In view of the foregoing, the aim of this Master's thesis is to seek an answer to the main research question – to what extent is the use of AI in civil proceedings compatible with the principle of the monopoly of the administration of justice and the principle of the independence of the judge. Based on the above-mentioned differences of robot judges and robot assistants, the main research question is divided into two sub-questions: 1) to what extent is the use of a robot judge in civil proceedings compatible with the principle of the monopoly of the administration of justice; 2) to what extent is the use of a robot assistant in civil proceedings compatible with the principle of the independence of the judge. This Master's thesis is focused on civil proceedings, as civil procedure is particularly open to the introduction of new technologies. Based on the sub-questions, the Master's thesis is divided into two chapters.

To answer the research question, the author used systematisation as well as grammatical, systematic and teleological interpretation as the main research methods. In researching the topic, the author relied on relevant legal provisions as primary sources, supplemented by judicial practice and legal literature. To analyse the research topic objectively and exhaustively, the author has, as a result of a thorough search, collected and reviewed the works of leading authors both in the field of artificial intelligence and information technology law.

In the first chapter, the author found that the first sentence of section 146 of the Constitution of the Republic of Estonia (hereinafter Constitution) and subsection 2(1) of the Courts Act provide that justice shall be administered solely by the courts. As such, the judicial power has the exclusive competence to administer justice and no one has the right to interfere with the administration of justice. Administration of justice is the core function of courts, making it also the courts' obligation to adjudicate. Within the framework of the monopoly of the administration of justice, a distinction can be made between external and internal competence – justice must be administered by a constitutional court within the meaning of Chapter XIII of

the Constitution (external competence) and by a constitutional judge within the meaning of sections 147, 150 and 153 of the Constitution (internal competence). Based on the judicial practice of the Supreme Court, the first sentence of section 146 of the Constitution must be interpreted narrowly, according to which civil disputes must be adjudicated by a constitutional court and judge from the very beginning.

In the author's view, the judiciary lacks the expertise required to develop a robot judge, which means that the development of a robot judge must be outsourced. This threatens the external competence of the judiciary in two ways. First, the use of robot judges could lead to the privatisation of the administration of justice and the delegation of judicial power to the creators of the robot judges, who, due to their lack of sufficient legal knowledge, could reshape the administration of justice in unforeseen and undesirable ways. Similarly, the integration of robot judges into the actions of the court could serve the private economic interests of IT companies, even though the administration of justice must take place in the public interest. Secondly, the principle of separation of powers could be jeopardised if a robot judge is developed by the executive branch (by outsourcing the development of the robot judge to private parties, if necessary) because the executive is able to determine the operation parameters of the robot judge as well as the databases used for machine learning. This risk is exacerbated by Estonia's executive-centred model of administration of courts since the procurement, development and maintenance of hardware as well as software used in courts is the responsibility of the executive. However, these concerns only arise in the situation where a robot judge is created by other branches of the government or private individuals instead of the judiciary. Therefore, the author proposed the creation of the robot judge under the close supervision of courts as one measure to mitigate the risk of transferring the exclusive competence of judicial power outside the courts. The courts should be involved in the development of the robot judge at an early stage, both the creation and subsequent updates should occur under the control of the judiciary. In this way, the courts would be able to determine the criteria on the basis of which the development of a robot judge should take place as well as identify potential risks and react to them in a proactive manner.

Regardless of the possibility to mitigate the above-mentioned risks, the analysis revealed that the implementation of a robot judge is hampered by the current understanding of external competence deriving from the judicial practice of the Supreme Court. Accordingly, a robot judge is not a court within the meaning of Chapter XIII of the Constitution, which means that

a robot judge does not have external competence to administer justice. Moreover, since a robot judge does not meet the definition of a constitutional court, the decision rendered by the robot judge cannot be considered a judgment within the meaning of Section 434 of the Code of Civil Procedure. For the same reason, the author is of the opinion that the activities of a robot judge cannot even be considered as administration of justice within the meaning of Article 146(1) of the Constitution, since the administration of justice and the constitutional court are so inextricably linked that there is no administration of justice if the justice is not administered by a court within the meaning of Chapter XIII of the Constitution. Furthermore, the application of a robot judge would be in conflict with the principle arising from subsection 3(1) of the Constitution that state power must be exercised solely on a legal basis, as the use of a robot judge would be contrary to the first sentence of subsection 146 of the Constitution, which is a provision of competence (*pädevusnorm*). Finally, the implementation of a robot judge would not be in accordance with the principle that core functional boundaries apply to the delegation of state authority tasks (including adjudication on civil disputes). In the author's view, implementing a robot judge would cause the authority of the state to be delegated to the creator of the robot judge.

The analysis also led to the conclusion that the implementation of a robot judge would be in conflict with the current understanding of internal competence derived from the judicial practice of the Supreme Court, since the robot judge as a computer system cannot be considered a judge within the meaning of sections 147, 150 and 153 of the Constitution. Moreover, since subsection 15(1) of the Constitution provides everyone the right to demand adjudication from a judge within the meaning of the Constitution, the implementation of a robot judge would entail a violation of the right of recourse to the courts. However, the author does not support such a critical and conservative view of some legal scholars that any use of AI in the administration of justice should be ruled out *a priori*. While the author agrees that a right to a human decision must be guaranteed, this should rather be understood in a way that, as technology develops, everyone has the right to have a decision made by a robot judge reviewed by a human judge, rather than a decision made by a human judge from the outset.

Since a robot judge does not meet the criteria of external and internal competence, the implementation of a robot judge in the administration of justice is contrary to the principle of the monopoly of the administration of justice, which, as currently understood, must be interpreted narrowly. In the author's view, one option to implement a robot judge would be to

amend the Constitution so that the judiciary does not have the monopoly on the administration of justice or that a robot judge would be considered a court and a judge within the meaning of the Constitution. However, the author is of the opinion that instead of amending the Constitution, the competency problems could be overcome by a technology-friendly interpretation of the Constitution and by adjusting the judicial practice of the Supreme Court in a way that would allow a broad interpretation of the monopoly of the administration of justice, according to which it is only in the final stage that the court and the judge within the meaning of the Constitution must adjudicate on the civil dispute. Therefore, a system could be envisaged in which a robot judge makes the decision as a “first instance”, but the parties to the proceedings can file an appeal against the decision and request review by a human judge.

Recent success stories suggest that the gap between the capabilities of AI and those of lawyers is narrowing. For this reason, the author believes that the current narrow interpretation of the monopoly of the administration of justice may need to be reconsidered in the near future. For future research, the author proposed an adapted Turing test to evaluate the abilities of robot judges. The judicial Turing test can be used to assess whether a robot judge is able to apply the law on par with a human judge. A robot judge has passed the test if it is able to adjudicate on a civil dispute at least on an equal level with a human judge in such a way that it is not possible to tell whether the dispute is being resolved by a human or a machine. Although an analysis of the passing of the judicial Turing test is beyond the scope of this Master’s thesis, the author is of the opinion that if the test were to be passed by a robot judge, there would be compelling arguments (e.g. faster court proceedings, lower legal costs, uniformity of judicial practice) in favour of considering the use of a robot judge in technical, smaller-scale and largely standardised civil cases (e.g. disputes that stem from a consumer credit contract). Moreover, it cannot be excluded that dispute resolution under private autonomy or self-administration (e.g. arbitration tribunals, dispute committees) could be fully subordinated to robot judges. Finally, it is the author’s view that consideration could be given to the implementation of a robot judge to perform tasks that are not part of the administration of justice as a core function of the court (e.g. registration cases, formula-based maintenance cases, expedited proceedings for orders for payment and other matters on petition where there is no dispute). Nevertheless, a human judge must retain control over the actions of a robot judge at all times.

In the second chapter, the author found that the independence of a judge protects the judge's individual decision-making process in the administration of justice from both direct and

indirect influences. On the one hand, the independence of a judge includes personal independence, which encompasses the judge's mental independence, competence and ability to resist external pressure. On the other hand, independence within the judiciary must also be guaranteed, which means protecting the judge's freedom of judgement from internal influence and pressure within the judicial system. The combination of both elements of the independence of the judge must enable judges to make independent decisions based solely on the law and their conscience, without being influenced by external factors.

First, the personal independence of the judge is threatened by robot assistants that make suggestions to a judge on how a particular case should be decided. Although robot assistants can support judges in resolving civil disputes in a variety of ways, their seductive precision and seemingly scientific quality may have a profound impact on the judges' decision-making processes and, as a result, on their judicial decisions. This is caused by a cognitive bias whereby people tend to over-rely on computer systems when making decisions and automatically accept the computer's decisions without critical thinking (automation bias). Excessive dependence on machines can lead to such a significant reduction in decision-making capacity that people may abandon personal decision-making altogether. The author found that judges are also not immune to the psychological influences of computer systems, which may lead to judges aligning their beliefs with the computer's recommendations and thereby falling victim to judicial conformity. In the worst-case scenario, over-reliance by judges on the suggestions of robot assistants could turn courts into mere rubber stamps, while the robot assistant becomes a *de facto* robot judge.

However, the author found that the risks related to the personal independence of the judge are not so significant as to necessarily preclude the use of robot assistants. The author is of the view that a violation of the personal independence occurs only when the judge refrains from making an independent decision and accepts the robot assistant's recommendation without any verification. In order to avoid such an undesirable situation, the author believes that the following principles should be followed. The central and decisive role in the administration of justice must remain with the judge. Judges must make difficult choices independently based on their conscience and ensure the legitimacy of their judgments regardless of whether they use a robot assistant as a decision-making support tool or not. Therefore, the judge must not rely on the deceptive objectivity of the machine or delegate substantive decisions to a robot assistant. The author found that one way for judges to be convinced of the correctness of the robot

assistant's suggestions is to provide an adequate and detailed reasoning for their decisions, showing a clear and convincing arguments chain of reasoning leading to the conclusions reached.

In order to implement the above-mentioned principles, the author proposed the following measures to mitigate the risk of loss of personal independence and to strengthen the mental independence of judges. First, the judge must be able to deviate from the suggestion of the robot assistant and decide otherwise without hindrance if, as a result of legal analysis and consideration of different values, the judge is convinced that the robot assistant's recommendation is erroneous or that the civil dispute must be resolved differently in this particular case. At the same time, the judge must not be obliged to justify a deviation from the recommendation of the robot assistant more thoroughly than compliance with the recommendation. On the other hand, there must be the right to initiate a supervisory control procedure against judges who fail to resolve civil disputes based on their own conscience and opinions, but rely on the recommendation of a robot assistant without in-depth analysis, despite relevant objections or reasoned dissenting opinions of the parties to the proceedings. This would amount to an unjustified refusal to administer justice and the judge would thereby commit a disciplinary offence. In addition, it is important that judges are aware of the limits of human cognition, the pitfalls of robot assistant's recommendations and the general risks associated with the use of AI systems. For this reason, training should be provided to judges, both as part of professional preparation and in the course of judicial work, where the fundamentals of AI are introduced and the risks associated with the use of robot assistants explained. Finally, judges should familiarize themselves with the proposals of robot assistants only after they have formed their own opinions and understandings. This avoids the temptation to take the path of least resistance and accept the robot assistant's recommendations without consideration. It also helps to prevent anchoring bias.

Secondly, independence within the judiciary could be threatened by robot assistants which monitor judges' judicial decisions. In the author's view, such robot assistants could be of great help in developing consistent judicial practice and identifying abuses. On the other hand, it must be ensured that the threshold of permissible monitoring is not exceeded by the use of robot assistants. The author is of the opinion that the tolerable threshold of interference with the independence within the judiciary may be exceeded if a robot assistant carries out individualised inspection over the judges' opinions and, upon detecting an anomaly,

automatically informs the judge with supervisory competence. Instead, the author proposed an alternative approach that ensures a more reasonable balance between opposing values. Namely, the robot assistant could first warn the adjudicating judge of a potentially anomalous decision, and only if the warning is ignored, send a notification of an abnormal judgment to the judge with supervisory competence. Consequently, the author reached the conclusion that robot assistants can be used in civil proceedings in accordance with the principle of the independence of the judge, provided that the above-mentioned measures ensuring the mental independence and decision-making freedom of the judges are implemented.

This Master's thesis is the first in-depth legal analysis of the extent to which AI can be used in the administration of justice under the law in force in Estonia, which principles and measures should be applied in this regard, and the legal changes required for the wider use of AI in the judiciary. The author is of the opinion that the Master's thesis has practical value, as the results of the thesis can be taken into account when shaping procedural law and when making policy decisions concerning the judicial system and its use of advanced technology. Although the legal analysis focused on the implementation of AI in civil proceedings, several conclusions are also transferable to administrative court procedure and criminal procedure, which is why, in the author's opinion, the Master's thesis has a wider value for the Estonian judicial system.

KASUTATUD LÜHENDID

CCJE	<i>Consultative Council of European Judges</i>
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EK	Euroopa Kohus
KSK	kohtute seaduse kommenteeritud väljaanne
PSK (2017)	Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne 2017
PSK (2020)	Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne 2020
PSK (2022)	Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid 2022
RKHK	Riigikohtu halduskolleegium
RKKK	Riigikohtu kriminaalkolleegium
RKPJK	Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium
RKTK	Riigikohtu tsiviilkolleegium
RKÜK	Riigikohtu üldkogu
TsMSK	tsiviilkohtumenetluse seadustiku kommenteeritud väljaanne

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Alarie, B., Niblett, A., Yoon, A. H. How Artificial Intelligence Will Affect the Practice of Law. – University of Toronto Law Journal 2018/68(1).
2. Allsop, J. Technology and the Future of the Courts. – The University of Queensland Law Journal 2019/38(1).
3. Appleby, G., Lynch, A. (koost). The Judge, the Judiciary and the Court: Individual, Collegial and Institutional Judicial Dynamics in Australia. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
4. Arvisto, A. Tehisintellekti loomingu autorsus. Magistritöö. Juhendaja A. Kelli. Tallinn: Tartu Ülikool, 2023.
5. Ashley, K. D. Artificial Intelligence and Legal Analytics: New Tools for Law Practice in the Digital Age. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
6. Bamberger, K. A. Technologies of Compliance: Risk and Regulation in a Digital Age. – Texas Law Review 2010/88(4).
7. Beijing Internet Court. White Paper on the Application of Internet Technology in Judicial Practice. Beijing Internet Court Anniversary Series, 2019.
8. Bell, F. jt. AI Decision-Making and the Courts. A guide for Judges, Tribunal Members and Court Administrators. Sydney: The Australasian Institute of Judicial Administration Incorporated, 2022.
9. Bennett, H., Broe, T. Judicial neurobiology, Markarian synthesis and emotion: how can the human brain make sentencing decisions? – Criminal Law Journal 2007/31(2).
10. Benyekhlef, K. (toim). AI and Law. A Critical Overview. Montréal: Les Éditions Thémis, 2021.
11. Bermant, G. Wheeler, R. R. Federal Judges and the Judicial Branch: Their Independence and Accountability. – Mercer Law Review 1995/46(2).
12. Bygrave, L. A. Automated Profiling: Minding the Machine: Article 15 of the EC Data Protection Directive and Automated Profiling. – Computer Law & Security Review 2001/17(1).
13. Carlson, A. M. The Need for Transparency in the Age of Predictive Sentencing Algorithms. – Iowa Law Review 2017/103(1).
14. Carneiro, D. jt. Online dispute resolution: an artificial intelligence perspective. – Artificial Intelligence Review 2014/41(2).

15. Chesterman, S. All Rise for the Honourable Robot Judge? Using Artificial Intelligence to Regulate AI. – National University of Singapore Law Working Paper 2022/019.
16. Chesterman, S. We, the Robots? Regulating Artificial Intelligence and the Limits of the Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
17. Choi, J. H. jt. ChatGPT Goes to Law School. – Journal of Legal Education 2022/71(3).
18. Citron, D. K. Technological Due Process. – Washington University Law Review 2008/85(6).
19. Conklin, M. Combating Arbitrary Jurisprudence by Addressing Anchoring Bias. – Washington University Law Review Online 2019/97.
20. Contini, F. Artificial Intelligence and the Transformation of Humans, Law and Technology Interactions in Judicial Proceedings. – Law, Technology and Humans 2020/2(1).
21. Crootof, R. „Cyborg Justice” and the Risk of Technological-Legal Lock-In. – Columbia Law Review Forum 2019/119(7).
22. Custers, B., Fosch-Villaronga, E. (koost). Law and Artificial Intelligence. Regulating AI and Applying AI in Legal Practice. Haag: T.M.C. Asser Press, 2022.
23. D’Amato, A. Can/Should Computers Replace Judges? – Georgia Law Review 1977/11.
24. De Bruyne, J., Vanleenhove, C. (koost). Artificial Intelligence and the Law. 2. vlj. Cambridge: Intersentia, 2023.
25. Deeks, A. The Judicial Demand for Explainable Artificial intelligence. – Columbia Law Review 2019/119(7).
26. Dickert, T., Otte, S. (toim). Einsatz von KI und algorithmischen Systemen in der Justiz. Nürnberg, Celle, 2022. Arvutivõrgus: https://www.justiz.bayern.de/media/images/behoerden-und-gerichte/oberlandesgerichte/nuernberg/einsatz_von_ki_und_algorithmischen_systeme_n_in_der_justiz.pdf (28.04.2024).
27. Digitaalmajanduse ja -ühiskonna indeks (DESI) 2022. Eesti riigiprofiil. Arvutivõrgus: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/et/policies/desi-estonia> (28.04.2024).
28. DiMatteo, L. A., Poncibò, C., Cannarsa, M. (toim). The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence. Global Perspectives on Law and Ethics. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
29. Dürig, G. Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde. – Archiv des öffentlichen Rechts 1956/81(2).

30. Dymitruk, M. The Right to a Fair Trial in Automated Civil Proceedings. – Masaryk University Journal of Law and Technology 2019/13(1).
31. Eerik, M. Tehisintellekt kohtumenetluses. – Juridica 2024/2.
32. Engstrom, D. F., Gelbach, J. B. Legal Tech, Civil Procedure, and the Future of Adversarialism. – University of Pennsylvania Law Review 2021/169(4).
33. Ernits, M. Põhiõigused, demokraatia, õigusriik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.
34. Euroopa Komisjon. The 2023 EU Justice Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023.
35. Euroopa Nõukogu. Algorithms and Human Rights. Council of Europe study DGI(2017)12. Strasbourg: Council of Europe, 2018.
36. Euroopa Nõukogu kohtute efektiivsust hindav komisjon. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Strasbourg: Council of Europe, 2019.
37. Farrands, D. Artificial intelligence and litigation – future possibilities. – Journal of Civil Litigation and Practice 2020/9(1).
38. Furnham, A., Boo, H. C. A literature review of the anchoring effect. – The Journal of Socio-Economics 2011/40(1).
39. Garza, A. P. „Look Ma, No Hands!”: Wrinkles and Wrecks in the Age of Autonomous Vehicles. – New England Law Review 2012/46(3).
40. Ginter, J. Judicial Independence and/or (?) Efficient Judicial Administration. – Juridica International 2010/XVII.
41. Grossman, M. R. jt. The GPTJudge: Justice in a Generative AI World. – Duke Law & Technology Review 2023/23(1).
42. Hankins, E. jt. Government AI Readiness Index 2023. Malvern: Oxford Insights, 2023.
43. Harris, D., Li, W.-C. (toim). Decision Making in Aviation. Oxfordshire: Routledge, 2016.
44. Himonas, D. Utah’s Online Dispute Resolution Program. – Dickinson Law Review 2018/122(3).
45. Huq, A. Z. A Right to a Human Decision. – Virginia Law Review 2020/106(3).
46. Jäätma, J. Kas õigusemõistmine on üksnes õiguse mõistmine? – Juridica 2016/2.
47. Kaminski, M. E. Binary Governance: Lessons from the GDPR’s Approach to Algorithmic Accountability. – Southern California Law Review 2019/92(6).
48. Kaminski, M. E., Urban, J. M. The Right to Contest AI. – Columbia Law Review 2021/121(7).

49. Karu, K. Tehisintellekti keerukad küsimused. – *Juridica* 2021/1.
50. Karwowski, W. (toim). *International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors*. 2. vlj. Boca Raton: CRC Press, 2006.
51. Katz, D. M. jt. GPT-4 Passes the Bar Exam. – *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences* 2024/382(2270).
52. Kerikmäe, T., Pärn-Lee, E. Legal dilemmas of Estonian artificial intelligence strategy: in between of e-society and global race. – *AI & Society* 2021/36(2).
53. Kivisikk, K. Tehisintellekti rakendamise väljavaated õigusemõistmisel. Magistritöö. Juhendaja M. Rosentau. Tartu: Tartu Ülikool, 2022.
54. Krimm, P. Tehisintellekti poolt isikuandmete töötlemise vastavus isikuandmete kaitse üldmääruses sätestatud läbipaistvuse aluspõhimõttele. Magistritöö. Juhendaja A. Kelli. Tallinn: Tartu Ülikool, 2021.
55. Kõve, V. jt (koost). *Tsiviilkohtumenetluse seadustik. II. VI-X osa (§-d 306–474)*. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2017.
56. Kõve, V. Kohtusüsteemi ülesanded muutuvast ajas. – *Juridica* 2019/9.
57. Lauringson, I. Automatiseeritud lepingute sõlmimine ja tarbijakaitseliste normide kohaldatavus. Magistritöö. Juhendaja I. Kull. Tartu: Tartu Ülikool, 2020.
58. Lin, Y. China's Three Internet Courts. – *Amicus Curiae: The Journal of the Society for Advanced Legal Studies* 2021/2(3).
59. Ludwig, B. (toim). *Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre: Metaphysik der Sitten. Zweiter Teil*. 3. vlj. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2017.
60. Lõhmus, U. jt (toim). *Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid*. Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapital. Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.riigioigus.ee> (28.04.2024).
61. Lääts, K. Kehtiva tehingu tegemine tehisintellekti vahendusel. Magistritöö. Juhendaja I. Kull. Tallinn: Tartu Ülikool, 2021.
62. Madise, Ü. jt (toim). *Eesti Vabariigi põhiseadus*. Kommenteeritud väljaanne. 4. vlj. Tallinn: Juura, 2017.
63. Madise, Ü. jt (toim). *Eesti Vabariigi põhiseadus*. Kommenteeritud väljaanne. 5. vlj. Tartu: Iuridicum, 2020.
64. Maksing, M. Kohtupraktika ühtlustamise võimalustest infotehnoloogiliste lahenduste abil. Magistritöö. Juhendajad E. Kasak ja M. Rosentau. Tallinn: Tartu Ülikool, 2017.
65. Martini, M., Ruschemeier, H., Hain, J. *Staatshaftung für automatisierte Verwaltungsentscheidungen*. – *Verwaltungsarchiv* 2021/112.

66. Michaels, A. C. Artificial Intelligence, Legal Change, and Separation of Powers. – University of Cincinnati Law Review 2020/88(4).
67. Mulligan, D. K., Bamberger, K. A. Saving Governance-By-Design. – California Law Review 2018/106(3).
68. Murphy, K. Machine Learning: A Probabilistic Perspective. Cambridge: MIT Press, 2012.
69. Nieva-Fenoll, J. Technology and fundamental rights in the judicial process. – Civil Procedure Review 2022/13(2).
70. Nink, D. Justiz und Algorithmen. Berlin: Duncker & Humblot, 2021.
71. Nowotko, P. M. AI in judicial application of law and the right to a court. – Procedia Computer Science 2021/192.
72. Papagiannas, S., Junius, N. Fairness and Justice through automation in China's smart courts. – Computer Law & Security Review 2023/51.
73. Parasuraman, R., Manzey, D. H. Complacency and Bias in Human Use of Automation: An Attentional Integration. – Human Factors 2010/52(3).
74. Parmas, A. jt (toim). Kohtute aastaraamat 2019. Tartu: Riigikohus, 2020. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/aasta-2019/> (28.04.2024).
75. Parmas, A., Parrest, N., Lind, S. (toim). Kohtute aastaraamat 2018. Tartu: Riigikohus, 2019. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/wp-content/uploads/2020/04/kohtute-aastaraamat-2018.pdf> (28.04.2024).
76. Parrest, N., Liin, V.-P., Elkind, E. (toim). Kohtute aastaraamat 2022. Tartu: Riigikohus, 2023. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee/aasta-2022/> (28.04.2024).
77. Parrillo, N. R. (toim). Administrative Law from the Inside Out: Essays on Themes in the Work of Jerry L Mashaw. Cambridge: Cambridge University Press 2017.
78. Pikamäe, P., Leichter, K. (toim). Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018.
79. Pilving, I. Krati komistuskivid ja riigivastutus automatiseeritud haldusmenetluses. – Juridica 2022/6.
80. Pilving, I., Mikiver, M. A *Kratt* as an Administrative Body: Algorithmic Decisions and Principles of Administrative Law. – Juridica International 2020/29.
81. Reichman, A., Sagy, Y., Balaban, S. From a Panacea to a Panopticon: The Use and Misuse of Technology in the Regulation of Judges. – Hastings Law Journal 2020/71(3).
82. Re, R. M., Solow-Niederman, A. Developing Artificially Intelligent Justice. – Stanford Technology Law Review 2019/22(2).

83. Riigikantselei, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Eesti tehisintellekti kasutuselevõtu eksperdirühma aruanne. Riigikantselei, 2019. Arvutivõrgus: <https://www.ria.ee/sites/default/files/documents/2022-11/Eesti-tehisintellekti-kasutuselevotu-ekspertruhma-aruanne.pdf> (28.04.2024).
84. Robinette, P. jt. Overtrust of Robots in Emergency Evacuation Scenarios. – 11th ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction (HRI).
85. Rocha, C., Carvalho, J. Artificial Intelligence in the Judiciary: Uses and Threats. – EGOV-CeDEM-ePart 2022.
86. Roosve, D.-E. Tehisintellekti loodud leiutise patentimine. Magistritöö. Juhendaja G. Lepik. Tartu: Tartu Ülikool, 2021.
87. Russell, S. J., Norvig, P. (koost). Artificial Intelligence: A Modern Approach, Global Edition. 4. vlj. Harlow: Pearson, 2021.
88. Salem, M. jt. Would You Trust a (Faulty) Robot? Effects of Error, Task Type and Personality on Human-Robot Cooperation and Trust. – 10th ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction (HRI).
89. Schwartz, P. Data Processing and Government Administration: The Failure of the American Legal Response to the Computer. – Hastings Law Journal 1992/43(5).
90. Shi, C., Sourdin, T., Li, B. The Smart Court. – A New Pathway to Justice in China? – International Journal for Court Administration 2021/12(1).
91. Siitam, N., Liin, V.-P. (toim). Kohtute aastaraamat 2023. Tartu: Riigikohus, 2024. Arvutivõrgus: <https://aastaraamat.riigikohus.ee> (28.04.2024).
92. Skitka, L. J., Mosier, K. L., Burdick, M. Does automation bias decision-making? – International Journal of Human-Computer Studies 1999/51(5).
93. Soomets, S. (tlk). Kohtuvõimu sõltumatus Euroopa Liiduga ühinemise protsessis. Kohtute sõltumatus Eestis. Tartu: Iuridicum, 2001.
94. Sootak, J. (koost). Õigus igapähele. Teejuht Eesti õigusesse ja õigusteadusesse. Tallinn: Juura, 2017.
95. Sourdin, T. Judges, Technology and Artificial Intelligence. The Artificial Judge. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021.
96. Sourdin, T. Judge v Robot? Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making. – University of New South Wales Law Journal 2018/41(4).
97. Sourdin, T., Zariski, A. (koost). The Responsive Judge: International Perspectives. Singapur: Springes Nature Singapore, 2018.

98. Stern, R. E. jt. Automating Fairness? Artificial Intelligence in the Chinese Courts. – Columbia Journal of Transnational Law 2021/59.
99. Susskind, R. Online Courts and the Future of Justice. Oxford: Oxford University Press, 2019.
100. Susskind, R. The Future of Law: Facing the Challenges of Information Technology. Oxford: Clarendon Press, 1996.
101. Susskind, R. Tomorrow's Lawyers: An Introduction to your Future. Oxford: Oxford University Press, 2023.
102. Zalnieriute, M., Moses, L. B., Williams, G. The Rule of Law and Automation of Government Decision-Making. – Modern Law Review 2019/82(3).
103. Završnik, A. Algorithmic justice: Algorithms and big data in criminal justice settings. – European Journal of Criminology 2021/18(5).
104. Završnik, A. (koost). Big Data, Crime and Social Control. Oxfordshire: Routledge, 2018.
105. Žuk, J. Ärisaladuse ja isikuandmete kaitse regulatsiooni interaktsioon tehisintellekti läbipaistvuse tagamisel. Magistritöö. Juhendaja A. Kelli. Tallinn: Tartu Ülikool, 2019.
106. Tasa, G. *Quo vadis*, kohtuekspertiis?. – Juridica 2021/7–8.
107. Todd, P., Benbasat, I. The Influence of Decision Aids on Choice Strategies: An Experimental Analysis of the Role of Cognitive Effort. – Organizational Behavior and Human Decision Processes 1994/60(1).
108. Tahura, U. S., Selvadurai, N. The use of AI in judicial decision-making: the example of China. – International Journal of Law, Ethics and Technology 2022/3.
109. Taulli, T. Artificial Intelligence Basics: A Non-Technical Introduction. Berkeley: Apress, 2019.
110. Turing, A. M. Computing Machinery and Intelligence. – Mind 1950/59(236).
111. Turk, K., Pild, M. Analüüs SAE tase 4 ja 5 sõidukite kasutusele võtmiseks. Arvutivõrgus: https://triniti.ee/wp-content/uploads/sites/2/2017/10/LÖPPRAPORT_Analüüs-SAE-tase-4-ja-5-sõidukite-kasutusele-võtmiseks_Riigikantselei_okt-2017.pdf (28.04.2024).
112. Turk, K., Pild, M. Kratiga või kratita – see on küsimus. Robotitest ja tehisintellektist tsiviilõiguslikult. – Juridica 2019/1.
113. Vahlberg, J.-A. Tehisintellekti loomingu autoriõiguslik kaitse. Magistritöö. Juhendaja G. Lepik. Tartu: Tartu Ülikool, 2017.

114. Vaughan, D. The Dark Side of Organizations: Mistake, Misconduct, and Disaster. – Annual Review of Sociology 1999/25.
115. Wang, H. Z. China's E-Justice Revolution. – Judicature 2021/105(1).
116. Wang, N. „Black Box Justice”: Robot Judges and AI-based Judgment Processes in China's Court System. – 2020 IEEE International Symposium on Technology and Society (ISTAS).
117. Wang, N., Tian, M. Y. „Intelligent Justice”: human-centered considerations in China's legal AI transformation. – AI and Ethics 2023/3(2).
118. Warren, M. Embracing Technology: The Way Forward for the Courts. – Journal of Judicial Administration 2015/24(4).
119. Wu, T. Will Artificial Intelligence Eat the Law? The Rise of Hybrid Social-Ordering Systems. – Columbia Law Review 2019/119(7).

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

Eesti Vabariigi õigusaktid

120. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
121. Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 06.07.2023, 30.
122. Kohtute seadus. – RT I, 04.01.2024, 4.
123. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 22.03.2024, 4.
124. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 22.03.2024, 7.

Välislepingud

125. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

Saksamaa Liitvabariigi õigusaktid

126. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. – Bundesgesetzblatt. I S. 2478 (19.12.2022).

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Eesti Vabariigi kohtute praktika

127. RKHKo 14.10.2003, 3-3-1-54-03.
128. RKHKo 06.11.2003, 3-3-1-72-03.
129. RKHKo 29.11.2006, 3-3-1-74-06.
130. RKHKo 05.11.2008, 3-3-1-49-08.
131. RKHKo 28.04.2010, 3-3-1-10-10.
132. RKHKo 28.09.2023, 3-21-979/44.
133. RKKKm 03.04.2006, 3-1-1-1-06.
134. RKKKo 12.06.2013, 3-1-1-46-13.
135. RKPJKo 16.03.2021, 5-20-7/12.
136. RKTKo 23.05.2003, 3-2-1-39-03.
137. RKTKo 29.10.2010, 3-2-1-77-10.
138. RKTKo 19.10.2011, 3-2-1-75-11.
139. RKTKo 08.06.2016, 3-2-1-42-16.
140. RKTKo 12.06.2019, 2-17-9023/68.
141. RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00.
142. RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-86-07.
143. RKÜKo 08.06.2009, 3-4-1-7-08.
144. RKÜKo 20.11.2012, 3-4-1-4-12.
145. RKÜKm 17.12.2013, 3-2-1-4-13.
146. RKÜKo 04.02.2014, 3-4-1-29-13.
147. RKÜKm 26.06.2014, 3-2-1-153-13.
148. RKÜKo 02.10.2018, 2-17-10423/20.

Euroopa Kohtu praktika

149. EKo C-58/13, C-59/13, *Angelo Alberto Torresi versus Consiglio dell'Ordine degli Avvocati di Macerata*, ECLI:EU:C:2014:2088.
150. EKo C-203/14, *ConSORCI Sanitari del Maresme versus Corporació de Salut del Maresme i la Selva*, ECLI:EU:C:2015:664.
151. EKo C-503/15, *Ramón Margarit Panicello versus Pilar Hernández Martínez*, ECLI:EU:C:2017:126.

152. EKo C-619/18, *Euroopa Komisjon versus Poola Vabariik*, ECLI:EU:C:2019:531.
153. EKo C-585/18, C-624/18, C-625/18, *A. K. jt versus Sąd Najwyższy*, ECLI:EU:C:2019:982.
154. EKm C-791/19 R, *Euroopa Komisjon versus Poola Vabariik*, ECLI:EU:C:2020:277.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

155. EIKo 26374/18, *Guðmundur Andri Ástráðsson vs. Island*.

Austraalia kohtute praktika

156. *Pintarich v Deputy Commissioner of Taxation* [2018] FCAFC 79.

MUUD ALLIKAD

157. Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) arvamus nr 26 (2023). Arvutivõrgus: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-26-2023-final/1680adade7> (28.04.2024).
158. Euroopa Komisjoni 21. aprilli 2021. aasta ettepanek COM(2021) 206 final. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus, millega nähakse ette tehisintellekti käsitlevad ühtlustatud õigusnormid (tehisintellekti käsitlev õigusakt) ja muudetakse teatavaid liidu õigusakte.
159. Euroopa Nõukogu komisjoni „Demokraatia õiguse kaudu” otsus nr 698/2012, CDL-AD(2013)008. Arvutivõrgus: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)008-e) (28.04.2024).
160. Euroopa Parlamendi pressiteade. Parlament kiitis heaks pöördelise tehisintellektimääruse. Arvutivõrgus: https://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/2024/3/press_release/20240308IPR19015/20240308IPR19015_et.pdf (28.04.2024).
161. Hu, K. ChatGPT sets record for fastest-growing user base – analyst note. Arvutivõrgus: <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-sets-record-fastest-growing-user-base-analyst-note-2023-02-01/> (28.04.2024).
162. Kohtunike distsiplinaarkolleegiumi otsus 30.04.2009, 3-8-11-1-09.
163. Kohtunike distsiplinaarkolleegiumi otsus 30.03.2023, 9-13/22-3.

164. Kohtute seaduse eelnõu (607 SE) seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/bd1b5c32-b483-38ce-aed8-1f9a0e647528/kohtute-seadus> (28.04.2024).
165. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Riigi Infosüsteemi Amet. Krati kasutuslood. Arvutivõrgus: <https://www.kratid.ee/kasutuslood-kratid> (28.04.2024).
166. Riigikohtu kodukord 08.02.2022. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/kodukord/Riigikohtu_kodukord_08-02-2022.pdf (28.04.2024).
167. Riigikohus (tlk). Ministrite komitee soovitus CM/Rec(2010)12 liikmesriikidele kohtunike kohta: kohtunike sõltumatus, tulemuslikkus ja vastutus. Arvutivõrgus: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/cmrec_2010_12e_-_kohtunike_soltumatus_eesti_keeles.pdf (28.04.2024).
168. Tong, A. Exclusive: ChatGPT traffic slips again for third month in a row. Arvutivõrgus: <https://www.reuters.com/technology/chatgpt-traffic-slips-again-third-month-row-2023-09-07/> (28.04.2024).
169. 35. Eesti õigusteadlaste päevad: Eesti Vabariik 100 – kaasaegne riik. Tehisintellekt juristi teenistuses. Arvutivõrgus: <https://www.uttv.ee/naita?id=27586> (28.04.2024).